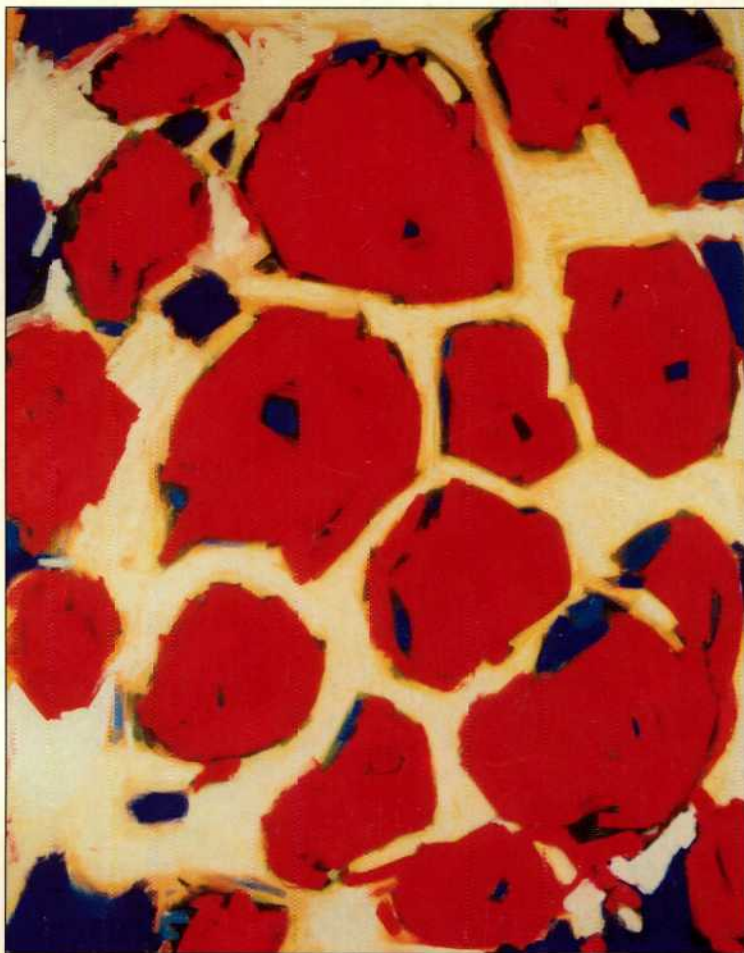

Vikerkaar

9/1997

Kirjanike Liidu 75. aastapäevale pühendatud **eesti kirjanduse erinum-
ber: Kalev Kesküla** ja **Karl Martin Sinijärve** isamaalaulud; **Tõnu
Trubetsky, Merca, Hasso Krulli, Kirsti Oidekivi** luule; **Peeter Sau-
teri** ja **Jüri Ehlvesti** jutud. Ligimeseproosa ülevusest ja anarhiast; **Madis
Kõivu** "Õunast"; lühiluuletustest ja ajast; 20. sajandi eesti kirjandusest Euroopa
modernismi taustal. Vaatenurgas **Aadu Hurt** ja **Rein Tootmaa**. **Reet
Varblane**: intiimsuse mahe meloodia **Anne Parmasto** maalides. ■

Vikerkaar

Eesti Kirjanike Liidu ajakiri. Ilmub alates 1986. a. juulist. 11. aastakäik.
September, 1997. Nr. 9.

SISUKORD

Kalev Kesküla

Laul kahest vabariigist **1**

Karl Martin Sinijärv *Isamaalist luulet
ühelsakümne aastatest* **3**

Peeter Sauter *Tuimus* **6**

Tõnu Trubetsky *Luulet* **54**

Merca *Luulet* **60**

Hasso Krull *Jazz* **61**

Jüri Ehlvest *Kiim* **66**

Kirsti Oidekivi *Luulet* **73**

Reet Varblane *Intiimsuse maha
meloodia* **75**

Hasso Krull: *Ülevus ja anarhia. Peeter
Sauteri ligimeseproosa* **77**

Aare Pilv *Madis Kõivu "Õun". Jooni
ühhest (vale)arusaamisest* **92**

Rein Raud *Aeg lühiluuletustes,
lühiluuletused ajas* **97**

Tiit Hennoste *Hüpped modernismi
poole: Eesti 20. sajandi*

*kirjandusest Euroopa modernismi
taustal. 24. loeng* **101**

VAATENURK

Mart Velsker *Keel keele asemel* **107**

Jaak Niilus *Poliitika või paranoia?* **110**

Kujundus: Jüri Kaarma

© "Vikerkaar" 1997.

Esikaanel:

Anne Parmasto. Kompositsioon. Õli,
lõuend. 145x185 cm. 1997.

Tagakaanel:

Anne Parmasto. Kompositsioon. Õli,
lõuend. 145x185 cm. 1997.

KALEV KESKÜLA
Laul kahest vabariigist
I
Meie vabariik

Meie vabariik elab kristallpalees
ja töötab citys
euroremonttöödel

lobiseb internetijumalaga
võtab enne küberruumi astumist
kingad jalast

lamab lahtisi silmi
maailma rahaturgudel
kuni aktsia tõuseb orgasmini

meie vabariik
maksupettuse geenius
paneb oma tööga tapetud talupojasüdame
Brüsseli kaalukaussile
(seda ei või te ometi kergeks pidada)
laseb Baltika püksid Bangkoki pordumajas rebadele

tahab õndsaks saada

ei usu oma silmi ega pisaraid
nutab salaja

juues natuke paremat viskit
kui eelmisel eelarveaastal

II

Teine vabariik

Säälpool jõge raudteed
häd ja kurja
elab teine vabariik

kuseb vastu tuult
elab läinud päevi

laulab oma eesti laulu
valel viisil ja aktsendiga

ema süda klopib
vastu mõlkis taskupudelit

ja tuleb kevad teisiti
teise vabariiki
laseb sügavkülmutatud aja
uulitsale voolama

maakera pöördub läände
isamaa pind tõmmatakse jalge alt

Kalamaja surnuaed haigutab
kui hundi kurk

teine vabariik
saab suhu ja silma
kuni õpib vee peal käima

rentslite kohal
läbi töötavate tänavate

KARL MARTIN SINIJÄRV

Isamaalist luulet üheksakümnendatest aastatest

I

jamamaa
jamamaa
kreemikoogi ja kama maa

jamamaa
jamamaa
kurbade laste kallis maa

jamamaa
jamamaa
kas ma peaksin koolema

jamamaa
jamamaa
extract the action
bla. bla. bla.

||

eat
eat bloody egg

eat
eat bloody egg

eat
eat bloody egg

eat
eat
release your bladder

vikatiga
vikatiga
vikatiga
vikatiga

eat eat bloody egg
release your bladder

eat
eat
virvatuli kulutuli vale tuli maletuli
tulekahi ettur kahi vale tule hale ahi
vikatiga sikutiga oma siga setu viga
vikatiga vikatiga vikatiga vikatiga

release your bladder
eat

on halvamatult edenev mu lause

PEETER SAUTER

all tärisevate haabade
kohal särisevate vorstide
kõrval kärisevate haavade
pläriseb tuules vana hea lipp
must lipp
ära peidetud vahele
sinise ja valge
see on soome-
ugri anarhistide kätetöö
lipuhermannis
kõigile kaeda
ja armastada
kõigile naerda
ja nahutada
lipul poogen
lipp on vanem kui leib
ja leib on vanem kui teie
kõrval särisevate vorstide
kohal tärisevate haabade
sihes kärisevate haavade
pläriseb plagu
in aeternum

PEETER SAUTER

Tuimus

“Ai, joptvõi mat,” röögatasin ja kargasin laua tagant püsti. Mul oli klaas paremas ja poolpõlenud sigaret vasakus käes. Tavaliselt on vastupidi. Võtsin mõlema jalaga vöö kõrguselt hoogu, lasin keha koos tooliga taha, tooli tagujalgadele, ja kargasin siis püsti.

Klaasist läigatas segulärtsakas põlvele ja põrandale. Mu perse oli tooli täpselt tajunud. Ma olin küll vintis, aga sain karatud nii täpselt, et tool küll lendas kolinal mööda kiviparketti tahapoole, kuid jäi püsti. Perses on kirurgikäe tunnetust, mõtlesin hetke jooksul.

Lasin põlved lõnksu ja tõstsin käed õlakõrgusele ja röögatasin: “Hassa,” ja tegin jalgadega kordamööda põrandal tühistades ratsasõitu ümber laua. Käsi sigareti ja klaasiga hoidsin pea kõrgusel. Poole tiiru peal pidasin kinni ja hüüdsin: “No kes tuleb võidusõidule, noh, vennad, kes julgeb turgu tulla.” Võtsin kiire lonksu ja kiire kõhvi. “Noh, on siin, raisk, mehi, või ei ole.”

Laua ümber istus terve pinu tuttavaid perseveste ja kaks naist.

“Mehi on, aga hobuseid ei ole.” K toetus küünarnukkidega lauale, hoidis seguklaasi mõlema käega nina ees ja vaatas mind kühmus õlgade vahelt.

“Äraetud hobused lastakse maha kohapeal,” ütles Kati ja puhus naeratades suitsu välja. Talle meeldis, kui ma tola tegin. Ta oli üleslöödud ja hoopis mitte selline nagu vanasti.

“Aga mis lehmadest saab,” mölisesin vastu. “Sellele on nii kurb mõelda, et silm läheb märjaks.”

Tundsin, et kui pikalt mölisen, siis läheb vunk sees alla ja röögatasin uuesti: “Hassa” ja ratsutasin edasi ja röökisin: “Hoo-dila-hoo-dila-ho-ho-ho-ho-ho-ho-hoo.”

Trampisin kõvasti ja segu pritsis ja tuhka pudenes suitsu otsast.

Olin prillitatud M-i selja taga, kui ta mulle üle õla ütles: “Ma mõtlesin, et miks sa jood nagu hobune, aga sa ju oledki hobune.”

Pidasin kinni. "Sinu raha eest, vana raisk, või? Tule kukepoxis lagedale, kui türa nii pikk ei ole. Ma sulle näitan." Kükitasin ruttu, poetasin klaasi ja suitsu kahele poole M-i tooli põrandale. "Kas sul tasakaalutunnet on?" Võtsin toolijalgadest ja tõmbasin.

"Lollakas," hüüdis Kati.

M lendas põrandale ja mu klaas jäi talle külje alla ja M-il lendasid prillid eest.

Mul läks vunk välja. Vaatasin, kas killud on prilli- või klaasikillud. Prillid vedelesid eemal, terved. M vaatas märga küünarnukki.

"Hulga segu raiskasid ära," ütlesin. "Kurat, sa oled ju kana. Kana, mune mulle uus segu."

"Sitta ma munen." M painutas prillisangasid ja pani prillid ette.

"Sitta olen ma niigi otsast otsani täis."

Läksin oma tooli juurde. M tõstis oma tooli püsti ja istus.

Kelneril oli pika varrega prügikühvel ja hari. Ta pühkis klaasi kokku, ilma et oleks eriti kummardunud.

"Kana muneb nokust," mölisesin edasi. "Las ma sikutan sind natuke nokust, M. Said sa haiget ka."

"Oh, mis sa nüüd."

"Kes klaasi eest maksab," küsis kelner.

"Mina," panin käe teksade tagataskusse, "kui mul raha on." Sirutasin käe, võtsin üle laua kiiresti Kati klaasi ja rüüpasin. Kati vaatas silmanurgast.

Läksin baari. Maksin klaasi eest. Tellisin uue segu.

Sain segu ja maksin: "Ega teil midagi mu ratsasõidu vastu ei olnud?"

"Meil polegi juba keegi ammu ratsutanud."

"Vanad väsinud täkud ja märad," rüüpasin klaasist, "ma jään natukeseks siia leti äärde telekat vaatama."

"Kas see pilt sobib."

"Mul täitsa ükstaskõik, mis sealt tuleb, ma vaatan lihtsalt televiisorit."

Baarimees müüs järgmisele viina ja ma jäin üksi leti äärde istuma, selg meie laua poole, ja seda ma tahtsingi. Vaatasin teleka suunas, aga mitte kogu aeg ekraanile. Pralle oli nagu vanal ajal. Muretu infantiline lõbu. Natuke oli olemine ka tehtud mekiga. Nagu mängiksime vana värki. Üle hulga aja istusin Katiga ühes seltskonnas. Alguses olin

mõtelnud, et räägin õhtu jooksul Meeri ära, aga Kati juuresolekul oli seda tobe teha ja ma jätsin esialgu katki. Natuke kahju oli, sest ilmselt hakkab varem või hiljem mõni teine siis teda ära rääkima. Mul said mõtted otsa. Hea oli istuda üksi baaris, nägu teleka poole, ja teised võtsid selja taga viina ja ajasid plära. Kuulasin poole kõrvaga.

L ilmus leti äärde ja küsis õlut. Olin enne näinud, kui ta saabus ja teise saali läks.

Võtsin tubli lonksu klaasist ja vahtisin teleka poole. Tundsin, et kohe läheb L-iga jutuks. Ta oli ülikonnas. Mul oli valida, kas laua äärde tagasi minna või kempsu minna või näiteks õue jalutama minna või näiteks kohale jääda. Jäin kohale. Mõtlesin, et selleks et L oma juttu ei hakkaks rääkima, tuleks mul endal mingi hoopis teine jutuots lahti teha. Nuputamine oli mul peas Oldfieldi käima pannud. Ümisesin Oldfieldi ja katsusin vaadata, kas näen baaripeeglist, kellega Kati lauas juttu ajab. Ma ei teadnud, kellega Kati vahepeal oli elanud või mis tööd teinud. Ma polnud midagi ette võtnud, et teadasaamist vältida, aga polnud lihtsalt teada saanud. Nüüd juurdlesin.

L võttis oma õlle ja pöördus minekule. Korra oli kahju, et ta rääkima polnud hakanud. Vaatasin telekasse. Seal käis muusikamoos ja ma võtsin lonksu.

“Tegid head ratsasõitu,” L oli teisel pool mind leti ääres.

Läks sekund, enne kui vastasin: “Kust sa tead, sa istusid teises saalis.”

“Sealt tulid ja rääkisid.”

“Ma tean küll, sa oled mulle võlgu, aga sellega ei ole kiiret, mul raha on. Ütle, ma varem mõtlesin, et pool elu on umbes kümnenda eluaasta juures, sest alguses läheb elu aeglaselt ja pärast üha kiiremini või tähendab tundub nii ja siis ma nihutasin selle poolekoha kuhugi kuuenda eluaasta kanti – ükskõik, kui vanaks inimene siis elab, sest lõpp läheb ludinal ja kümme-kakskümmend viimast aastat ei muuda terve elu kestuse tajus mitte siltagi. Aga praegu ma tulin mõttele, et seda poolt ei olegi, sest kogu aeg on parajasti elu lõpp käes. Ja mõni väga kõva ütles, et kogu elu on kogu aeg pihus.” Rüüpasin.

“Jaa, sa oled seda varem ka rääkinud.”

“Kas üle kolme korra läheb juba? Kolm korda võib äärmisel juhul ühte asja rääkida. Neljandal korral laseb kombi politsei kindla peale

kuuli pähe.”

“Tead...”

“Kas sul on püstol taskus. Ütle, Juudas.”

“Ei ole.”

“Ah, tahaks natukene kangelane olla. Kas või vana aja kangelane. Aga sul pole isegi püstolit. Kas sa ei taha kunagi kangelane olla.”

“Tead, mul on sulle üks jutt. Kas sa mäletad seda kohta sealt raamatust, kus nad sõitsid üle Ameerika läänest itta.”

“Nad sõitsid igapidi, ristiki-rästiki. Cheers.”

“No vot. Aga meil tuleks minna ja sõita idast läände. Mis sa arvad?”

“Tõsiselt või?”

“Jah.”

“Üüriautoga.”

“Üüriautoga või oma autoga. Seal on parsasid küll.”

“Nojah. Miks mitte. Siin linnas ma olen juba liigagi kaua joonud. Justkui teine aeg ja ruum, aga ikka sama aeg ja ruum. Teine dimensioon oleks vajalik. Satori Jorgis. Aga võibolla oleks Kuuba nagu kodusem, ah. Kordumiste kordumine on hakanud korduma. Ma joon odavaid marke ja need muudavad mu labaseks.”

“Oleme siis rääkinud.”

“See on õigupoolest ainuke õige asi, mida teha.”

“Ma istun teises saalis, kui sa tahad rääkida.”

“Jah, kui mina, kurat, tahan rääkida, siis... siis sa istud teises saalis.”

L polnud võtnud õlleklaasist ainukestki lonksu ja läks, vaadates, et pilgeni klaasist midagi maha ei loksuks.

Vaatasin üle õla. Kati tantsis M-iga. Võtsin oma klaasi ja läksin istusin Meeri selja taha tumbale. Tihedalt vastu Meerit.

“Tehke ruumi, neiu.”

Ta vaatas üle õla. “Mis,” ta ei saanud aru. Nõjatusin ülakehaga tahapoole ja panin käsivarred Meeri õlgadele.

“Mis sul hakkas,” küsis Meeri. Ma ei vastanud. Meeri pöördus tagasi laua poole. Rääkisin talle kõrva: “Supsti ja supsti, supsti ja supsti. Tead, kuidas sellistes kohtades on. Tuleb kurat, astub nii möödaminnes läbi, hea ülikond seljas. Vanakurat. Keerutab ringi,

poetab sõna sinna ja teise tänna ja..”

“No ja mis siis on,” pöördus Meeri uuesti minu poole.

“...ja kõik on korraga teistmoodi. Kes tantsis oma arust peenega, tantsib jämedaga, kes oli enne ahv, on nüüd hobune. Saa sa siis aru. Miks ta niimoodi meiega teeb. Ütle või ma hakkam nutma. Ütle ja ma suudlen sind oma suudlemata huultega. Arva ära, kus need mul on. Meeri, ütle, kas sa sallid mind. Värv oma juuksed roheliseks.”

“Siis sallin, kui sa teise kohta istud.”

“Aga vot ei istu.”

“Sa ei oska lantida. Need, kes naistega voo saavad, ei tee kunagi pikka juttu.”

“On ka või?” Ma tõusin püsti. “Ma lähen istun siis teise kohta.”

Kati seisis mu kõrval: “Kas sa tuled minuga tantsima.”

“Tulen, kui Meeri lubab. Luba, palun, Meeri.”

“Mis see, kurat, minu lubada on.”

Tahtsin tantsu vehkima hakata, aga Kati võttis mu ümbert kinni: “Kas külgelöömine ei taha hästi välja tulla. Sa oled liiga vintis.”

“Ega ma ei löönudki külge. Ma tahtsin talle isalikku õpetust anda, aga noored on hukas. Ma lihtsalt ei saanud teisiti. Sa purustasid mu südame.”

”Hea küll, hea küll.”

“Mu süda on tehtud halvaks läinud pamidoridest. Kui ta lõhkeb, siis hakkab haisema, kas suudleme.”

“Ei, ma ei taha.”

“Taha ja taha.”

“Sa oled ikka.”

“Sa oled ka ikka.”

“Ainult viiskümmend aastat vanem.”

“Mis sa nüüd. Nelikümmend viis. Pisut halli siin ja seal nagu minulgi.”

“Ma olen sada aastat vana.”

Ma surusin ennast ta vastu ja tundsin ta tisse.

“Ma tunnen neid,” ütlesin, “krõpsud nagu koonfleiksid.”

“Tunned jah.”

”Lähme teeme ees ühe suitsu ja ajame juttu.”

”Fuajees või.”

“Jah, lähmenoh.”

“Nolähme.”

“Oota, ma võtan laualt suitsu.”

“Võta minu omad ka.”

“Millised need on.”

“Rohelised, vaata, seal, kus ma istusin.”

Olime fuajees ja ma pakkusin talle tema pakist ja võtsin endale oma pakist ja pakkusin tuld ja võtsin tuld. Ta puhus suitsu välja ja vaatas mind. Ma puhusin ka ja ei vaadanud eriti kuidagi, aga ütlesin: “Lähme teeme väljas ühe tiiru. Ma olen liiga palju napsu võtnud.”

“Oota, ma panen siis kasuka selga.”

Ma aitasin selga.

“Kas sa ise ei pane selga.”

“Ei, mul on palav. Ja ma mõtlen, et tuleks tagasi, eks ole. Ma tahan lihtsalt õhku.”

Tuttavaid tuli sisse ja läks välja.

Astusime mööda lobjakast tänavat. Laternad põlesid. Kati hoidis vasaku käega hõlmu kinni ja paremas käes suitsu. Pea oli paljas. Ma hoidsin paremas käes suitsu ja panin vasaku käe taskusse. Õhk oli külm ja näpistas, aga see oli hea. Oli juba hilja ja tänavatel liiguti aeglaselt. Tõmbasin suitsu kopsu ja puhusin pikalt välja ja tõmbasin värsket õhku kopsu.

“Mis sa siis,” küsisin.

“Ei midagi.”

“Muidu hästi.”

“Vist.”

“Ma tahaks veel tissi katsuda.”

“Me võime pärast veel tantsida.”

Keegi tuli vastu ja ma astusin sõiduteele, et teda mööda lasta, ja astusin tagasi Kati kõrvale. Läkime kangialusest mööda. Panin Katile käe ümber õlgade ja tõmbasin ta koos endaga kangialusest sisse. Prügikast tossas briketihaisu. Lasksin suitsuotsal maha pudeneda.

“Noh,” ütles Kati.

Ma tõmbasin teda edasi hoovi ja vaatasin ringi.

”Mis sa mõtled?”

Otsisin pimedat nurka. “Ei, midagi ei mõtle.”

Seal sai koli vahelt treppide alla pugeda, prahihunniku äärde. Lükkasin teda jõuga sinnapoole. Ta pööras pead. Keerasin ta enda poole, panin parema käe ta kasukahõlmade vahelt sisse, tõmbasin kleidi näuhti üles ja surusin käe püksi. Ma ei katsunud kätt praod vahele pressida, hoidsin lihtsalt sõrmi tugevalt vitu peal ja surusin. Vasaku käega hoidsin tal kaelast tugevalt kinni, nagu mõnikord varem olin nikkumise ajal hoidnud.

Vaatasin talle läbi hämaruse otse silma ja ta vaatas vastu. Ta parem käsi hoidis sigaretti pea kõrgusel. Ta ei naeratanud, ta ei olnud kohkunud, ta vaatas tõsiselt mulle otsa. Ta tõi sigareti suu juurde, hoidis, suhu ei pannud. Ma jälgisin ta pupilli ja hingamist. Läks mitu sekundit. Mu hingamine muutus kiiremaks ja noku surus vastu pükse.

Kati viis sigareti kaugemale ja lasi kukkuda ja pani parema käe kasukahõlmade vahelt sisse oma parema rinna juurde. Ta ei surunud kätt vastu, aga tõstis tissi kergelt ülespoole. Kati tõstis oma parema jala veidi kõrvale ja ma lükkasin käe kaugemale ta jalgade vahele.

Kati hingamine läks kiiremaks. Võtsin käe ära.

Keerasin ta õlgadest robustselt ringi, näoga prahihunniku poole ja lükkasin ta vastu hunnikut. Astusin ta selja taha, paremat talda torkas miski. Tõmbasin ta kasuka tagant üles ja kleidi ja püksid alla.

“Ära kärista,” ütles Kati.

Et käsi vabamaks saada, viskasin ta kasukasaba talle üle pea. Hoidsin vasaku käega ta tagumiku palja ja tegin paremaga oma püksiluku lahti ja lükkasin aluspüksid alla.

Panin korraks palja noku vastu ta valgelt kumavat perset. Nagu prooviks.

Ta oli kasuka all vait ja ei liigutanud.

“Jalad laiali,” ütlesin.

“Kuiv on,” ütles ta kasuka alt summutatult.

Panin parema käe talle jalgade vahele ja silitasin keskmise sõrmega õrnalt vitu vahelt. Sülitasin endale paremasse pihku ja määrisin tatiga türapea otsa.

“Kas sa jalgu rohkem laiali ei saa.”

Kati proovis jalgu liigutada, aga püksid segasid. Lükkasin ta püksid päris alla kingade juurde.

Nüüd lasi ta jalad põlvist veidi lõnksu ja reitest rohkem harki. Karvad reite vahel, perse- ja vitukarvad, olid kohevad ja ilusad. Neid oli nii palju, et vittu ei pastnudki.

Torkasin noku umbkaudu karvade vahele ja aitasin käega kaasa – alt üles lükata. Läks. Võtsin käe ära.

Lükkasin teda õlgadest veel rohkem kápuli ja nikkusin.

“Kas kõhu all mingit teravat prahti ei ole,” küsisin, katsudes hääle normaalse ja tavalise hoida.

“Ei ole,” vastas ta kasuka alt.

Ta ei liigutanud perset mulle vastu, oli paigal ja lõtv ja lasi ennast nikkuda.

Vaatasin korra ringi, kangialuse poole ja akende poole. Kedagi polnud.

Tõmbasin kahe käega ta heledaid kannikaid veel laiemale, vahel oli tumedam triip.

Ta ägises natuke ja niutsus paar korda, ma hingeldasin läbi suu. Ninast kippus tatt suhu voolama ja ma pühkisin nina endale jakiõlga.

Lõin talle kannika peale paar korda laksu. Päris valusalt.

“Aah. Ahah,” ütles ta läbi hammaste.

Mul lõppes ära. Võtsin noku välja. Ta ohkas.

Lükkasin ennast temast lahti ja pühkisin noku T-särgi serva sisse. Pistisin noku püksi.

Kati üritas ennast vaevaliselt ringi pöörata. Tõmbasin ta kasuka tagasi alla. Aitasin ta püsti ja panin endal püksid korralikult kinni.

”Mul jäi käekott sinna, kas sul on taskurätikut.” Ma otsisin. Parem jalg tuikas. “Näed, võta see, ta on natuke verine, mul jooksis enne nina verd.”

Liigutasin paremat jalga ja krimpsutasin nägu. Kati vaatas mind ja hargitas jalgu ja pühkis verise taskurätikuga kasukahõlmade vahelt paar korda üle vitu. Vaatas rätikut ja katsus oma jalgevahet vaadata ja pühkis veel.

“Kuratraisk.”

“Mis sul on.”

“Ma astusin enne endale naela jalga.”

“Tõesti või.”

Kati tõmbas aluspüksid üles. Tõmbasin jala jõuga naela otsast ära. Lume all olid lauaotsad, jalajälje sees pikk nael ja selle ümber tume laik.

Pöördusin minema: "Lähme."

Vaatasin tagasi Kati poole. Kati astus kuresammul. Mõtlesin kor-raks, et võtaks ta sülle, aga jalg valutas ja ma ei viitsinud. Vaatasin veel korra akende poole. Ei olnud kedagi.

Nuuskasin näpuga lumme ühe ninasõõrme tühjaks, siis teise. Lasin Kati endast mööda ja kusin seina äärde.

Kati vaatas tagasi: "Ma tahan ka. Aga ma vist ootan kõrtsuni."

Ta hoidis mu taskurätikut kahe sõrme vahel. Ta pani käed kasuka alla ja sikutas kleiti. Hoidis kätega kleiti ühe koha peal ja väänutas keret, kuni sai ennast mõnusalt kleidi sisse. Taskurätik oli ikka sõrmede vahel.

Läksime kangi alt läbi. Kati sirutas käe mu taskurätikuga pikaks: "Kas viskan ära või pesen puhtaks ja..."

"Viska minema."

Kati lasi rätiku tossavasse prügikasti kukkuda. "Ma annan sulle enda oma, kui tagasi jõuame."

"Pole vaja anda, ma ei taha."

Astusime mööda tänavat tagasi.

"Kas sa mõtlesid selle ette välja."

"Ei. Vist mitte."

"Vist mitte."

Olemine, mis oli äsja olnud täidetud ja vaba, oli nüüd kuidagi kistud. Mõtted rändasid mujale.

"Sa ei tahtnud sellepärast minu taskurätikut, et mingeid seoseid ei jääks."

"Ma ei tea. Võibolla."

"Jalg valutab?"

"Jah, peab vist kinga sisse viina kallama."

"Teetanuseoh. Jääd minu pärast ühest jalast ilma."

"Tühja see parem jalg....kuidas see teetanus muidu algab."

"Ma ei tea. Veremürgitus. Must veri liigub mööda sooni edasi ja jalg läheb siniseks ja kõvaks. Aga võibolla hoopis roheliseks. Ma ei tea."

Laused olid tühjad ja me läksime kõrtsu poole ja olime vait.

Kõrtsu ukse ees ütles Kati enne sisseastumist: "Täitsa hea oli."

"Oli jah. Ma mõtlesin, et kui sa üldse ei liigutanud, et kas sul oli."

"Ma lihtsalt lasin sul ennast keppida."

"Sa oled palju muutunud."

"See veel ka. Mismoodi siis. Paremaks või halvemaks."

"Ma ei tea. Lihtsalt teistsuguseks. Ja samaks jäänud ka."

"Lähme alla."

Läksime ja ma pomisesin endamisi: "Türra."

"Jalg?"

"Jah." Tegelikult mõtlesin, et saab vaid paar lauset öelda, mis püsivad täis ja siis vajuvad nad jälle ära.

"Noh, kust teie siis tulete?"

"Käisime pisut jalutamas, värsket õhku hingamas."

"Tegite tihhi ära."

"Muidugi."

Keegi ei uskunud seda. Ütlesin: "Ma tahaks kohe palju viina juua."

"Ta astus endale naela jalga," ütles Kati. "Mu suitsud on sinu käes."

"Lase naelaauku katsuda, muidu ma ei usu," vingus K.

"Tooge mulle viina, ma ei saa käia," lorasin ja tundsin, et jalg surises ja ma ei saanud ta peale hästi toetuda.

M tõi mulle klaasi segu. Ma andsin talle raha. Rööpasin. Kati vaatas mind üle laua. Vaatasin vastu. Hea oli.

"Sul on klaas tühi. Anna ma valan sulle."

Kati vaatas oma klaasi: "Ma jõin enne hoopis veini. Aga ükskõik. Vala." Ta sirutas mulle oma klaasi ja ma valasin.

Kaapisin tekki peale. Kraapasin veel ja ei saanud kuidagi ja siis keerasin ennast vastu seina ja tõmbasin linaserva peale. Tükk aega püüdsin korralikult magama jääda. Ikkagi oli külm. Ja pea valutas ja janu oli ja kusehäda oli. Pidasin siiski veel mõni aeg poolunes vastu. Piilusid veidi – silmad olid liimised – tuba oli valge. Maigutasin suud, seal oli mingi puru ja rähm ja kleepuv kraam läbisegi. Hõõrusin käega üle suu ja tõmbasin keelega üle paakunud huulte ja tõmbasin näpuga rähma silmade ümbert vähemaks. Kissitasin silmi ja vaatasin tuba. See oli minu tuba.

Lasin pea tagasi vajuda. Hea. Olin kodus. Olin juba enne tundnud, et vist on oma voodi, aga valgus oli kuidagi teine ja tekki polnud ja midagi oli veel kuidagi teisiti. Nii, käin kusel, joon, üles veel ei tõuse, kobin teki alla ja magan, kuni magan. Kas peaparandust peaks võtma. Võibolla veidi võiks, täna ei hakka jooma. Ei. Aga kalkan peaparanduse sisse ja lähen uuesti magama, nii ärkab pärast väiksema peavaluga, pea, raisk, valutab. Pole midagi, ei olegi väga hull.

Tötsin jalad ettevaatlikult põrandale ja ajasin vaevaliselt pead liigutades ennast voodiveerele istukile. Palju kell on. Suur kell seisis. Ükskõik, mis ta on. Mul olid jalas veidi sitased ja veidi kused ja veidi verised aluspüksid. Ja särk. Vaatasin kaenlaalust. Seal oli kollane plekk. Vana läbihigistatud särk. Nina oli kinni. Tatiklimbid olid ninasõõrmed ära ummistanud. Koukisin näpuga tatiklimpe ninast ja panin suhu. Vaatasin, ega näpp väga must ei ole, siis võib kõht valutama hakata. Jalad olid väsinud, valged ja karvased nagu mingi vanamehe jalad. Vasak jalg oli paljas – varbaküünealused mustad – ja paremas jalas oli lontis sinine sokk. Sokk oli kuidagi kange ja korpas. Liigutasin parema jala varbaid. Jalg oli valus ja tuikas. Proovisin läbi nina puhuda. Nina ei tahtnud tõmmata. Pidin näpu kaugemale ninaauku toppima ja koukima.

Aga napsu mul ei ole. Lähen vaatan, kas emal on midagi, ehk on, ja võtan ühe klõmaka. Kas parema jala peal käia saab? Kuidagi ikka saab.

Mis me eile üldse pärast tegime. Kellegi poole ei läinud? Ei vist. Kes selle Meeriga läks? Ei mäleta. Istusime ja kõik vajusid ära või kadusid ära. Ja lõpuks passisime teises saalis koos K ja Katiga ja ma jäin üsna täis, vist isegi magasin vahepeal ja siis oli Kati läinud ja K veel molutas ja rahad olid läbi. Ja K-l õnnestus laenu teha ja me istusime veel, kui juba laudu koristati, ja me rääkisime veel endale viinapudelitäie segu kaasa ja meile anti tingimusel, et me kohe läheme, ja me üritasime endale veel taksot tellida, sest keegi teine meile ei tellinud ja millegipärast me ei saanud taksot ja me ei teadnud ka, kelle poole selle taksoga sõita, sest endal raha ei olnud ja õieti polnud kellegi poole minna ja õieti ei tahtnud mitte ühegi poole minna ja õieti ei tahtnud ka teineteise poole minna ja ma polnud kindel, kas ma koju minna tahtsin.

Juba mõnda aega polnud mul mingit ateljeekonkut, hooletusest olin lasknud viimasel ateljeel minna. Ja juba pikemat aega polnud ma kellegi juures elanud. Elasin jälle ema juures kodus. Ja nii oligi kõige parem ja rahulikum. Ei olnud vaja õiendada ja klaarida. Olin kõigest ja kõigest loobunud ja lasin lihtsalt minna ja täitsa hea oli. Isegi väga hea oli. Aga vahel oli sitt tunne sellest, et ma olin nii sitt. Ihu kippus vanaks minema. Ma olin paksuks läinud ja juuste hulka tuli halle karvu ja kui hallid juuksed on pesemata, siis on see eriti jäle ja mingid asjad hakkasid valutama ja siis hakkasid mingid teised asjad valutama ja kolmandad ja hambad lagunesid ja hambaarsti jaoks polnud raha ja viitsimist. Vananemine on vastik. Võibolla vana olla ei oleks, aga võibolla on ka see vastik.

Üks tüdruk ütles kunagi, et kolmekümneselt tapab ta ennast niikui-nii – see avaldas muljet, et tal nii tugev tunne oli. Nüüd oli tüdruk küll juba üle kolmekümne, aga mis siis. Mul polnud suuremat tahtmist ennast tappa, aga kuidagi inetu oli olla vana, paks ja määrdunud. Aga tühja kah. Eluviise muuta ei õnnestu. Ja need, kes on liiga hilja, nagu mina praegu võiks, hakanud proovima eluviise muuta, need on saanud küll teise eluviisi, aga nad pole enam nemad. Või pole enam need, kes enne. Ja nii hilja tekitatud uus inimene võib ka kuidagi õhukeseks jääda. Paremini olen ikka mina, mis siis, et paks. Närune oleks olla keegi teine. Teine? Kui just, et päriselt teine, aga seda ju ei saa. Või siis võib unistada, et olla sant või võõrik või rikas ja kuidagi elu suhtes vaateleja, aga see on ka ainult unistus. Ega tegelikult ei tahaks olla. Vähemalt ma tean, et ma olen mina. Et ma ei ole praegu keegi teine.

Kui ma hulluks läksin, siis mind oli justkui kaks, aga ma isegi ei mäleta seda enam, mis tunne see oli. Justkui oli kellegagi juttu ajada. Aga nii hea see hullolemine ka ei olnud, et olekski sinna elama jäänud. Häda see mul just ei olnud, pigem pakkus lusti. Aga sellist hullust, et on häda, on ka olnud. No see oli vilets. Ei mingit lusti. Aga hädaga hullus oli väga targa peaga hullus. Olin igapäevaasjades adekvaatne, aga muidu haledas seisus. Teise hulluse puhul just päris adekvaatne ei olnud, aga seal võis ka ju olla nagu mingi tarkus, kuigi ega keegi teine sellest suurt ei oleks jaganud. See oli oma lõbu. Aga mida muud kui oma lõbu ma siis tahan. Kas üldse on kedagi, kes tahaks midagi muud.

Isegi kui talle teeb lõbu, et ta saab teistele lõbu teha. Igav plära. Ja ega muud ei olegi olemas kui igav plära, purjus peaga tundub ainult, et ta on midagi muud. Ja enam ei tundu ka. See on lops.

Ma arvan, et enamusel läheb viinaisu üle, või isu, mis ta alguses oli, see oli isu millegi muu järele ja viin oli lihtsalt abimees, aga enamasti juuakse edasi, lihtsalt niisama, ilma isutagi. Harjumusest või siis nostalgias, et vanasti oli nagu midagi tulemas, mis lõpuks ikkagi ei tulnudki. Või tuli kellelgi? Kellel? Ei tulnud midagi. Aga see, et justkui pidi tulema, oli ka asi. Aga võibolla olen selle kõik lihtsalt välja mõtelnud. Ei ole. Eile kõrtsis istuda oli justkui kommenteerida või meenutada vana kõrtsisolemist. Jah, kui tõesti saaks olla teine, siis saaks ehk tõesti jälle südamest juua ja ehk isegi südamest mõnda naist taga ajada.

Aga mina olen mina ja see on minu vile püksitagumik ja see minu paar korda remondis käinud noku.

Tõusin ja luukasin paremat jalga küljega maha toetades peldikusse. Ema toast kostis krabistamist. Kodus. Miks ta kodus oli?

Peaks vist katkise jala koos sokiga vanni pistma, ega sokk muidu maha ei tule. Ei tea, kas peaks millegagi puhastama ja plaasterdama. Aga plaaster ju talla alla kinni ei jää. Sokk pealt katki ei ole – läbi jala ikka see ei tulnud. Kurat, kõht on nii voltis, nii voltis. Miks aluspüksid verised on? Ju tal hakkas ments. Lappi all ei olnud, troppi nagu ka sees ei olnud, ei olnud mentsu lõpp, vaid algus. Oli hea nikk küll, aga mis sest nüüd sisse on jäänud. Mitte midagi. Tühi tunne. Ja auk jalga. Aga vist oli ikka õige tegu. Kui enam nikkuda ei viitsi, see on juba täielik mandumine. Aga liiga palju nikkumist läheb tüütuks. Jälle selles kohas. Jälle tolles kohas. Parem oleks ja magaks kodus. Parem ärgata ja rahulikult kõhtu sügada ja oma teki alla puuksu lasta.

Väsisin kempsus ära. Isusin ja toetasin pea kätele. Poti kõrval oli Bertrand Russell ja ma lugesin natuke siit-sealt, aga õieti ei viitsinud, ei jaksanud. Talle oli natuke vett peale pritsinud ja ma pühkisin Russellit vastu särgirinda kuivaks. Võtsin ajalehehunnikust ajakirja ja vaatasin natuke inimeste pilte.

Ema tõmbas ukse paokile ja lükkas kinni.

“Loed või.”

“Kohe tulen välja.”

Vaatasin ajakirja lõpuni, viskasin ta ajalehehunnikusse ja tõusin. Luukasin ema toa ukse taha. "Tahtsid kempsu minna või."

"Ei, ma tahtsin rääkida."

Piilusin ukse vahelt sisse. Ema oli üksi.

"Mis on siis."

"Oled täna kodus."

"Vist küll."

"Ma lähen haiglasse sisse. Vahest tuled tassid mulle kotti. Selline valu on viimasel ajal sees, mina ei tea."

"Võta takso."

"Ei hakkaks võtma."

"Mis kell sa lähed."

"Eks ma varsti hakkas sättime."

"Kuule, kas sul natuke peaparandust on."

"Mis sa ikka parandad."

"Ei taha, ära anna."

"Eks mul vist midagi peaks olema."

Läksin ema tuppa.

"Pane endale puhas pesu ometi selga. Sul on puhast küll."

"Pärast panen. Kus sul on, kapis või."

"Ei ole, ma panin teise kohta."

"Võta välja."

Ema võttis riulilt raamatute tagant ettevaatlikult väikese lapiku viinapudeli ja ohkas. Ma hakkasin naerma.

"Mis sa naerad."

"Ei midagi. Anna siia."

"Ära puhtalt joo."

"Nojah, sul mahla on kapis või. Võib puhtalt ka. Ma paar lonksu võtan." Kummutasin kõva sõõmu ja väristasin pead. See peab ajud välja klaarima küll. "Siin sada grammi ongi ainult sees, see läheb niisama ära."

"Mis sul jalg on katki või?"

"Jah. Kas sul plaastrit on ja rivanooli või ma ei tea mis asja. Ma astusin naela jalga."

"Eks tee viinaga puhtaks."

"Viinaga? Nalja teed. Mis sa sinna haiglasse lähed. Arstid teavad

ka, mis on või?”

“Hakkavadki uurima. Nagu mingi kopsuasi on, aga kopsupõletik ei ole või on, mine sa tea. Kuule.”

“Mäh.”

“Kui ma seal olen ja miskit vaja on, sa ikka tood.”

“Küll ma toon.”

Panin veel ühe klõmmu. Kohe peab paremaks minema. “Kas sa nii kaua saad oodata, kui ma käin vannis ära ja leotan jala lahti. Kuule, kas sa teetanusest tead midagi.”

“Saan ikka, kui sa kaua ei tee. Mis sa arvad, et sul on teetanus või. Mis ma muud tean, kui et ta veremürgitus on ja gangreeni teeb. Eks selle vastu peaks ju süsti ka saama. Lase traumapunktis endale süst teha.”

“Arvad või,” luukasin raamaturiiuli juurde. “On sul siin veel pudeleid.”

“Ära mitte looda.”

Võtsin entsüklopeedia. “Ma lähen käin vannis ära.”

“Tahad siis plaastrit või.”

“Võibolla teed pärast hoopis mingi sideme, plaaster kukub kohe pealt ära.”

Võtsin tee peal ühe lonksu ja lasin vannitoas vee jooksmas. Panin alguses külma vee ja jõin janu täis. Siis keerasin leigeks ja hoidsin pead kraani all. See oli hea. Lasin vannivee jooksmas ja istusin pesumasinal.

Otsisin entsüklopeediast teetanuse üles, vaatasin pilti naeratavast näost ja lugesin: “Teetanus (kr. tetanos "pingutus, kramp"), kanges-tuskramptõbi, inimese ja loomade äge nakkushaigus, mida põhjustab mullas leiduv anaeroobne t-batsill (*clostridium tetani*). T-tekitajad satuvad maapinda peamiselt hobuste ja veiste väljaheidetega ja säilivad seal aastaid. Inimene nakatub t-sse haavade (isegi kriimustuste) saastudes batsille sisaldava mulla ja tolmuaga; eriti ohtlikud on muljutud kudedega ja sügavad torkehaavad. T-batsill tekitab haavas (anaeroobsetes tingimustes) närvikude erutavat mürki. Haigus algab pärast 7–10-päevast lõimetusajaga mälumis- ja näolihaste krampidega; krambi (tsüsmi) tõttu ei saa haige suud avada. Näol on eriline ilme (*risus sardonicus*, sardooniline naer). Seejärel tekivad krambid kukla-

ja seljalihastes ning hiljem teistes lihasrühmades. Krambid on lühiaegsed, kuid väga valulikud ja sagedased ning võivad vallanduda vähimagi ärrituse puhul. Ravi: antitoksiline seerum ja vaktsiin, krambivastased vahendid. Profülaktika: õigeaegne haavakorrastus, t-e seerumi ja vaktsiini süstimine.”

Võtsin lonksu viina ja jõin voolavat sooja vett peale.

Jätsin entsüklopeedia ja lonkasin tuppä. Otsisin rätiku ja puhta pesu. Toppisin musta pesu pungil kilekotti ja vaatasin põrandalt, mis lugemist vanni kaasa võtta. Kuigi ilmselt ei viitsi midagi lugeda. Võtsin ühe vana Akadeemia ja Sexeri ja Uku Masingu. Tassisin pesumasina peale ja luukasin kööki.

“Pane endale midagi selga.”

“Kohe lähen vanni. Tee mulle morssi, viitsid.”

“Millest, siirupist või?”

“Tee kompotist, kui sul on. Ega sa ei ole minu toast Hammetit võtnud.”

“”Red Harvest.” Ma hakkasin lugema, mõtlesin, et võtan haiglasse kaasa. Tahad praegu või?”

“Las ta olla. Võta kaasa, kui tahad.”

Läksin vannituppa ja jätsin ukse riivist lahti. Vaatasin vanni, vaatasin jalga. Jalg teeks kogu vannivee mustaks. Tõstsin jala kraanikaussi. Võtsin lapiku, ütlesin: “Seestpoolt meega, väljastpoolt kanasitaga,” ja rüüpasin viimase lonksu ja ütlesin: “Või vastupidi”.

Keerasin kraani kraanikausi kohale ja lasin soojal veel soki peale joosta. Must vesi jooksis ära. Ei tea, kas soe vesi üldse sulatab vere lahti. Keerasin kraani vanni kohale ja raputasin natuke pesupulbrit soki peale, ja et see lahustuks ja soki sisse läheks, kallasin pisut šampooni peale. Patsutasin sokki. Keerasin kraani tagasi ja patsutasin sokist suurema mustuse välja. Seda tuli kõvasti. Väikesed mustad junnid jooksid veega alla. Sokk sai täitsa puhtaks. Vereklomp talla all andis tunda. Proovisin sokki maha sikutada. Ei tulnud, valus oli.

Astusin vanni. Lasin oma inetu keha aeglaselt vette vajuda. Hea oli. Kui natuke olin lesinud, raputasin käed kuivaks ja vaatasin, mida lugeda. Võtsin entsüklopeedia ja sirvisin siit ja sealt. Entsüklopeedia tuli uuesti teetanuse kohalt lahti. Lugesin veel kord läbi. Käed väsisid ära ja ma panin entsüklopeedia raamatute otsa ja lasin ennast süga-

vamale vanni. Jalg oli vannis hakanud rohkem valu tegema ja valu liikus nagu mööda jalga üles. Liigutasin lõuga ja katsusin lõualuid. Liigutasin lõuga alla-üles ja külgedele ka. Lihased olid tundlikud. Liigutasin jalga vees edasi-tagasi. Tundus, et sokk liguneb lahti. Liigutasin varbaid. Jalg oli valus.

Istusin vanniaäarele. Sikutasin soki ettevaatlikult ära ja lätsatasin kraanikaussi. Kangutasin parema jala üles ja küünitasin, et tallaalust uurida.

Vasak jalg käis vannipõhjas liuhka ja ma lendasin vântsti selili. Käed haarasid pesumasinast ja kraanikausist. Käis libises kraanikausist lahti ja pea räntsatas vastu äravoolutoru. Parem käsi krampus pesumasinasse ja kallutas seda. Pesumasin tegi sügava jõnksu, aga jäi püsti. Entsüklopeedia lendas kuhja otsast vanni, teised raamatud põrandale. Vinnasin ennast püsti. Katsusin, kas pea jookseb verd. Ei jooksnud.

Võtsin entsüklopeedia vannist välja. Lõin ta keskelt lahti. Nüüd ei tulnud teetanuse koht. Vesi ei olnud peaaegu üldse lehtede vahele läinud. Ainult servast oli umbes sentimeetri ulatuses märg. Võtsin entsüklopeediaseljast kinni ja raputasin ja riputasin entsüklopeedia vanni kohale pesunööri kuivama. Pesunöör vajus jupp maad alla-poolle. Korjasin teised raamatud maast üles. Masing oli serva peal püsti ja täitsa okei. Akadeemia oli Sexeri peal ja oli kah okei. Sexer oli põrandal läbi ligunenud. Riputasin ta entsüklopeedia kõrvale. Ettevaatlikult, vaadates, kas pesunöör peab vastu. Pidas. Katsusin käega pesunööri. Vetrus veel küll. Vaatasin Sexeri tagakaanelt suurte tissidega naist. Hirmus suured tissid. Nagu õhupallid. Ei tea, kuidas oleks nikkuda. Kahe inimese vahele jääksid justkui õhupallid. Vist päris tore. Lükkasin noku ilusti. Katsusin pead. Sinna tuli muhk.

Istusin pesumasinale, et uuesti jalatalda vaadata. Uku Masing jäi pooleldi perse alla, aga tundus, et selle pealt ei libastu. Toetasin vasaku jala vastu kraanikausiserva ja vaatasin paremat tallaalust. Polnud seal midagi näha. Mingi väike narmendav koht nagu oli ja ümberringi sinine. Liigutasin varbaid – valus oli. Liigutasin labajalga. Surises ja oli teistmoodi. Perse külge kleepunud Masing kukkus laksatades põrandale. Korjasin ta üles ja upitasin ennast püsti. Astusin ettevaatlikult, pead entsüklopeedia eest kõrvale hoides, uuesti vanni ja lasin pikali.

“Tegid morssi või,” hüüdsin.
Ema ei vastanud, aga tuli, morsikann käes, ja segas lusikaga.
“Ma toon sulle klaasi ka.”
“Oh, sa panid sidrunit ja jääd ka.” Jõin üle kannuserva.
“Näita, kuidas jalg on.”
Ulatasin emale jala.
“Ei siin ole vist hullu kedagi. Viinakompressi võiks ju teha.”
“On sul veel viina.”
“Ei ole enam.”
“Väga hea morss. Ma tulen varsti välja ja viin su haiglasse. On sul krempel koos.”
“Krempel on koos.”
“Kuule, kas sa raha saad mulle jätta.”
“Kui palju.”
“Ma ei tea. Noh, mõnisada.”
“Ma panen sulle köögilauale. Ega mul ka enam palju pole. Oot, ma pesen su soki puhtaks.”
“Küll ma ise pärast pesen.”
Ta pani punni ette ja lasi kraanikaussi vett.
“Teine sokk on ju toas,” ütlesin.
”Too siis see ka.”
“See siin on ju verine, tahab külma veega leotada.”
“Ei ole midagi, ta juba ligund küll.”
“Tule mul siis eest ära.”
“Sa ennast pesema ei hakka või.”
”Ei viitsi.” Panin morsikannu riulile, toetusin ema õlale ja astusin välja. “Ema, kas ma olen väga paksuks läinud?”
“Ei ole midagi, sa oled siukse kondiga. Kas ma kuivatan sul selga.”
“Ei taha.”
Võtsin morsikannu ja läksin jalgade välisservadega maha astudes tuppa.
“Oota, ma panen sulle sideme peale, ära tee mustaks,” hõikas ema.

Emaga kõrvuti oli naljakas astuda. Me oleme umbes ühepikkused ja tema käib natuke ettepoole kookus ja mina käin, õlad längus. Ema on kõhn. Rätik peas, mantel seljas, paksud sukad jalas, võibolla isegi

mitu paari pakse sukki ülestikku. Mul oli väike pappkohver, emal kilekott ja käekott. Vahetasin kätt ja tundsin, et natuke oli piinlik, aga mis siis.

Nagu jotad, ehkki ei ole jotad, või kui just, siis mina.

Läksime, olime vait.

“Noh, siin on lahe küll.”

“Jah, kena valge palat.”

“Kus ma su asjad panen,” asjakott oli mul pihus, riided oli ema ära andnud.

Noor vinniline ja koledapoolne õde jalutas meiega kaasa: “Teie voodi on akna all.” Kaks teist õde, keda olin näinud, polnud kah eriti ilusad, aga olid haprad ja heatahtlikud. Tegi nukraks. Haigla on hädaventil, põgenemine maailmast, kuhu ei sobinud. Õed on teistele vajalikud ja saavad olla kenad. Muidu polnud nende kenadust kellelegi vaja. Siin pole muid naisi, keda vahtida, vahitakse siis inetuid õdesid. Küllap õed tajuvad, et neid vahitakse, ja teavad, et vahitakse sellepärast, et muid naisi vahtimiseks pole. Mõtlesin seda hajameelselt ja möödaminnes ja vinnilise õe ilusat keha vahtides.

Tahtsin ema paika saada ja minna. Ei teadnudki, kuhu, polnud mingeid plaane. Lihtsalt minna. Ema antud raha olin koju jätnud. Võibolla, et ema ei näeks mind raha krahmamas, aga küllap rohkem enda pärast – et ma ei sööstaks kohe raha joogiks tegema. Vaevalt, et ma ema vaatamisest eriti hoolisin.

“Ma panen need sulle siia öökapi kõrvale. On sul veel miskit vaja.”

Ema istus voodiservale, hingeldas. Tal oli õhupuudus. Ta ei jaksanud rääkida. Olime just treppidest üles tulnud. “Ma puhkan korra,” kobises ta ja lasi, kitlihõlmu koomal hoides, ennast voodisse pikali. Õde korjas öökappidelt arstitrāni kokku. Ma vaatasin ta tagumikku ja läbi kitli paistvat aluspüksikontuuri ja vanamutte teistes voodites – need vahtisid lakke ja mujale, aga mitte minu poole – ja vaatasin aknast välja. Seal oli tühjus. Lesi ja vahi tühjust ja mõtle. Millest?

“Mitu raamatut sa võtsid.”

“Paar tükki võtsin.”

“See Hammett on verine lugu. Kõik notitakse maha.”

“Las ta olla.”

Ema krigistas voodit ja ma ei saanud veel minna.

Keegi ei tea, mis kellegi ihus on. Mutid ei tea, mis arstid teavad või ei tea. Mitte teada on raske ja lihtsam on uskuda, et ravi aitab ja arst teab, ja ravida ennast, nagu teeks tööd, kuni tunned, et sitta keegi midagi täpselt teab.

Ei tahtnud istuda ja mutte vahtida. Mõtlesin, et äkki ema tunneb, mis ma mõtlen. Aga ta oli vist lihtsalt audis.

Inimesed palvetavad, nagu teeks tööd, armastavad, nagu teeks tööd. Teevad tööd, nagu teeks tööd. Joominegi on nagu töötegemine. Muud ei ole teha, muud ei jää üle, muidu ei saa.

Õde korjas koli, vahtis maha ja ta õlad olid krampis. Minu pärast? Vaatasin mujale. Ema hingas ikka alles sügavalt ja vaatas lakke. Kittel, voodi ja palat olid ta teistsuguseks teinud.

“Ära siis väga kauaks siia konutama jää.”

“Ma ei oleks siin päevagi,” ema vaatas minu poole. “Eks sa mine. Mis seal ikka.”

“Ma viin sul toiduasjad sinna koridori külmutuskappi,” tahtsin minema hakata ja tahtsin, et oleks kergem minna.

“Eks vii, kui tahad, aga ma võin minuti pärast ise ka viia. Sa võiksid võibolla uurida, kuidas siit helistamisega on.”

“Koridoris on kaarditelefoni,” ütles naabervoodi mutt lakke vahtides.

“Siis on korras. Mul on uus kaart olemas. Mine, mine, ma panen kohupiima ja keefiri oma käe järgi ära. Siis ma tean, kus on.”

Tõusin voodilt: “Pane silt juurde.” Seisin. “Helista, kui miskit tahad või miskit teada saad.”

“Jah.”

“Kas lepime kokku, millal ma tulen.”

“Tule paari päeva pärast.”

“Eks sa helista ja ütle, mis sa tahad.”

“Mis sa... Ah, mitte ei tahaks koju sinu põetada jääda.”

“Misasja sa ette rehkendad. Võibolla sul polegi suurt midagi viga. Ma lähen siis.”

“Mine, mine,” ema sättis pika käega asju ja vaatas üle õla: “Ära siis, tead...”

“Ära sabista. Tsau.”

Vahtisin lahtistest udest, et veel kord õele pilk visata, aga teda polnud.

Seisin haigla ees. Pohmakas oli peaaegu kadunud. Suu veidi kuivas. Kas minna ja lasta endale teetanusevastane süst teha? Vaevalt, et siin tehakse. Peaks traumapunkti minema. Ah, jama ja väljamõeldis.

Kas taskus raha on? Pole. Ei, jooma ei hakka. Aga tööd praegu ka teha ei viitsi. Olen niisama. Ootan, kuni tahtmine peale tuleb.

Või osta koju üks nott? Jah. Okei. Kõrtsu raha laiaks lööma ei lähe. Ostan palju süüa, et kogu raha viina peale ei saaks ära kuluda. Ostan hulga sööki ja väikese asuniku ja homme või millalgi vaatan, kas on mingit tööd tulnud.

Nii. Pasteet. Või. Sai. Kanakoib, väga hea. Toonik. Kus kulku on? Banaanid, selge ülepingutamine, mis siis, võibolla viin isegi haiglasse. Makaronid, tagasihoidlik joodikutoit. Telefonihelin.

“Jah... Ei, teda ei ole, ta läks haiglasse... Ei tea... Seal jah, teine osakond, viies palat... Ülehomme või nii... Ei ole midagi vaja. Kui midagi lugemist. Mõni kriminull... Need on tal kõik läbi loetud... Hea küll. Nägemist.”

Martsipan, väga hea. Nii, kulku, ilus kulku, hell kulku. Kala. Sepik. Kas kapis kartuleid on? Majonees. Midagi ikka teha saab. Kas teen kohe lahti?

Toppisin toidu kappi ja panin toas teleka mängima. Kõndisin kulkust köögilaual mööda. Ei hakanud teda kuhugi ära panema. Köök korras, telekas surises. Ülejäänud raha tuleks kuhugi ära panna. Et ei oleks taskus. Viskasin rahanutsaka köögikappi. Käsi võttis kapist klaasi ja pani lauale. Keerasin korgi maha, valasin kolmandiku klaasi, vaatasin teda hetke ja, tõstnud küünarnuki kõrgele, panin joogi puhtalt ära.

Istusin köögilaua taha. Telekas rääkis midagi. Kurat, kui keegi ukse taha tuleb, siis ma ei tee lahtigi. Ei taha jooma minna ja siia kedagi ei taha. Joon vaikselt ja koristan oma tuba. Kui viitsin. Või vahin telekat. Võtsin külmast tooniku ja tegin teeklaasitäie segu. Võibolla oleks ikka pidanud väikese asuniku võtma. Aga siis oleks hiljem uue järele läinud. Asunikust ei jätku. Nii on kindlam. Kuigi, ega ei tea.

Mis tal siis on? Kurat seda teab. Võibolla hoopis süda, misasja ta

seal nii hingeldas.

Jalg, raisk, ikka valutab.

Rüüpasin segu ja vaatasin tallaalust. Sokk oli paksu sideme ümber ja verd polnud näha. Liigutasin varbaid, et tunda, kas sideme all võis olla hüübinud verd. Ei saanud aru. Sitta kah. Panen selle klaasitäie nahka ja järgmise juures istun kauem.

Valasin joogi endale sisse ja tundsin, kuidas mõikama hakkas.

Tegin uue segu ja torkasin joogid külmutuskappi.

Käisin, klaas käes, mööda tuba. Jäin akna juurde seisma. Hea oli üksi kodus olla. Kui ema ükskord sureb, kas siis on üksi hea. Ei tea. Võibolla on, aga võibolla on hea ainult korraks. Siis peab kuidagi hakkama saama. Naeruväärne. Või peab võtma naise, kes ema eest on. Naeratasin. Ei, see ei lähe. Ega ta nii naljalt ei sure. Ei tohi mõelda. Pärast, kui ükskord surebki, on sant olla. Aga miks. Peaks just läbi mõtlema, et siis teaks, mis teha. Aga ükskõik, mis ma olen mõelnud, kunagi pole nii väga teadnud, mis teha. Ah, kõik läheb kuidagi ise. Võtta mõni paks, kole ja hea naine. See medõde. Ainult ta ei olnud paks. No küll ta ükskord läheb. Mis, ma hakkam vinti jääma või. Ei tea, kas on kuskil veel raha. Ei tea. Ei võtaks ka. Ei otsigi. Kui teaks, kust Katit kätte saada, kas otsiks Kati üles? Ei, ei, ei. Ei tule sest midagi välja. Tal on oma töö, oma elu. Ei mingit vanainimeste ülessoojendatud romantilist ühepajatoitu. Abielus ta vist polnud? Ei, jälk. Romantika ei ole enam võimalik. Selle kõhuga, nii vanalt. Seda, mis võimalik on, jääb üha vähemaks. Puhtaid asju. Üha rohkem on elu sahtlis, paratamatult. Sitta kah. Puhast viin, puhast asi, jah? Mõla. Ah, nüüd hakkab juba sarve. Kuradi telekas, mis ma sest vahin? Puhast seksi pole enam olemas. Ükskõik kellega, kõik on kõike juba niipalju teind, kõik kõigiga olnud, lääge. Hoovis oli räige, aga hea oli ka. Ainult nii veel saabki. Loomamoodi ja purjus. Siis on veel midagi ilusat. Muidu on teadlik ja kalkuleeritud värk. Elu on kõik ära solkinud. Veel üks lonks. Panen parem muusikat. Mõne vana Moody Bluesi. Ei, raisk, see on tüütum kui tüütu. Mis siis? Dylan? Van Morrison? Tüütu, tüütu, tüütu, kõik nad raisad on tüütud. Teetanus ja surm. Kas oleks kahju surra? Surra homme, ülehomme. Kurat seda teab. Kõik läheb ju ainult veel hullemaks. Miks nii, on siis halb olla või? Ah, purjus. Paksem, hallim, suhted, tööotsad, kordub, kordub, kordub. Jooks

põhja. Aga mis seal head on? Valud, jamad, häbi. Kas mõni on häbist päris vaba? Võibolla. Häbist ja hirmust. Prügikastide buda.

Olin käima hakanud. Olin käinud mööda tuba, klaas käes. Mootor töötas sees. Nüüd jooksis miski peas kinni. Kordasin poolvaljusti: "Nii. Nii-nii."

Mõtlesin, kas rüüpan veel. Ei rüübanud, käisin edasi-tagasi.

Jäin seisma, rüüpasin.

"Nii, teeme võileiva," ütlesin. "Teeme nüüd ilusa esteetilise pasteedisaia."

Närv oli sisse tulnud. Käsi värises veidi. Komistasin uksepiidale. Panin klaasi kolksatades külmutuskapile. Keerasin konservi lahti ja sundisin ennast rahulikuks.

Võtsin pika kööginoa ja lõikasin kriimulise köögilaua taga seistes pehmet saia. Sai pudises laiali. Ma ei saanud kuidagi korralikku viilakat. Lõikasin rabinal uue viilaka ja see pudises laiali. "Raisk," röögatasin ja virutasin pika noa köögilaua sisse.

Nuga jäi hetkeks püsti ja vajus siis oma raskusest külili.

Panin rusika vastu külmutuskappi ja surusin pea vastu rusikat. "No mis on, mis sul on," pomisesin. "Mis lahti on, jäta järele."

Külmutuskapp hakkas surisema ja ma võtsin pea ära. Mõtlesin, kas võtta veel lonksu või ennast tagasi hoida.

"Aah," ägasin, tõmbasin kapi lahti, haarasin tooniku ja kulistasin paar suurt lonksu. Olin hakanud valjust rääkima. "Pole veel korralikult külmakski läinud. Raisk, üks klõmm ka peale." Haarasin viinapudeli ja valasin punnsuutäie suhu. Mööda suunurki voolas viina alla. Ma polnud purjus, olin närvis. "Kurat see on, pole ju pikalt joonudki," pobisesin. "Raisk, peab vist välja inimeste hulka minema. Muidu võib ära pöörata."

Hingasin sügavalt. "Ei lähe kuhugi, ei roni mingite inimeste hulka. Läheb jälle joomaks, jood raha maha, pärast on seis veel sitem." Proovisin hingata hästi sügavalt ja rahulikult. Õlad tõusid ja vajusid.

Istusin köögilaua taha. Nüüsisin kannatlikult, aeglaselt ja visalt saiaast korralikku viilakat. Sundisin ennast rahulikuks. Pehme sai pudises laiali. Korruga ei pidanud ma vastu, lükkasin saia eemale ja lasin pea, tolksti, paremale käsivarrele vajuda. Laud oli otse silmade ees. Pisa-

raid tuli lahinal ja õlad vappusid. Parema käe sõrmed olid noapea ümber jäänud. Hakkasin nuga kartma. Et teen sellega midagi või rapsan umbropsu kuhugi suunas ja tõukasin noa endast eemale. Näpud ei tahtnud noa ümbert lahti minna, aga siis läksid ja nuga kukkus kolinal üle lauaserva põrandale. Nutsin kuni tuli.

Ohkasin, ajasin ennast püstakile ja tõmbasin käeseljaga üle liimerdava näo. Toetasin lõua vasemale peaopesale ja koukisin parema käe nimetissõrmega konservikarbist pasteeti. Määrisin näpuga pasteeti pudisenud saiaviilakale. Määrisin, et midagi teha, et närv ei saaks suuremaks kasvada. Nuuksusin ja lutsisin näppu pasteedist puhtaks. Võtsin pasteedisaia ja sõin, kuigi ei tahtnud.

Läksin, pasteedisai käes, tupp ja heitsin ema voodisse.

Lamasin selili, närtsin saia, vahtisin lakke ja rahunesin tasapisi. Nuuksumine vaibus, tuli väsinud olemine. Paar korda värisesin üle keha. "Oh jumal, vanamutt, anna andeks, ma olen sitapea. Persse. Kõik on sitapead, kõik, kõik, kõik. Hea küll, juba ma lõpetan. Ei ole vaja." Sai oli otsas. Keerasin külili ja tõmbasin ema päevateki oma riietes kerele ümber ja panin käsivarre endale pea peale, et valgus silma ei paistaks. Lasin silmad kinni. Sardoonilise naeratusena nägu entsüklopeediast tuli meelde. Proovisin, kuidas see on, kui nii naerata. Keegi koputas vaikselt aknale. Ehmatasin ja pea tõusis. Tuli meelde, et see on puuoks, pea vajus voodile ja ma jäin magama.

Tegin silmad lahti. Miski sahis. Ma panin ju teleka kinni? Telekas virvendas ja sahis. Kardin oli akna eest ära. Väljas öö. Lamasin natuke aega ärkvel.

Ajasin ennast hooga püsti ja luukasin vannitoa poole. Möödamines vaatasin tuba ja kööki, et mis seisus nad on. Olid päris korras. Viinapudel köögilaual alles poolik. Miski häiris. Jäin koridoris seisma. Liigutasin lõuga. Katsusin lõualiigest, see oli hell. Luukasin vannituppa. Liigutasin lõuga ja katsusin. Vaatasin peeglist, liigutasin lõuga üles-alla ja paremale-vasemale. "Loll," ütlesin. "Ära ole loll." Läksin tupp. Seisin keset tuba. Kell oli pool neli. Ma ei teadnud, mis teha. Uni oli kadunud. Oma voodisse magama ei tahtnud. Juua ei tahtnud. Kellegi poole ei tahtnud. Ja pealegi, kelle? Juba aastaid pole enam tuttavaid, kelle poole võiks hommikul kell neli sisse vajuda. Lugada ei tahtnud. Muusikat ei tahtnud. Ööbaari ei tahtnud. Kui et

lihtsalt linna minna ja kõndida niisama. Seda võinuks kõige enam, aga sellekski polnud õiget isu, seegi olnuks teadlik ja kistud ja mittevaba tegu. Et otsustad jalutada ja jalutad kohusetundlikult, aga mingit lusti sellest pole.

Läksin oma tuppa ja hakkasin aeglaselt ja kohusetundlikult koristama.

Raamatud ja riided läbisegi. Must pesu. Tõstsin raamatud hunnikutesse ja hunnikud aknalauale. Kuivanud leivatükke ja konisid. Midagi vedelat põrandale ära kuivanud. Põrand tuleb lagedaks saada, et pühkida ja pesta.

“Pühkida ja pesta,” ütlesin.

“Nii,” ütlesin, ajasin selja sirgu, raamatupahn ühes ja suuremad prügitükid teises käes, “hommikul lähen ja teen selle kuradi süsti ära.”

Kummardasin ja korjasin edasi. Poolik kamm, viskan ära või hoian veel?, viskan ära, tükk ajalehte, kuhu on nuusatud, arusaamatu puutükk. “Miks ma peaksin sellel laskma ennast häirida. Mõni mõis siis minna ja suts ära teha. Olgu see pealegi lollus.” Käed liikusid koristades millegipärast üha kiiremini. Tühi kilekott, sinna läks prügi sisse. Carveri juttudel on järg keskkohas, las läheb kinni, seda sai nii ammu loetud. Jalg ikka valutab küll. Ülejäanud hilbud on vist kõik mustad, jalaga kokku. Kus on mustapesukott. Kus ta on? Miks ei ole mustapesukotti. Muidugi on ta vannitoas. Toome ära. Ei too. Tagasi! Viime hoopis pesuhunniku sinna. Jäin seisma. Jalg valutab kuradi-moodi. Raisk, ära närvitse. Lõuad olid valusad, jalg valutab tumedalt, surises, labajalg oli tuimavõitu. Surnud. Virutasin jalaküljega vastu seinu. Palju see kell on. Alles hakkab neli saama. Sinna on ju sitta kanti aega. Must pesu, raisk, ma pesen su puhtaks. Ei, ma lähen hoopis kööki ja keedan kohvi ja joon kohvi. Las nad valutavad. Ma ei karda neid. Valutagu, kui tahavad. Mis siis, kui ongi surm. Ei karda surma. Raisk, aga nüüd, korruga, niimoodi äkki. Ära muretse. Võta vabalt.

Tõstsin möödamindes, kerge käega, viinapudeli kappi ja kohvivee pliidile ja istusin köögilaua taha. Väljas oli pime. Jalg surises. Mis kell neil töö algab. Kaheksa. Ma võin sinna varem minema hakata. Seitse. Ma võin rahulikult minna varem ja pika tee käia. Jala. Vist ei ole hea temaga palju käia. Lähen pärast seitset. Aga kui ma olen siis sellises

seisus, et ei saagi käia? Kus kohvipakk on? Lusikas. Suhkur. Kuidas see tuim tunne nüüd mööda jalga nii kiiresti edasi ronima hakkas. Labajalg juba võõras tükk. Naljakas.

Külmutuskapp surises. Vesi hakkas sahisema. Peaks võibolla jala kõrgemale tõstma. Istusin, tõstsin jala lauale ja toetasin selja vastu aknalauda, kohvipakk ühes, lusikas ja suhkrupakinutsak teises käes. Viinakompressi tegema? Aga kui ma kutsun kiirabi ja nad naeravad mu välja. Ei usu. Pole mul tegelikult midagi viga. Nii oli raske istuda. Võibolla pole üldse hea jalga ülespidi hoida? Aga traumapunkt peaks ju kogu öö lahti olema. Või ei ole või. Aga kiirabihaigla küll on. Kui ma ise sinna lähen ja räägin ära ja ütlen, et valutab, siis nad peaksid küll läbi vaatama ja selle kaitsesüsti tegema. See pole ju naeruväärne. Aga kui tõesti on teetanus, miks ma ei võiks siis kiirabi kutsuda. Ei, raisk. Tahan ja suren.

Vesi mulises. Tõusin krapsti, et kohvi sisse panna. Jalg läks kântsti küljetsi. Lendasin õlaga vastu kappi. Suhkrukott põrandale laiali. Kuidas see jalg siis?

“Kurat. Sa keedad praegu kohvi. Keeda siis. Ja ära kobise.”

Tõstsin kohvi kopsikusse. Värisev käsi ajas kohvipuru pliidile. Seisin, ootasin, kuni kohv tõmbab ja vahtisin aknast välja. Parema jala peal oli raske seista. Sääremari surises. Tegin paar sammu. Pidin jalga jõuga tõstma ja ettepoole viskama. Ei, selle jalaga küll jalgsi ei lähe. Mis ma siis teen. Aga miks ei võiks surra. Aga nüüd, nii äkki? Ja valud ja krambid. Ükskõik, millal ta tuleb, ikka on – nüüd, nii äkki? Minu surm?

“Nii, joon kohvi ära,” rääkisin vaikselt ja rahulikult. “Lõpetan toa koristamise ära. Akuraat. Ja sõidan taksoga kohale. Taksot ei telli. Lähen jalgsi taksopeatusesse. Küll ma lähen.” Lasin ennast kapist kinni hoides istuli. Enne põrandani jõudmist tundsin, kuidas lõuad kiskusid krampi.

“Raisk,” ütlesin mõttes.

Vajusin põntsti põrandale, võtsin kahe käega radikast kinni ja toetasin lauba vastu radikat. Radikas oli terav ja ma surusin pead jõuga vastu. Lõug oli valus. Katsusin näpuotsaga lõualihaseid. Kõvad. Valusad. Ma ei osanud midagi teha. Võtsin radikaribidest kõvemini kinni ja pigistasin, kaua jõudsin. Kui enam ei jaksanud ja käed lahti

läksid, hakkasid äkki jalad mööda põrandat siblima. Nokus oli kusehädatunne või tunne, nagu ripuks tilk otsas.

Jalad läksid lõdvaks ja pisarad voolasid ja ma hingeldasin lõdinal. Ma ei julgenud valjusti rääkida.

“Nii siis,” mõtlesin korraks, siis katsusin üldse mitte mõelda. Ajasin ennast kööbakile. Koukisin pliidi kõrvalt nõrga käega harja ja prügi-kühvli ja pühkisin suhkru kokku ja kallasin prügiämbrisse. Viskasin suhkrunutsaku õrna käega köögilauale. Sikutasin ennast käte jõul püsti, valasin kohvi ja panin suhkrut. Hoidsin ennast mõtlemast. Viskasin kohvipaksu ära ja vaatasin, kas köök jäi nii korda kui võimalik. Segasin suhkru ära ja pesin teelusika ja viskasin nõuderes-tile. Hoidsin kohvitassi ühes käes ja toetusin teise käega seinale ja luukasin toa poole. Poolel teel peatusin, rüüpasin kohvilonksu, soku-tasin tassi vaevaliselt põrandale ja luukasin tagasi kööki. Koukisin harja ja kühvli ja matkasin tagasi toa poole. Viskasin jalga põntsudes enda ette. Et talle hoogu anda, pidin puusa vänderdma. Labajalga ma enam ei tundnud, säärt veel tundsin, aga ma ei saanud temaga midagi teha.

Kohvitassi juures peatusin. Kas ma suudan ta kaasa võtta? Pean suutma. Lasin ennast ettevaatlikult, vasema jala peal kükitades, lõnksu, toetasin vasaku käega, mis harja hoidis, vastu seina ja võtsin kühvlivarre tugevamini paremasse pihku ja pistsin parema nimetis-sõrme läbi tassikõrva. Sai võtta küll. Ajasin ennast jõuga püsti. Nii! Nagu nalja.

Rüüpasin kohvi. Hea. Matkasin edasi toa poole. Hoidsin ennast mõtlemast ja suutsingi mõttes sõnu tagasi hoida, aga kuskil tagasopis tükki peale varem läbimõeldud asi. Viimased aastad on olemine vilets olnud. Need aastad, kui kõik on muutunud. Vabas riigis. Tore ju, et muutus. Aga nüüd ei oska enam kuidagi ega midagi peale hakata. Enne oli kindel nõmedus ja kindel olemine selle nõmeduse sees. Ja nüüd nad teevad ümberringi midagi. Mida? Ei tea ja ei tahagi teada. Ei suuda ja ei tahagi suuta. Ei kohane. Võõras enne ja võõras nüüd. Toredad muutused, hea, aga hea oleks kuidagi ilusti kaduda või hajuda, et poleks seda väsimust ja vaeva. Füüsiliselt jälk kadumine oleks igapidi jälk. Aga rongi peale enam ei istu. Jah. Okei. Ja nüüd, kus selline asi, minekuvõimalus ongi, nüüd, kurat, on paanika. Kas

ilma paanikata ei saagi.

Toalävel jäin korra seisma ja rüüpasin kohvi.

Ei, see viib unkasse, kui iga hinna eest mitte mõelda. See viib krampi ja kaua nii ei suuda ja siis murrab seestpoolt läbi mingi suur närv või jama ja siis on veel hullem. Pabistamine või nutujoru või lõuakramp. Mõtelda pisut võib, aga mitte järele mõtelda. Mõtelda võib sellest, mis näha. Sõnahaaval. Või paari sõna haaval. Aga mitte seoseid luues, mitte järeldusi tehes.

Kohv. Aknalauale. On ruumi? On.

Viisin tassi aknalauale kahe raamatukuhja vahele. Saagu mis saab, toa ma koristan ära. Pühin põrandat. Pesen ka. Siis vaatan edasi. Lasin kápuli, ronisin mööda põrandat, pühkisin prahti kokku. Rahulikult. Korjasin harja küljest pihuga tolmurulle. Hoidsin neid peos. Kühvel oli ka pihku jäänud. Kandsin kühvlit kaasas ja ta kolises mööda põrandat.

Mul oli rahu. Oli lihtne ülesanne ees ja muule ma ei mõtelnud. Ammu polnud juba olnud niimoodi hea funktsioneerida. Prahipuhas põrand oli ilus. Nägin paari tuttavat kriibitud kohta ja plekki.

Nüüd kööki. Kápuli? Püsti! Aga rahulikult. Sain püsti küll.

Proovisin, kas saan ilma seina abita liikuda, ja sain, ettevaatlikult. Ma olin kõik selle endale palju suuremaks mõtelnud. Asi polnud nii hull. Võis toime tulla küll. Just kui see läbi pea käis, tundsin, kuidas lõug uuesti krampi tõmbas.

Ainult edasi, köögi poole! Ära prahti maha aja! Vahtisin prügikühvlit pihus ja pressisin köögi poole. Tundsin, et lõug andis järele. Ei läinudki krampi. Katsusin sellele mitte mõelda. Üks teine vana mõte tahtis tulla ja ma lasin tal natuke tulla, et ta krambihirmu, mis võis krampi ajada, välja suruks.

Surm on, jah, väga lähedal. Aga ta ei hirmutanud siis, ammu, kui oli lootust oma eluga kuhugi jõuda ja vahel lootusetust selle elu sees. Kuigi siis, lootuse ja lootusetusega, oleks surmamõte pidanud ju nukram olema. Aga ta polnud reaalne. Oli ainult mõte. Isegi kihvt mõte. Jah, seda jah.

Sestpeale kui eluga on ükskõik ja pole mingit tunnet, et pea võiks midagi välja mõelda või ihu kuhugi siin ilmas kohale jõuda ja elu pikkus ja surm võiksid olla ükskõik, teeb surm rohkem tuska. Rohkem

ANNE PARMASTO.

"Kadakad II". Õli, lõuend. 50x180 cm.
1996.

ANNE PARMASTO.

"Kivid". Õli, lõuend. 50x180 cm.
1996.

kui lootusrikkal nihilismiajal. Miks siis? Ükskõik, ei tea. Ja surmasoo-
vil, kui ta tuleb, on teistsugune mekk.

Kui teetanusse ja surma tulekusse saaks suhtuda lootusrikkamalt,
ehk nad ei paneks kartma ja poleks nii sandid. Loota, et neis on
midagi. Äkki on ikkagi võimalik, et just enne surma klaarub midagi
välja ja surm pole ainult valus mõttetu vintseldes ärakadumine.

Jah, ma tean küll. Siis õnnestub, kui ma ütlen endale, et jah, ma
mõtlesin selle või tolle välja. Vormistamise küsimus nagu nõukogude
võim pluss kogu maa elektrifitseerimine. Ütled, ja ongi nii. Aga kui
ei ütleks, kas siis iseenesest klaariks midagi välja. Ei tea, ei vist. Ja
süüdi on see luul, mida toidab kirjandus ja kultuur, mis ajab asjad
täendusrikkaks ja ilusaks. Kuigi, jah, neid polegi olemas, on ainult
paljude paljud teod. Mis kirjandus ja kultuur. Tähed ja laused,
sigadused ja õilsused, seks ja surm. Ei ole mingit kirjandust ja kultuuri.
Kui seda mürki poleks sisse söönud... Kes teab, mis siis oleks.

Lõuakramp oli selleks korraks kadunud ja ma lasin nendel vanadel
mõtetel, mis olid mitu korda ära tüüdanud, aga nüüd lõuakrambi
vastu aitasid, minema vajuda.

“Igale metafüüsikale, mis on võimeline esinema prahina,” mõtlesin
ja raputasin hoolikalt hoitud kühvliäie puru ja tolmurulle prügiäm-
brisse. “Igaühe jaoks on kuskil prügikast.” Olin lausa heas tujus.
Paari-kolme meetri kõrguselt endast üle selles madalas toas.

Koukisin valamu alt lapi ja lasin märjaks. “Ma ei mõtle, mis kell
on. Ja ma ei mõtle muudele asjadele, millele ma ei mõtle. Ma kastan
lapi märjaks ja väanan kuivaks ja lasen ämbrisse sutsu vett. Ja pesen
põranda ära. Enne surma. Näh, jälle. Lihtsalt, pe-sen põranda ära.
Ära! Pesen! Põranda!”

Jalg oli parem kui enne. Huvitav, kuidas ta sai olla parem kui enne.
Et paremini astuda, hoidin ämbrisangast kõvasti kinni ja viibutasin
kätt koos lapiga edasi-tagasi. Edenes küll.

Nii. “Põõ-rand nüüd puhtaks! Põõrand nüüd puhtaks!” Sees käis
väike laul. Viskasin käpuli. “Edasi, Maresjev.”

Hakkasin nurgast pihta ja sikutasin, lappi ees lükates, ennast
küljetsi muudkui edasi. Seinääred tegin eriti hoolikalt.

Tõusin väsinult istuli, küünitasin, tõmbasin ämbri kolinal lähemale.
Hingeldasin, loputasin lappi ja väanasin välja. Vesi sai must. Puru

keerles veepinnal. Põrand oli olnud pesemata võibolla eelmisest valitsusest saadik. Korraks tuli, et kui põrutaks laulda vana nõukogude hümnid, aga naabrid, venelased, äkki kuulevad.

Lasin seljakile, tõstsin jala kõrgele ja painutasin. Paindus nagu robot. Panin jala maha ja tõmbasin püksisääre ettevaatlikult üles. Labajalg tundus olevat paistes, niipalju kui sideme servast paistis. Õrnad sinised jooned jooksid labajala juurest ülespoole. Kurat, võibolla sõltub sellest, kaua ma venitan, kui pikalt jalg maha võetakse. Peaks vist minema hakkama. Või kiirabi kutsuma. Ei. Põrand tuleb puhtaks pesta. Lätsatasin lapi põrandale ja kõõbitsesin edasi. Kuivanud liköörilatakas ei tahtnud põrandalt üles tulla. Tegin lapi märjemaks ja hõõrusin. "Hõõrun siin põrandat ja pärast võtavad jala maha, aga mina ei jäta." Pisar tuli silma. Käed hakkasid kiiremini nühkima. Põrandapesu lõpetus polnud nii põhjalik kui algus, aga ma tegin lõpuni.

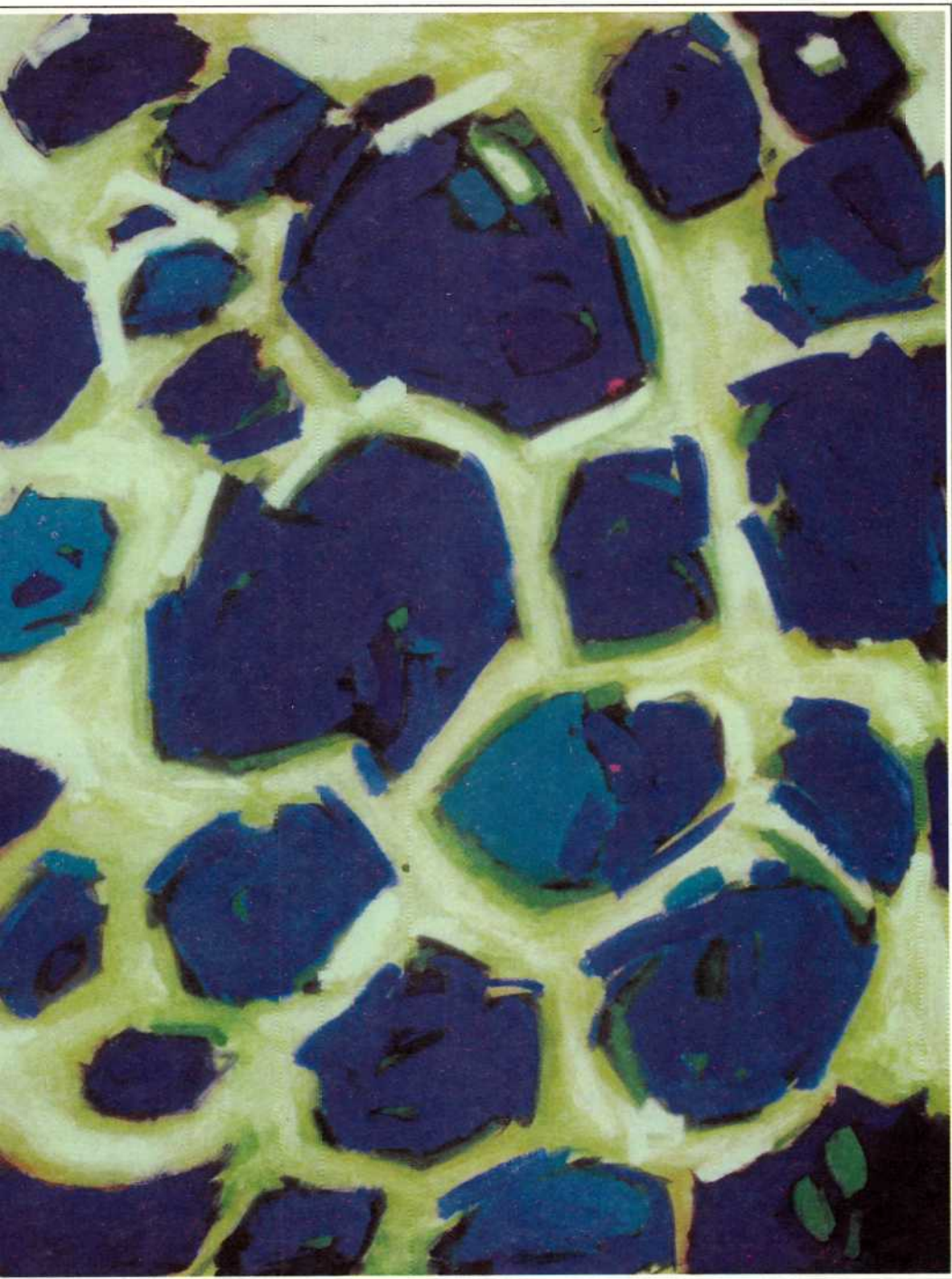
Nii, vesi ära viia, lapp puhtaks pesta ja ära panna, ämber puhtaks pesta. Kõik korralikult. Olin jälle närvis. Surin ronis reit mööda üles. Labajalga ei tundnud, astuda oli imelik. Vaatasin oma jalga ja katsusin teda ettevaatlikult maha panna. Et ei läheks viltu ja ei väänduks välja. Kõõbitsesin kuidagi kööki.

Olin kõik, mis vaja, teinud. Pesin lapi, ämbri, käed. Toetusin kraaniservale ja puhkasin. Pesin näo. Katsusin kiiresti teha. Aga täpselt ja korralikult.

Sikutasin vaevaga venitades kingad jalga. Tõmbasin jope selga ja vaatasin peeglisse. Midagi erilist polnud. Nägu oli veidi nagu palavikus. Peaks midagi kepiks võtma. Aga pole midagi. Aeg läheb. Tobe oleks ka. Palju kell on? Ükskõik, mis ta on. Kas jõuan kohale? Peaasi on rahu. Ole rahulik. Kui oled rahulik, käib jalg küll. Äkki ikka... Ei, ei kutsu ja kõik. Lähen ise.

Käed keerasid lukuaugus võtit, värisesid. Millal ma tagasi jõuan. Võibolla jäta nad mu emast kauemaks sisse. Surm? Kardan teda? Jah, kardan küll. Ma ei taha enam surra. Jah, varem tahtsin, nüüd ei taha. Saaks veel natuke elada. Kas ma teeksin midagi, muudaksin midagi. Ei, vist ei teeks midagi, elaksin samamoodi. Tahaks veel veidi niisama elada. Isegi ühe jalaga? Võibolla isegi ühe jalaga. Sa raisk, ühe jalaga, mismoodi? Surusin hambad risti.

ANNE PARMASTO.

"Kompositsioon". Õli, lõuend. 185x290 cm.1996.

Mismoodi ma trepist alla saan. Saan küll. Kaalusin ennast kõhuli käsipuu peale. Hoidsin kätega kinni, et üle ei lendaks, ja tõstsin jalad allapoole. Kaks astet korraga. Ehk ei tule kedagi meie maja omadest vastu. Mis ma teen, kui tuleb. Lihtsalt seisan kohapeal. Las arvavad, et olen täis. Kolm astet saab ka võtta. Neli ka. "Ole ikka ettevaatlik, ära mine hoogu. Pole vaja kantsu käia. Murrad jala, nalja palju. Nii, ettevaatlikult. Aga tänaval, raisk, on libe. Küll saab. Peab saama. Vana raisk, surin tuleb juba üles puusani. Nii kiiresti liigub. Jumal, kui loll, et kohe süstima ei läinud." Mis sa nüüd ikka teed.

Ei viitsinud alt-ust lukku panna. Las jääb.

Nii. Prügikastideni. Kõigepealt sinnani. Mööda seinäärt. Tänav on tühi – on küll. Sealtpoolt ka. Kõõberdan, nagu tahan.

"Liigu, raibe... Ristteeni saab mööda majaäärt. Risttee saab raske olema. Kuradi lumevall ka. Ära mõtle ristteele. Kõigepealt prügikastideni. Palju sinna on. Paarkümmend meetrit. Läheb nagu nalja. Veidi veel. Veidi veel kulutame kingi. Ja varsti enam ei kulutagi. Nihii, prügikastid tehtud. See pole midagi. Nüüd tasapisi üle väravavahe poeseinani."

Pidin käed laiali ajama, et tasakaalu hoida, aga ei tahtnud muudkui keerutada, et vaadata, kas keegi tagant tuleb ja näeb. Surusin käed jope tasku põhja rusikasse. Võtsin väikesed sammud ja loopisin jalga ettepoole. Paar meetrit enne poeseina ei pidanud vastu, sirutasin käe ette ja keksisin ja vajusin vastu seina. Puhkasin. Ettevaatlikum peab olema.

Räästast tilkus ja ma surusin selja vastu seina, et mööda tilguks. Kui pea ettepoole vajus, tilkus pähe. Lükkasin kukla vastu seina. Tilkus otse nina eest läbi. "Ei, hüppamine läks ju hästi. Kas ma saan parema jala ülespoole veidi krõnksu tõmmata. Raskelt, aga saan. Tahtejõuga. Kas jaksan teda nii hoida, kui hüppan. Et ta maas kuhugi taha ei takerdu. Proovime. Kedagi ei tule – ei tule. Seinast hoian kinni. Jah, igaks juhuks. Las ta tilgub, kuhu tilgub, ükskõik."

Keksisin vasakul jalal ja panin aeg-ajalt kätt vastu karedat krohvitud seina. Vaatasin ette maha. Tundsin, et tõmbasin käe vastu krohvi veriseks, aga ei peatunud, et kätt vaadata. Muudkui hüppasin. Parem jalapöid oli kuidagi viltu ja läntsatas vastu lume- ja jääkrobakaid. Hoidsin jalga nii kõrgel, kui sain. Poe nurga juures tegin peatuse.

Risttee.

Eemal taksopeatuses seisis Tulika takso. Mootor töötas, plafoon põles ja takso oli seest valge. Kollane foor vilkus. Autosid ei tulnud kuskiltpoolt. Panin teise käe vastu seinale ja vaatasin katkist kätt. Oli verine. "On mul taskurätik? Ei ole. Ah, palju siit verd ei tule. Peab vaatama, et ära ei määri."

Mingi auto. Jah, mingi auto. Tänavapuhustusmasin. Ootas, kuni ta kaugelt tuli ja üle ristmiku sõitis. "Mis ma teen, kui olen keset teed ja auto tuleb. Aga midagi ei tee. Ta ju näeb kaugelt. Las annab signaali või teeb, mis tahab. Seisan lihtsalt paigal ja lasen tal mööda sõita. Las sõimab, kui tahab. Takso ei tule siia, kui ma viipan. Ega ei tule küll. Arvab, et ma olen purjus."

Nii, tuleb minna. Ära venita, mine. Enam ei hüppa, ei, liiga suur risk. Kui ma pikali kukun, kas ma saan püsti? Küll ma saan. Aga ei kuku, ei tohi. Aeglaselt ja rahulikult."

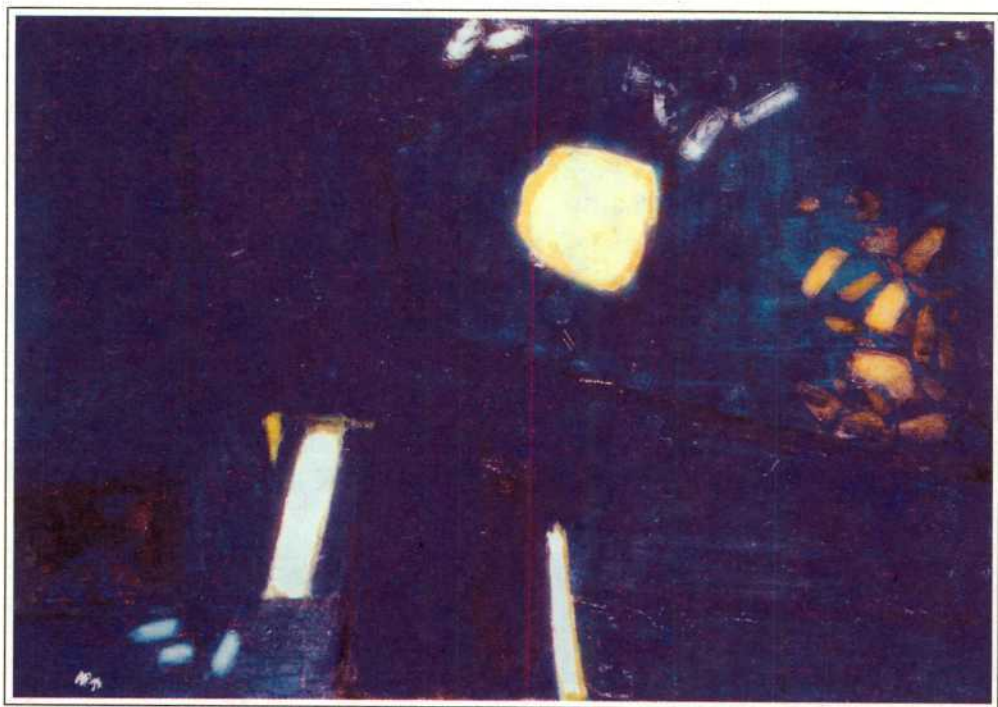
Pesin verise käe räästa all puhtaks, raputasin kuivaks. Surusin käed taskupõhja ja astusin, kergelt, muretult, tasakesi. Tänavaservas vaatasin – ei ühtki autot. Astusin, külg ees, trotuaariservast alla. Kõndimiseks surusin paremad varbad tugevasti maha ja liipasin vasaku jalaga kiire liibu edasi. Oleks tahtnud hüpata, aga ei söandanud.

Keset teed peatusin ja puhkasin. "Kui mõni auto tuleb, siis tulgu."

Laternad põlesid. Eemal surises takso mootor, muidu oli vaikus. Korra kostis räästaalusest valjem solksatus. "Edasi." Tegin hooga liibu ja vasak jalg ei saanud maandudes pidama. Käed rapsasid taskust välja ja üles. Vehkisin kätega, jalg nõksutas ja keksis. Jäin püsti. Kuradile. Ei hoolinud.

Keksisin kiiresti ühel jalal üle tee ja edasi, kuni majanurgani. Võtsin vihmaveetoru klambri kõvasti pihku. "Ei tea, kas taksojuht nägi. Kuradile." Vasak jalg oli väsinud. "Ei tohi tempot alla lasta. Muidu on vasaku jala toss varsti väljas. Mis saab, kui keegi takso ära võtab, või, pagan, kui takso arvab heaks lihtsalt minema sõita. Istun sinna jäätunud pingile ja saagu mis saab."

Ikkagi ei söandanud üle platsi taksoni keksima hakata. Liipasin nii kiiresti, kui sain, vaatasin maha ja puhistasin läbi nina hingeldada. Libediku koha ees jäin korraks toppama. Läksin ringi. Heitsin altkul-

ANNE PARMASTO.

"IV poolöö". Õli, lõuend. 90x130 cm.
1996.

ANNE PARMASTO.

"Nimeta kollane". Õli, lõuend. 90x108,5 cm.
1996.

mupilke takso poole. Nägin juba taksojuhi pead. Tal oli müts peas. Ei näinud, mis ta tegi. Kas luges lehte või suitsetas. Kui olin poole platsi peal, kustus taksos tuli. Jalavalu oli järele andnud. Ega ta õieti ei valutanudki. Oli tuim ja tundetu. Veidi enne taksot võtsin liipamisehoogu natuke maha, et mitte lõpu eel külili lennata. Vasak jalg ei tahtnud astuda, sundisin teda.

Haarasin tagumise parempoolse ukse lingist. Ootasin sekundi. Vajutasin nuppu ja tõmbasin ukse ettevatlikult endast mööda. Soku-tasin oma kere taksosse. Juhil oli ajaleht süles. Juht vaatas, kas ma olen purjus, ja vaatas siis otse aknast välja. Tal oli ilus tumesinine pesapallimüts, noka kohal tumekollasega tikitud: Kings.

Sättisin kätega paremat jalga, et ta viltu ei jääks. Hingeldasin. Ütlesin nii hooletult, kui sain: "Sõitke sinna kiirabihaiglasse." Juht pani punased numbrid jooksmas. Keeras ajalehe korralikult kokku, viskas kõrvalistmele, tõmbas täistuled peale ja lükkas käigu sisse. Koputasin sõrmedega paremat reit ja sääremarja. Reit veel tundsin. Säär oli tundetu. Juht keeras mitu kurvi ja sõitis siis sirgelt läbi linna. Hea oli sõita ja tühje valgustatud tänavaid vaadata.

"Juhtus midagi või," ütles juht.

"Ma astusin endale naela jalga."

"Nii raskelt kohe või."

"Ei tea, vist jah." Katsusin olla hooletu. Tundsin tundetus labajalas teravat valu. Valu kadus.

"Jaa-jah."

Mis valu see oli? Veel kord. Mingi uus valu. Ükskõik.

Pühkis juukseid ja kraed, need olid räästaalusest veel märjad, ja vaatasin kätt. Ikka verine. Sikutasin jope lahti ja särgisaba püksist välja ja pühkis verist kätt.

Jälle valu. Las võtavad jala maha. Kui ma ainult ei sureks. Vaatasin otse ette. "Meie isa, tee, et ma ei sureks." Taksojuht vaatas mind tahavaatepeeglist. Pöörasin pilgu küljeaknast välja vaatama ja mõtlesin veel kord: "Meie isa, tee, et ma ei sureks." Vaatasin ette. Mõtlesin, et võiksin ka mõtelda: "Taksojuht, tee, et ma ei sureks." Muigasin ja mul läks kergemaks. Takso sõitis juurdesõiduteed pidi üles vastuvõtu ukse ette, peatus ja pani tule põlema. Koukisin tagataskust raha. Kui ütleks talle, et tal on ilus müts. Ei ütle.

Ta otsis raha tagasi: "Noh, võtavad naelatangid, tõmbavad välja."
"Jah."

Tõukasin ukse lahti ja sain aru, et jalg ise õue ei lähe. "No pagan," pobisesin. Taksojuht ei vaadanud minu poole. Kartsin, et ta võib tulla mind välja aitama. Võtsin kätega põlve juurest reie alt ja tõstsin jala taksost välja. Ta jäi ripakile. Panin teise jala ka õue ja hiivasin ennast püsti. Kobisesin: "Head päeva." Taksojuht ei vastanud ja ma virutasin autoukse kinni.

Liipasin lükanduste vahelt sisse. Vastuvõturuumi klaasi taga polnud kedagi. Toetusin letile. Et kedagi polnud, ajas närvi. Aeg venis. Tuimus, paganas, oli juba nii üles roninud. Miks ma ei kutsunud kiirabi. Kus nad on. Kellanuppu ei ole. Toetusin rinnuli letile. Eemal olid toolid. Kas liibata sinna. Ei, siis on, nagu mul oleks aega küll. Liipasin majasisese lükandukse juurde ja lükkasin selle suure hooga kõikuma. Närv sees. Toetusin seinale.

Uks kriiksus tasakesi. Jalas oli jälle terav valu. Ma ei suutnud seda kannatada ja patsutasin jalaga põranda kiviplaate. Koridori peal uks käis. Õde vaatas kaugelt mind ja kiikuvat ust ja tuli piki koridori. Kohendas kitlit ja juukseid ja enam minu poole ei vaadanud. Ta peatas käega kiikuva ukse, tuli uste vahelt läbi ja läks leti taha istuma. Liipasin talle järele. Ta võttis pastaka, ei vaadanud minu poole ja küsis: "Mis on?"

Olin närvis, küsimus tundus absurdikas, ajas naerma. Ei naernud. Tahtnuks öelda: "Ei midagi, astusin niisama läbi. Kuidas teil siin läheb ka." Ütlesin: "Ma ei tea, mis on. Vist on veremürgitus. Astusin naela jalga. Tehke mulle teetanusevastane süst."

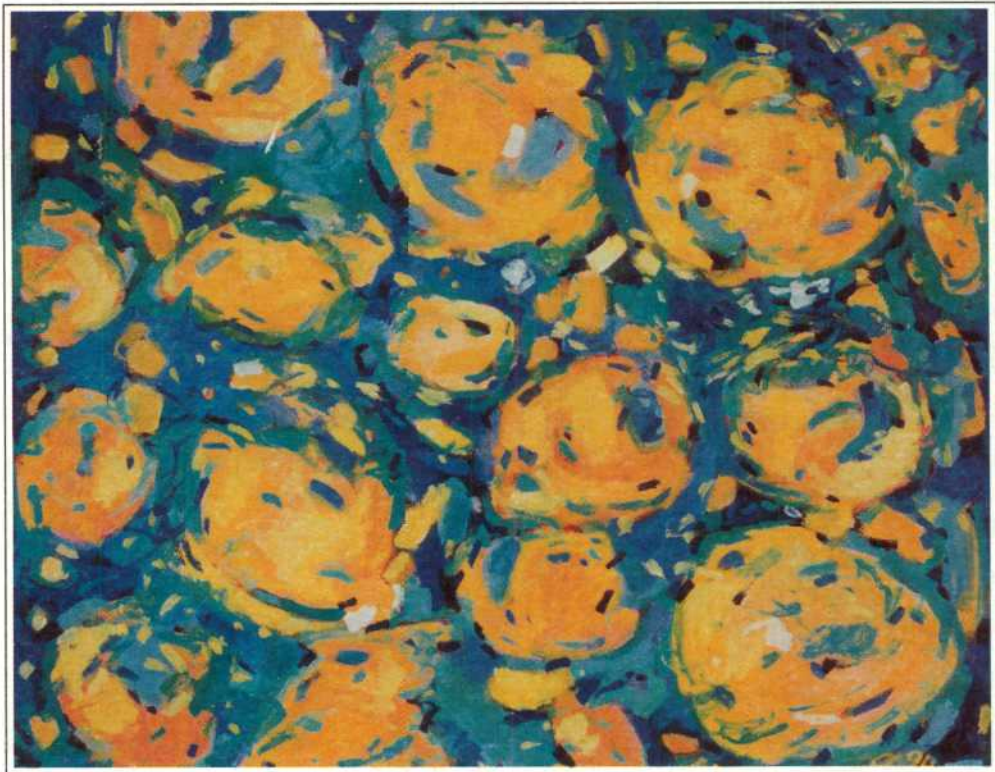
Ta täitis kaustikut. Seisin ja muigasin. Ütlesin nime ja näitasin haigekassakaarti ja läksin rohkem närvi.

"Istuge sinna."

Ma ei öeldnud midagi. Vaatasin teda ja surusin hambaid kokku ja naeratasin. Ta ootas hetke. Võttis toru ja valis numbri. Ootas ja valis uuesti ja ootas. "Mina siin. Vastuvõtust. Siin on üks, kes tahab teetanusevastast süsti. Kas me teeme sellist asja.... Naela astus jalga... Ise tuli... Kas see oli roostes nael?..."

Muigasin: "Ma ei tea."

"Ta ei tea... No mina ka ei tea. Kes meil praegu on veel? Saad sa

ANNE PARMASTO.

"Nimeta kollane-sinine". Õli, lõuend. 70x90 cm.
1994.

ANNE PARMASTO.

"Nimeta kollane-sinine-roheline". Õli, lõuend. 70x90 cm.
1994.

äkki ise tulla?..." Ta pani toru ära.

"Istuge, istuge. Natuke läheb aega."

Hingasin sügavalt sisse ja välja ja liipasin toolide juurde. Lasin ennast toolidele selili. Näpud näperdasid tooliserva. Jalg tuikas ja ma tundsin, kuidas veri jala sees liikus. Tuikas altpoolt ülespoole. Vilistasin vaikselt Green Sleeves'i. Põlvest kõveras jalad ulatusid üle tooliotsa põrandale. Mõtlesin, kas jaksaksin haiget jalga tõsta, aga ei viitsinud proovida. Valu oli ka ükskõik. Tehku nemad nüüd, mis tahavad, ja kui mõkutavad ja ma suren, siis huinja. Olin rahul.

Välisüksed liikusid ja ma ajasin ennast istukile. Keegi tuli ja tõmbas enda järel kandraami. Keegi lamas raamil külili, verine, käsi üle serva rippu, silmad lahti, vait. Raami järel tuli veel kaks valget kitlit. Üks läks vastuvõtulaua juurde rääkima, teised veeretasi raami vaikselt edasi.

"Kus ta läheb siis," hõikas üks neist tagasi.

"No neljandasse," hüüdis mees leti äärest.

Raamilükkaja heitis pilgu seinakellale, viskas rippuva käe raamile ja kärutas läbi lükanduste. Letiäärne mees nõjatus letile lobisema. Tüdruk naeris. Mees võttis kitlitaskust valge mütsi, tõmbas pähe ja läks raamile järele. Ta pilk libises üle minu ja ei peatunud.

"Noa alla siis," hõikas tüdruk, pastakas õhus.

"Jaa," hüüdis mees ja jättis ukсед enda järel kiikuma.

Mul olid huuled kuivad ja ma haigutasin. "Rohelised varrukad, opituba," mõtlesin. Oli ükskõik. Surin ronis tasapisi tagumikku. Istusime. Vaatasin tüdrukut leti taga. Tüdruk ei vaadanud minu poole, sehendas enda ees laual. Aeg läks. Lösutasin toolil.

Koridorist tulid sammud. "See ei ole mulle, see ei ole mulle." Keemiliste lakkidega paks proua. Ta tuli otse minu juurde.

"Teie olite jalaga." Ta ei oodanud vastust. "Tulge kaasa." Tõusin. Ta läks ja jäi seisma ja vaatas tagasi. "Käia saate?"

"Jah."

Püüdsin astuda, nagu mul poleks midagi. Ei tulnud välja. Astusin aeglaselt, nii normaalselt, kui sain, ja katsusin teha tavalist nägu. Proua hoidis lükandust mulle lahti. Ta ei kiirustanud. Mul oli temaga hea olla. Ta astus aeglaselt mööda koridori, aga ma ei suutnud sammu pidada. Kiirustasin. Koperdasin ja pidin kukkuma, aga jäin püsti. Ta

vaatas tagasi. Pilkk tühi, aga lahke. Jalg tegi kiirest liikumisest põrguvalu. Püüdsin näida muretu. Liipasin proua järel uksest sisse. Korraks haarasid mu käed uksest ja uksepiidast.

Proua seisis kapi juures ja tõstis purke.

“Võtke jalg lahti ja heitke sinna pikali.”

Tegin teksapükstenööbi lahti ja panin uuesti kinni. Istusin ja sikutasin paremat kinga. King ei tahtnud jalast tulla. Sikutasin soki ära. Tõmbasin leihvi lahti ja harutasin ema sideme jala ümbert. Vaatasin talda. Seal polnud mitte midagi näha. Valge tallaalune. Pisike märk kohas, kus auk oli olnud. “Kas vann tegi kõik nii puhtaks, eile oli ju palju koledam?”

Tõmbasin püksisääre nii kõrgele, kui andis. Vinnasin käte jõul ennast raamile ja heitsin selili. “Kui tõsiselt ta jalga võtab?”

Vaatasin prouat. Proual oli käes vatt ja pudel. Ta vaatas jalga. Vaatas mulle otsa. Puhastas talda ja ma võpatasin. Tõmbasin varbad konksu. Oli imelik, et nad liikusid. Ta viskas vati ära. Võttis sideme, tegi padjakese. Koukis purgist spaatliga möksi padjakese peale ja plätsatas selle talla alla kinni. Mu käed hoidsid nariäärest kõvasti kinni. Proua hoidis ühe käega padjakest mu talla all ja küünitab teise käega kapist uue sidemepaki. Ta tõmbas paki hammastega lahti ja sidemerulli jooksmas. Sidus jala karmesti ja tugevalt kinni. Side oli puhas ja ilus.

”Mingit süsti ma praegu ei tee,” ütles ta. “Las ta olla praegu nii kuni hommikuni. Siis tuleb uue vahetuse arst. Ta vaatab üle, kuidas olukord on ja mis on vaja teha.” Ajasin ennast tasapisi istuli. “Ma arvan, istuge seni sealsamas vastuvõtus. Mõni tund on jäänud.”

Ma ei osanud midagi öelda. “Jaa. Nojaa.”

Sain kinga jalga. Proua pesi käsi. Tõusin. Ta pani kapi kinni ja läks ukse juurde. Liipasin järele. Ta läks välja ja hoidis ukse mulle lahti. Seisatasin, vaadates vastuvõturuumi uste poole.

Proua tõmbas ukse kinni ja läks teises suunas. Tahtsin tänada, aga ei osanud. Lonkasin vastuvõturuumi. Seal istus nüüd kaks preilit. Läksin nendest nii kaugemale, kui sain, ja istusin diivanile. Vaatasin teises suunas. Tüdrukud rääkisid omavahel. Ma ei kuulnud sõnu. Istusin tuimalt. Ei mõtelnud.

Kusehädä. Vaatasin ja nägin kempsuust. Lonkisin kempsu. Uks oli lukus. Üks tüdrukutest tuli mulle järele ja keeras kempsuukse lahti.

Ta oli ilus ja värvitud. Vaatasin mujale. Ta pöördus tagasi ja ma läksin kempu.

Kusin. Jalg surises veidi. Proovisin, kas suudan jalga kergitada. Kusi voolas ja ma üritasin jalga tõsta. Liigutasin ettevaatlikult jalga edasi-tagasi. Jalg surises, liikus. Tõmbasin püksiluku kinni.

Pesin käsi ja vaatasin endale silma. Vesi jooksis. Toetasin käega vastu seina ja tõstsin paremat jalga mitu korda kiiresti üles. Ta liikus vaevaliselt, aga liikus. Puhkasin ja tõstsin veel. Liigutasin varbaid. Koputasin labajalga vastu seina.

Vaatasin, kas olin enne ukse haaki pannud. Uks oli haagis. Toetusin seinale ja kraanikausile ja kükitasin mõlema jala peal ja tõusin püsti. See läks vaevaliselt. Kükitasin veel ja tõusin. Veel kaheksa korda. Jalg surises.

Hoidsin kraanikausiservast kinni ja vaatasin endale silma. Kumardusin. Panin näo vee alla, silmad kinni. Hoidsin tükk aega. "Jumal, jumal, jumal, jumal," ütlesin läbi voolava vee. Nägu kuumas.

Tõstsin pea ja tirisin särgisaba pükstest. See oli käepühkimisest veidi verine. Kuivatasin puhtama poolega nägu ja toppisin särgi püksi. Lükkasin märgi juukseid nii enamvähemaks. Keerasin kraani kinni. Leidsin taskust suitsupaki. Leidsin tikud. Võtsin ühe sigareti ja panin paki tagasi.

Astusin välja ja kustutasin tule. Hoidsin suitsu ja tikke ühes käes ja astusin hooletult longates väljaviivate lükandusteni. Ei vaadanud tüdrukute poole, aga nägin silmanurgast, et nad seal istusid ja korraks mind vaatasid.

Läksin välja. Seal oli värske õhk. Astusin üsna kiire sammuga kallakust alla, ja kui jõudsin sissesõidutee lõppu, hakkasin jooksuma. Raskelt, aga ma sain joostud.

Oli hämar. Pigistasin sigaretti ja tikutopsi pihus ja jooksin mööda metsaalust jalgteed bussipeatuse poole. Hingeldasin ja panin kiirust juurde. Parem pöid läks küljetsi maha ja ma kukkusin. Ajasin ennast kähku püsti. Pühkisin pükse ja jopet ja käsi. Käed olid porised ja valusad. Ägasin. Leidsin teeservast märjad tikud ja pooliku suitsu. Astusin kiire sammuga edasi.

Öökohvik oli peaaegu tühi. Läbi klaasi nägin, et R ja M istusid sees ja samm läks aeglaseks. Käsi tõmbas ukse lahti ja ma astusin sisse. Suitsune.

R istus, selg minu poole. M oli laua taga käsipõsakil ja vahtis tänavat. Nad vaikisid. Laual oli tühi tuhatoos ja üks tühi teeklaas.

M nägi mind silmanurgast ja lükkas selja sirgu: "Noh, tohoh." R vaatas üle õla.

Võtsin letist endale kaks kooki ja istusin nende juurde. Asusin kooke sööma.

"Kust te siis..."

"Sealt," ütles M.

"Sealtsamast?"

"Sealtsamast. Ja mujalt ka."

"Head isu," ütles R.

Mul oli suu kooki täis. "Isu on hea."

"Seda on tore näha, et isu on hea. Kohe tore vaadata," ütles R.

"Te siis üleilsest saati..."

"Üleilsest saati," vastas M.

"Kas sa nägid, kui kiiresti ta koogi ära söi," ütles R.

"Kaks kooki," ütles M.

"Õigus, kaks kooki," ütles R.

"Nagu tuulispask," ütles M.

"Just. Nagu üks, seesamune, jah, see tuulispask oleks kahest koogist üle käinud," ütles R.

Ma ütlesin: "Ma lähen võtan vist veel."

"Kas jälle kaks," ütles R.

"Vist küll."

"Kas sa kuulsid, ta võtab jälle kaks," ütles R.

"Tõesti, tõesti," ütles M.

Tõusin: "Kas te, mehed, tahate väikest lonksu või?"

Vaikus.

"Einoh," ütles R.

"Einoh, jah," ütles M.

"Ütelge kähku."

"Tal on kuri plaan meid täis joota," ütles R.

"Kui te ei taha..."

“Aga mis meil üle jääb,” ohkas M.

“Jah, tõepoolest,” ütles R.

Läksin leti äärde.

“Koogipuru,” hõikas M mulle järele. “Meil jääb üle koogipuru.”
Ta võttis näppudega koogipuru ja pistis suhu.

Sain kaks kooki ja klaasitäie viina.

Sõin kooki. R ja M põrnitsesid. Sain ühest koogist jagu.

“Tahate ka kooki?”

“Einoh, kus nüüd meie,” ütles R.

“Meile nüüd kooki,” ütles M.

“Siis ma süüa ära.”

“Ta süüab siis ära, panid sa tähele,” ütles R.

“Tõesti, tõesti,” ütles M.

“Ärge mölisege, võtke viina.” Lõpetasin viimase koogi. “Puru ma teile ei anna.” Kallasin koogipuru endale suhu.

“Tee ots lahti,” ütles M.

“Ma ei taha, võtke ise.”

“Tema, näed, seda et, ei tahagi,” ütles M.

“Ei tea, kas on haigeks jäänud,” ütles R.

“Hea küll,” ütlesin ja tõstsin viinaklaasi hoogsalt suule ja kummutasin.

R-il ja M-il läksid seljad sirgu. “Oot-oot-oot-oot,” hüüdis R. Jätsin poole peal pidama ja panin klaasi lauale.

“Võta,” ütles M.

R jõi järelejäänust poole ära. M jõi ülejäätu.

“Koogid ja viin on päris hea hommikusöök,” ütlesin ma. “Kas te, härrased, panite tähele, et praegu on hommik. Lähme ostame poest paar tervislikku õlut ja joome meie pool kultuurselt ära.”

“Ta tuli meile kultuuri tooma,” ütles M.

“Ma janunen kultuuri järele,” ütles R.

Tõusin ja läksin ees. Nad tulid pikkamisi järele. Tänaval hakkas M teistmoodi rääkima: “Kati oli ka eile. Istus pika õhtu. Mõtlesime, et tuleme sinu juurest läbi. Ilma ette helistamata. Kutsusime teda ka kaasa. Sellepeale hakkas tal kiire. Korjas kodinad kokku ja läks üksi koju.” M vehkis mu nina all näpuga: “Pane tähele, üksi koju. Noh, sa ei ütlegi midagi.”

“Suitsu tahad.”

“Ah, et sa ütled, et kas ma suitsu tahan.”

“Jah.”

“Tahan küll, miks ei taha.”

Laual oli tühje ja täis õllepudeleid ja ma mõtlesin, et kui ma R-i ja M-i välja visatud ei saa, siis kobin ise varsti kodust minema ja telefon helises ja see oli tädi.

Ema raviarst oli öelnud, et emal on pahaloomuline kasvaja. Kopsuvähi kolmas staadium. Siirded laiali ja opereerida pole suurt mõtet. Vanus ja puha. Tulevad suuremad valud ja ta hakkab morfiumi saama. Asi võib kesta veel umbes pool aastat, täpselt on raske öelda.

Nõjatusin tagasi ja võtsin veel õlut ja ei tahtnud enam M-i ja R-i välja visata. Mul oli rahulik. Tundsin, et pole kiiret.

Hoidsin õllepudelit suul, neelasin õlut ja vaatasin silmanurgast sakis paremat labajalga ja vaatasin aknast välja.

Tõnu TRUBETSKY

Kosmosesügis

Kui tuleb kord sügis meid enam siin pole
Kui tuleb kord sügis meid enam siin pole
Kui tuleb kord sügis meid enam siin pole
Meid enam ei olegi siin

Me lahkume tuledes kosmoselaevas
Ning just nagu heledat tähte näed taevas
Siis kui me siit lahkume kui enam pole
Meid enam ei olegi siin

Me lahkume lõikuskuu viimasel reedel
Ja siinsetel nurmedel siinsetel teedel
Meid tõesti jah tõesti siis näha ei ole
Meid enam ei olegi siin

Kui haab poetab tuules veel rohekaid lehti
Me läheme sinna kus raha ei kehti
Me läheme sinna kus puudust ei ole
Meid enam ei olegi siin

Me lahkume õhtul siit tähesüsteemist
Me lahkume üldse siit ajast siit skeemist
See tunne on helge see tunne on kole
Meid enam ei olegi siin

Me liigume tähtedetagustel teedel
Ja siis sellel lõikuskuul siis sellel reedel
Ei siin ega sealgi siis tähtsust ei ole
Meid enam ei olegi siin

Siis meetrite valguseaastate taha
Meist saatus ja elu ja surm jäävad maha
Me läheme sinna kus muresid pole
Meid enam ei olegi siin

Kui tuleb kord sügis meid enam siin pole
Kui tuleb kord sügis meid enam siin pole
Kui tuleb kord sügis meid enam siin pole
Meid enam ei olegi siin

Musta mantliga mees

Ma
usun vaid
musta mantliga meest.
Ei ilmaski ke-
dagi appi ma hõika.
Ma usun vaid
musta mantliga meest
Autotuledest kõrvale
põikab.

Ma
usun vaid
musta mantliga meest.
Ei ilmaski te-
dagi appi ma hõika.
Ma usun vaid
musta mantliga meest.
Läbi öö, läbi hoovide
lõikab.

Ma
usun vaid
musta mantliga meest,
kes kasside seas
üle katuste põikab.
Ma usun vaid
musta mantliga meest
Läbi vihmaveetoru ma
hõikan:

"Ei palu kedagi.
Ei palu tedagi.
Ei palu ma mitte kedagi.
Ei palu kedagi.
Ei palu tedagi.
Ei palu Ma."

Võluri tagasitulek

Kui täna saabub Võlur
Ja peatub sikkela maja ees
Ja tal on pintsak õlul
Ja endiselt kollakasbeež
Ja tal on säde silmis
Häh ülikonnas härrasmees
Ta tuleb nagu filmis
Hulk avantüüre ootab ees

Jah lävel seisab Võlur
Ja teda raamib uksepiit
Ta teatab napil sõnul
Et aeg on ära minna siit
Tal on revolver põues
Ja tal on kaabu silmadel
Küll sügisöö on õues
Veel pole viga ilmadel

Me siirdume garaaži
Kus tolmu ja õlilaigud maas
Ma keeran pisut gaasi
Löön oma sikli käima taas
Ja laternatevihus
Lööb kahvatuma tähevöö
Ma tunnen kirge ihus
Kui puudutab mind sügisöö

Ja kumab spidomeeter
Aedlinna öisel tänaval
Ja süsimust on eeter
Ja vaikselt müriseb mu all
Mu ratas öhe ruttav
Kus ülearune on viit
Mul juba tee on tuttav
See viib meid igavikku siit

HUULED

ON SAHINAD KAHINAD
TYDRUQD MALBED
ON KEEGI KES ANDUB
& IHUD ON VALGED

ON HIMUD & SOOVID
& KOHTUVAD HUULED
SIIT AISTINGUID LAIALI
KANNAVAD TUULED

& SOSISTAB KEEGI
& OHKLEB MU JUURES
SIIN LOSSIS SIIN SAALIS
SIIN VOODIS SES SUURES

QST VÕIVAD KYLL TULLA
NEED MÕNUSAD HUULED
MIS NÕRGUVAD VEINIST
& VAJUVAD SUULE

SEL VIIVUL QI TUNDMUSI
PURSQB MU SEEST
MA YTLEN ET KOOSNEME
PEAMISELT VEEST

ENT VAEVALT SEL HETKEL
SA YLDSE MIND QULED
& VAIBUVAD KIRED
& JAHTUVAD HUULED

Pille-Riin

Taevas sinetav ja hämar
Kuhugi on kadund kuu
Sulalumine on tänav
Akna all on raagus puu

Lume sisse pikad triibud
Teinud sinu soome kelk
Nukralt seljatoele liibud
Silmis äraolev helk

Pille-Riin

Pille-Riin

Kohtume me täna siin

Õhtusinas laternate all

Pille-Riin

Pille-Riin

Lapsepõlv on möödas siin

Varakevadisel tänaval

Sul on suvepäike põues
Kevadõhtu on su vend
Soovin et siinsamas õues
Riietaksid lahti end

Päästad mantlihõlmad valla
Kleidinööbid lahti eest
Tulvaveega rentslist alla
Häbelikkus kaob su seest

Seisad lumes nagu loodi
Tead et tahan tulla ma
Sinu tuppa sinu voodi
Sinuga koos hullama

Tänasest on saanud eile
Triibulisse patja pead
Surume ja tundub meile
Inimesed kõik on head

Hommikuses päikses aga
Sinisilmad lahti teed
Kuulatad kuis akna taga
Rõõmsalt vulisevad veed

Ära mulle silma tüki
Päikene va pudrusilm
Läbi väikse klaasitüki
Roheline näib Maailm

MERCA

I september

Tiibadega oolverseid lendab üle taeva:
sügis juba käes & kõik nad läevad lõunasse.
Õunauss end külmakaitsex kaevab
Tasapikku punasesse õunasse.

Homo uputab end omosesse mutta.
Kitekat, see abiellub Pedigriiga.
Koolilapsukesi varmalt kooli ruttab –
osad läevad Tallinna, qid Kristjan Jaak läab Riiga

Minu katus

Mul pole katust.
Katus sõitis ära.
& raha
kordategemisex napib.
Ei teatand kah,
et mille sita pärast
ning qst ta nucu
sellex seisux klappis

& qs ta qrat
praegu aeleb ringi?
Ehk, raibe, suvitab Kanaaril?!
Qi lõpux naaseb,
talle ma ei kingi!
Ta küttex lõigun Volli saeraamil!

HASSO KRULL

JAZZ

Pühendusluuletuste sarja teisest osast

Oscar Peterson

kui on nii udune päev
viskan ma oma särgid varna
ja pikutan
klahvidega diivani peal
see lükkab asju
natuke edasi
kui sirutad oma sõrmi ja kuulad
mis diivanil on sulle öelda
nii läheb õhtugi
vaikselt mööda
ja öö on hoopis teine asi

Oscar Peterson

öörong see oleme meie
me sõidame ja me oleme
maailmas inimesed
nii tundub vahel
aga kellega me oleme koos
ma ei tea
Alfred Hitchcock teadis
aga ta
suri Lacani haul
haud aga sümboliseerib
psühhoanalüüsis lilli

Pühendusluuletuste sarja esimene osa on ilmunud *Vikerkaares* 1994, nr 7.

pärgi vanikuid
õitsvat voogavat sinist
rukkipõldu ja pääsukesti
nii julgeme vaevalt hingata
vaevalt et keegi
võtaks meie hingamist kuulda
rööpad raksuvad
pinevalt nagu öö
vaikus ja rahu
öö pimedus
vaikus ja rahu
mitte ainult pole identsed
vaid nad on kaks
täiesti erinevat asja

Ed Thigpen

pallid põrkavad vastu palle
ja jooksevad
sahinal igäuks eraldi
oma aukudesse
kui nad hakkavad põrkama
piisavalt korrapäraselt
moodustub sellest rütm
ja rütmist
moodustub suur ümmargune pall
nii suure palli kõrvale
võib ära mahtuda
ainult veel suurem pall
ja niisugust
me otsimegi
mu nimi on jäme pliiaats
(võib-olla endise orjapidaja nimi)
jämeda pliiaatsiga visandan
Petersoni ja Browni
jadeiidist lauale

Ray Brown

kui kassi saba põntsub vastu akent
oskan ma seda järele teha
teen oma suurte pruntis huultega
täpselt samasugust häält
mu sõrmed on pehmed
nagu naiste aluspesu
ja painduvad ükskõik mille järgi
oodake üks hetk ma
sirutan end täies pikkuses välja
näete nüüd et olen
suur nagu naine
ilus priske ja pruun
ja ainult üsna harva väsinud

Neil Hefti

rutta kallid ja tule
mulle poole tee peale vastu
mul on rasked kotid
ja raske on ennast kanda
mul on raske kõht
ja rasked juuksed ja silmad
olen nii raskelt valgustatud
et ainult hämaras veel on hea
ihu helgib nagu plaatina
ja küünealused kui telliskivid
tuul puhub rinna ja
kõhu alt läbi
vaata missugune suu mul on

John Lewis

iga pisemgi detail
on paigutatud vastavalt kuulaja taatele
ja kuulaja see
olen mina
kui ma ei saa ennast põhjendada

nõnda jääb igal juhul
probleemi küsimus lahtiseks
tundub et siin ei olegi probleemi
aga sellegipoolest
seisab meie ees küsimuse probleem
ja seda ei tohi
mingil juhul ära lahendada

Percy Heath

vaimustused liiguvad
looklevad ja liblendavad nagu kalad
või liblikad
mis nendega peale hakata
muud kui lasta nad vette lendu
seal nad ujuvad
mahedad ja analgeetilised
jooksevad treppidest üles ja alla
kiljuvad ja tahavad süüa

Connie Kay

päike tõuseb igal hommikul
ja laskub igal õhtul
maa teeb aga vastupidi
hommikul laskub ta ja jätab
päikese õhku rippuma
õhtul see-eest tõuseb

ja varjab kõik oma kehaga
see keha ei paista läbi
ja temast oleks vähe rõõmu
kui ta ei oleks nii
must ja ilus
me võime ta
tumedas varjus
vaadata teisigi taevakehi
päeval tõrjub päike kõike
massiivse valgusega
kuid öö on varjuline
ja suur

Coleman Hawkins

laskuvad õied ja tõusvad õied
on tegelikult kõik ühtmoodi õied
nad tõmbuvad ühtviisi kokku
ja teevad sarnaseid hääli
neid hääli oled sa varem kuulnud
sa oskad ka ise
selliseid teha
aga kui õhtu saabub
muutuvad hääled ägedamaks
nüüd on need tüdrukute hääled
kõhuli voodites selili laudadel
õieti on see
mahe karjumine
ja ma hammustan
karjumisest ettevaatlikult tüki
nii nagu tüdrukud hammustavad
kui nad ei taha
sulle haiget teha
õied kleepuvad sõrmede külge
ja hääled on nüüd nagu nimme
kustuva õhtu hääled

JÜRI EHLVEST

KIIM

Neil päevil haaras mind kiim. Elektripliidi ükski plaat ei läinud enam kuumaks ja kuna ma nii ei saanud keeta riisi, polnud mul ka mingit võimalust harjutada sööginoolimist nende pulkadega, mida kaunistasid punased hieroglüüfid. Asi polnud selles, et mul oluks mingi eriline huvi pulkadega söömise vastu või et ma reisil selles asjas hätta jäänuna oleksin nüüd püüdnud end harida edaspidiste äparduste vältimiseks, ei. Mul ei olnud mingit häbi osavuse puuduse pärast, olin tarvitanud reisil pulki piisavalt leidlikult, et kõht täis saada. Vaid lihtsalt – kaks pulka vedeles nüüd mu ees laual ja mind haaranud kiim pani need ikka ja jälle klõbisema, vastamisi veerlema, ajuti trummi-pulkadena hüplema. Et enda närutavat olemist mingisse selgesse funktsiooni seada, olin siis astunud kööki ja püüdnud vett soojaks ajada, kuid sellel polnud määratud korda minna, mitme tunni pärast olid rauad ikka alles leiged.

Enne seda, kui mind haaras kiim ja ma hakkasin pulki näperdama, olin kirjutanud jutustust rebasest ja isast ja pojast. "Ära mine tema juurde, ta on ju värdjas..." karjus selles loos poeg rebasele. Isa oli metsast leidnud rebasekutsika ja toonud selle koju. Esialgne rõõm läks pojalt üle, kui ta pikapeale taipas, et rebast ei söödetud ega sokutatud hiljem hiiri jahtima mitte selleks, et poisil lihtsalt rõõmu oleks, vaid loomalt taheti võtta nahk niipea, kui juba vähegi võtta on. Ühel ööl viis poeg rebase metsa ja lasi lahti. Isa oli hommikul rebase kadumist märgates maruvihane. Vaevalt sai ta aga õue astuda, kui punane händ talle rõõmsalt tervituseks tõsteti. Poeg tormas isa ja ukse vahelt läbi, vehkis kätega, püüdis rebast hirmutada, kuid see tahtis vaid oma peremehe juurde tagasi lipsata. Ahastuses poeg karjuski siis rebasele: "Ära mine ta juurde, ta on ju värdjas, ta tahab sind veel praegugi peaga vastu kivi visata!"

See oli mul mõeldud sõlmitusena. See VEEL PRAEGUGI. Poeg

oleks ju võinud öelda lihtsalt: "Ära mine ta juurde, ta tahab sind peaga vastu kivi visata!" Kuid ei, ta ütles: veel praegugi, millest omakorda tulenes hinnang enda sigitaja kohta: ta on ju vördjas. Midagi on siin võimalikku ja midagi on võimatut. Iseenesest pole see lause ju eriline, seda väljaspool konteksti lugedes ei märkakski me selles peituvat imet. Aga tõeliselt on ju lugu nii, et poeg pidi elama sel hetkel, kui ta ülima meelegeite seisundis nii hüüdis, ka oma isa sees. Muul moel pole toimunu võimalik. Ma ei oska hetkel selle ülemineku märkimiseks kasutada muud sõna kui "vaim". Poisi vaim laiendas ennast läbi isa keha. Ainult nii võis ta mõista tõe. Poja omailmas oli võimatu, et tapetaks loom, kes on tõestanud oma truudust – rebast koduläve ees nähes uskus poiss, et loom on nüüd, tänu tagasitulekule, jäägitult võidetud elule. Kuid isegi kui poeg poleks uskunud isa meele muutustesse, siis oleks ta looma hirmutades karjunud välja vaid tõe, kohutava tõe, et rebane on oma heategijas eksinud, kuid kuidagi poleks poiss saanud hüüda seda *veel praegugi*. Ainus võimalus on, et sel hetkel oli poeg küll veendunud, et loom on teeninud ära halastuse nüüd – sel hetkel ja jäägitult – ning et teda ei tohi enam tappa (isegi kui enne seda, kui rebane vabatahtlikult tagasi tuli, oleks teda veel kuidagi võinud käsitada jahisaagina). Kuid samal hetkel poiss ka teadis, just nimelt teadis, ja vääramatult, et isa hinges puudus selline moraalne arendus täielikult, et veel praegugi, vahepeal toimuvat üldse arvestamata, näeb isa loomas vaid nahka ning tapab ta nüüd juba kohe, et kasulik saak enam kaduma ei saaks minna. Poiss pidi seda kuidagi üleiniimlikul moel teadma, elama korraga nii endas kui ka oma isas, sest muidu ei oleks ta võinud, ma usun, kuidagi kuulutada seda inimest vördjaks. Ja veel loomale! Niisiis, olin sellesse raskesse punkti jõudnud oma looga, selle imeni – *veel praegugini*; ja vaevlesin oma analüüsi käes, püüdes taibata, kuidas peaks lugu lõppema, et toimunud ime eredalt esile tõuseks. Minu analüüs oleks võinud olla tüütu ja isegi nadi tegevus, kui mul poleks olnud selles loos üks väga kindel pidepunkt. Ja selleks oli seesama lause: "Ära mine ta juurde, ta on ju vördjas, ta tahab sind veel praegugi peaga vastu kivi visata!" Need sõnad taoti mu kehasse, neid ükshaaval ja kõiki järgemööda korrates, see peks, see salvestas mu mällu mu rebasele öeldud lause ajas muutumatul kujul. Nii et ma ei saa eksida, just nii ma rebasele ütlesin.

Kuid kuidas on see võimalik?

Ma ei leidnud sellele küsimusele vastust, sest enne haaras mind kiim. Ta tuli ühe naise kujul, kelle keha on peaaegu kujuteldamatu, kelle kael kannab pead, mis sobiks kokku mis tahes kujutlusega ilu võimalikust sobivusest malbuse, leebuse, sädeluse ja espriiga (mis sellest näost kiirgas), kuid mitte sellega, mida ma olin sunnitud kogema. Just nimelt sunnitud, sest juba esimesest pilgust põhjustas selle naise nägemine jahmatuse, mis sundis pilku mujale pöörama, ei lubanud üldse enam olla endas, vaid tahtis vaimu ajada kuhugi pakku. Sest kui nendes jalgades... ma pean silmas, et ta puusad olid nii kõrgel, et jäid mulle peaaegu käte alla, kui püüdsin tema ümbert kinni võtta... Nende jalgade kirjelduse teatav koomilisus vaid terendab seda võimatust, mis peitub igaski katses kirjeldada olevust, keda lihtsalt ei saa kirjeldada. Midagi niisugust polnud ma varem kogenud. Selles polnud mõtetki kepitavuse või üldse mingi füüsilise kontakti sobivusest, ma ei hinnanud ta keha kui seksuaalrahulduse võimalikku asupaika, nagu tegin tavaliselt. Selleks oli tema keha midagi liialt muud. Kuid kohutava kiima juures säilis minus ka meeleseigus, saamaks aru sellest, et ei kübetki armastust, ei üldse midagi sellist, mida tavaliselt püüdsin siduda teise inimesega, kuidas seda siis ka ei nimetaks, no jah, *armastus* nagu levinuim, et mitte midagi sellist polnud. Oli ainult kogu mu sisikonda, kogu olemist ja mõistust täitev kiim.

Kusi on pikk, till aga lühike. See oli rebaseloo viimane lause. Sain aru, et kiim oli minu loomingulise potentsiga oma töö teinud. Edasi polnud mõtet mängida, et suudan süveneda võimalusse viibida korraga kahes inimeses, ma vaid näperdasin pulki oma kirjutuslaual ja püüdsin sublimeerida riisi. Lugesin, et vene spioonidel oli hambasse peidetud kaaliumtsüaniidi ampull. Kuid selle otstarve ei olevat ainult selles, et ennast vahelejäämise korral hävitada, vaid ka – või pigem just – vaenlase hammustamises.

Käis naabrimutt ja kurtis, et tema püha pingi kõrval aeleb keegi mees. Muti pühaks pingiks nimetan ma seda planku maja taga kaskede all, kus ta alati istub. Läksin välja, kuid mingit meest ma ei leidnud. Pingil olid hoopis poisiklutid. Käratasin neile peale: "Kas teile ei ole midagi öeldud selle pingi kohta!" Poisid jäid mind jahmunudsui vahtima. "See on vanamuti püha pink, ja teie ei tohi siin istuda,"

karjusin, kiim oli mu vihale ajanud. Selle kisa peale ajas pingi varjust, kust ma laste vahelt polnud teda märganud, end püsti Kohutavat Koljat meenutav rohelises maikas, tätoveeritud randmetega mees ja küsis sulaselges vene keeles, miks ma karjumisega olen ta une ära ajanud. Ma ei osanud midagi öelda, ma läksin majja tagasi ja ütlesin vanamutile, et pidada mis tahes pinki pühaks on ebademokraatlik.

Oh, milline närutamine. Muidugi võiks teha kõike, igasuguseid asju, kuid pole võimalik enda eest salata, et kiim ei tee sulle kuhugi õhuauku, mitte ühtegi, see on ülirnõud, oleks midagigi veel, oleks armastuse-tunnetki, ilu-igatsustki, oleks väikestviisi nagu kiindunud, kingiks lilli, viiks paadiga sõitma, kuid sellisteks võimalusteks ma ei näe ühtegi pragu, on vaid üks, ühtlane ja segamatu tabamatus: kiim.

Ma otsustasin loobuda magamast, elamast ja söömast samas toas. See oli kui kägistus. Väljapääsmatus ruumist. Mitu korda varemgi oli mind haaranud tung siirduda uidangule linnakese kitsastesse tänavatesse, puurajooni või ka sinna ülejäe, vanade kõrgete lagede ja hiiglaslike vannidega õnnistatud korterite kanti. Üürida endale sinna kas töötuba või, vastupidi, võtta endale kusagile mujale eluruum ja jätta see korter siin vaid vaimutsemisteks. Tulla hommikul välja, kõndida läbi linna, istuda siis siin kuni õhtuni ja minna koju magama. Jätta ööseks kõik nii, nagu jääb, ja alustada hommikul uuesti.

Kuid kui ma välja läksin, siis jõudsin ikka ja jälle vaid selle apelsinivärvi majani, kus mul tõesti kunagi oli olnudki korter, hoopis erinev praegusest. Ja kus ma olin olnud vaid öösiti, tundnud enda öla kõrval tema õlga – tasapisi nihkus ranne sellest üle, kui ta liibus mulle aina lähemale, ja käsi kaardus ta rindadele. Me vaatasime lakke ja nägime seal teatrit. Ajalaiguline lagi hämarusse kastudes viirastas meile välja kujud, kes hakkasid meie huultesosinaist tuge saanuina liikuma, rääkima ja elama. Me jutustasime teineteisele lugusid, mis juhtuvad laes... Ei, mitte laes, me nimetasime endi mänguplatsi taevaks ja samal ajal tegid meie käed teineteisele head.

Siis hakkasid saabuma mobilisatsioonikutsed Nõukogude relvajõudesse ja ma läksin hullumajja pakku. Meie ööteater ei võinud seepärast surra. Õhtune kraadiklaas ja tabletitops edukalt üle elatud, kuulatatud, vaikus. Aken avatud. Tasa väravast välja ja siis mööda kaldapealset teed, okupatsiooni leebes tuules kõikuvate puude all,

tema juurde. Ja hommikul vara ronisin ma oma kabinetti, mida seal nimetati palatiks, jälle aknast sisse. Eriline kergus oli kõikides nendes liigutustes. Ja polnud kiima. Polnud ka armastust. Polnud üldse mitte midagi. Tulevik ei oodanud mind. Ja ei au ega väärtust polnud ruumis. Tasa tõstsid vaid me ristiläinud kehad teineteisele sobivaks reie- ja puusakoha, liikusime kui viirastuslikud kalurid vaikselt, kuid üliras pinges sõudmas üle vee. Tal olid silmades suured sinised järved, mis peegeldusid laejoonistelt läbi me ulmalugude. Ja tema rääkis oma paadist, mis oli läinud ümber olematust tormituulest, ja mina seadsin end sel ajal paremini tema alla, kuid ei jätnud mainimata, mis oli juhtunud minu lootsikuga. Me olime veteriigi leebes sügavuses teineteist leidnud ja meenutasime neid, kes olid jäänud kaldale. Olid jäänud kaldale meid nutma.

Õhtu oli saabunud, ma olin vana hullumaja aias. Kõik oli tühi, see vana suur puumaja siin oli maha jäetud. Taevas tõmbus tumedaks, tibutas vihma. Leidsin oma akna. See oli kõige kõrgem, katusekorruksel. Vihmaveetoru logises, kinnitused olid pehkinud seinast välja kukkumas. Ühtegi pidepunkti ei paistnud olevat. Ahjaa, kõigepealt tuli panna jalg siia, valveõe akna alla, see oli olnud kõige riskantsem liigutus, vaid kerge hääletu tõuge, siis haarata kinni teise korruse viilust ja heita end kiiresti nurga taha. Oodata seal, rippudes, kas valveõde märkas midagi, avab akna? Ei, ilmselt magab, kuigi tuli ta aknas alati põleb. Nüüd tuli ennast üles vinnata ja aknaraamidelt ja puunikerdustelt kätega tuge otsides tippida tasa mööda äärelauda kuni teise vihmaveetoruni, sealt vinnata ennast katusele ja mööda plekk-katust hääletult enda kambrini, mida siin nimetati palatiks.

Valveõe aknas ei põlenud tuli, siit majast olid hullud juba ammu ära viidud. Kiim, saaks sellest ometi lahti. Leiaks üles oma akna, tuleks kõik meelde, meie lapsikud fantaasiapilved meie taevas, mis tegelikult oli vaid remontimata lagi, mille all toimuv sugutusakt oli justkui vaid mugavama teatriasendi leidmise viis.

Rahmisin ja kobistasin, vaevaga sain ronitud aknale, sellise kolina peale oleks tookord õde siit hullu kisaga pea välja pistnud. Nüüd polnud kedagi ega midagi. Vihm tihenes. Pehkinud puutükid lendasid laiali, vihmaveetoru roomas kolinal maha nagu plekist anakonda. Mingi nael, mille rooste oli iga hetk pudendamas olematuks, jäi mu

kuuehõlma, hoidis mind üleval. Murdsin seinalauast tüki lahti, surusin jala tekkinud tühemikku, võtsin kinni naelast, päästsin oma kuue, ja enne kui nael jõudis murduda, tõukasin ennast kõrgemale, lärtsti kätega üle juugendkarniisi krabades, küüned jäid pudedasse puusse kinni, sibasin jalgadega ja pääsesin teise korruse akende alla. Alustasin traaversit kohani, kust pääses katusele, nägin juba oma akent. Oli täielikult pimenenud, kuid ikkagi ei saanud ma aru, kuidas võis korruga olla mu all ääretu sügavik. Ma pidanuksin ju olema vaid poolteist inimpikkust maapinnast, kuid leidsin enda alt põhjatuse. Ma ei avastanud seinas rohkem ühtegi toetuspunkti, järgmise aknani näis olevat võimatu jõuda. Ma hakkasin karjuma. Ma hüüdsin appi deemon Malkuthi ja deemon Maccandat. Kraapisin seina, kuid tohletust enam polnud, küüned kaardusid, kuid ei haakunud, karjusin kogu kõrist – kuigi tuul oli ägenenud, puud sakutasid kohisedes päid, ükski hää ei võinud siit aiast välja pääseda, pidid deemonid mind ometigi kuulma. Mu jalg tahtis tunda ära mügaraid ja servi seinas, mis aidanuksid mul väledalt nagu orav oma aknast sisse ronida. Midagi tuli nagu meelde, kuid mitte kuskil ei olnud enam neid toetuspunkte. Uskusin, et kui Malkuth tuleb, siis teeb ta need sinna tagasi, teeb mu astumisele ruumi, mu väledatele jalgadele tee üles mööda seina. Teadsin nüüd juba kindlalt, et tuleb Malkuth, sest Maccanda nimi ei olnud tegelikult Maccanda, tal oli üks teine nimi, millega teda tuli hüüda, kuid olin selle unustanud.

Ja Malkuth tuligi. Ta tuli räpase habetunud vanamehena, kes hoidis käes kaheraudset püssi. Oo, milline ülilm tarkus, taipasin, et ta oli tulnud mind aitama hirmu kujul. Panema püssi palge ees mu mälu tööle, sundima mind leidma rada. Kuid samas juhtus midagi imelikku. Hullumaja hakkas tasapisi vajuma maapõhja. Kilavate silmadega, püssiga vehkiv mees oli korruga päris minu jalgade juures, sügavik oli kadunud. Ja et äkitselt olin leidnud kavaluse, parema pääsetee mind vallanud kiimast, siis ei püüdnudki ma enam ronida hullumaja katusele, vaid hüppasin alla, samal hetkel rabades püssitorudest, ja kiskusin maandudes relva kerge vaevaga Malkuthil käest.

Ma teadsin, et see on maagiline relv, mille ees isegi deemonid on sunnitud kuuletuma. Ta oli nüüd minu meelevalla all. Torkasin torud Malkuthile kaela alla ja surusin ta vastu seina.

Ta sai aru, et olin ta vahele võtnud, me mõistsime teineteist. Ma pidin teada saama, mul oli enda närutamisest, tühjusest ja piinast kõrini, ma nõudsin talt välja:

"Kus sa kiima hoiad?"

"Kus siin peatus on?" küsis tema.

"Mis peatus, ära keeruta. Ma tahan võtta endast kiima välja, ma tean, et see on kuskil minu sees, see peab minu sees olema, sest kuidas muidu saaks see kogu aeg minuga kaasas olla. Sa hoiad seda kuskil minu sees, ütle mulle nüüd, kus!"

"Hea küll!" nõustus ta, "sa tead seda pooletunnise arulageda peatusega meest, keda kutsutakse Hamletiks?"

Ma olin Hamletist midagi kuulnud, kuid tema osutuse formuleering ei lasknud mul saada täit selgust selles, kas me Hamletist rääkides viitame ikka ühele ja samale isikule. Kartsin, et kui siin eksin, võib Malkuth välja keerutada, seepärast küsisin täpsustavalt:

"Mis mõte sellel on?"

"Pliiatsil on," ütles tema.

"Aga kiim!" röögatasin ma tormist üle.

Ja ma olingi teinud vea. Deemonitega vaieldes ei saa pöörduda vana küsimuse juurde tagasi, kui oled selle juba asendanud uuega. Pidin ju teada saama, KUS on kiim, kuid nüüd olin juba küsinud, mis MÕTE on kiimal. Ja sellele vastas ta kohe:

"Või nagu sina seda nimetad – kiim. Kiimal on täpselt sama mõte mis bussipeatusel."

"Aga ta ei pea seal ju olema, kuhu sa oled ta pannud!"

"Peab. Kus siin bussipeatus on?"

"Seal, väravast välja ja ümber nurga."

"Jah, ja just seal ta peabki olema!"

"Aga miks!"

"Sest muidu ma ei saa ära sõita."

"Kuid see pole nii, bussipeatused on inimeste tehtud, need on asetatud täiesti suvalistesse kohtadesse. See võiks olla seal, kuid ka hoopis mingis teises kohas."

"Ei," ütles tema, "ta on ainult seal, kus ta peab olema, ja ta jääb sinna igaveseks."

"Pole õige," ei andnud ma järele, "tulevad üleujutused, maavärinad,

sõjad, katkud, näljahädad, pangakrahhid, sulid, pätid, tuleb teine võim, tulevad teised ajad ja lõpuks üldse ei mingit aega, ja bussipeatused on hoopis mingis teises kohas või pole neid ülepea enam mitte mingis kohas! Kuid kiim, kiim pole inimese tehtud! Selle oled teinud sina!"

"Ja miks sa siis muretsed üleujutuste pärast?"

Ta võttis relva, viskas selle endale selga ja öelnud: "Anna andeks, pean nüüd rebasejahile minema," ta haihtus. Buss keeras nurga tagant välja ja sõitis ära.

KIRSTI OIDEKIVI

*

ehitatakse uued, humaansed vangimajad, ilusasti
krohvitud lagedega. sina olid graffiti.
kõlkusid päikese käes, kasvasid ja võtsid
kassi sülle, sina ei näinud vangimaja
valget lage, ei tea selle happeningi
kunstilist väärtust. – lõdisesid, sest kevad ei tulnud,
põhjatuuled, vaatad pilvi, palju aega on sul
vaadata pilvi, püüda hästi täpselt olemas olla, nagu sind
tätoveeritaks, kuid vaikid. mõtled tüdrukust, kes lilli müüs,
täitsid oma purgid nende poolnärtsinud, viimase raha eest
ostetud lilledega. nüüd ei teagi, mida homme süüa,
ja kas veel seda tüdrukut näen.

*

teod on neljasarvelised silmadega olendid,
mu parimad sõbrad praksudes purunevad
ka paljaste, veidi katkiste jalataldade all.

ronivad mu kätel ja lakuvad mu higi roosakate,
karedate keeltega. – kusagil siin, meie keskel
on ka mu nimi, tähemärgid ja vesi
nõrgumas sõrmede vahelt. mindki armastatakse,
päike paistab puulehtede vahelt, kiisu nina ja käpp.
kuidas kõik hingab tuule käes, ka mina
olen ilus ja kuldne. mu sõbrad,
mu armastatu, mu kallim, meie teed on nähtamatud,
meist jääb vaid lõhn, seegi nõrk ja veekarva.
mu parimad sõbrad, teod, te purunete nii kergelt
mu astumisest, aga meie, ülejäänute jaoks
terve mehhaaniline äraseletatud masin on käima pandud,
pikad, rasked nimed, üle jääb minna vaid päikese kätte,
vestelda omakeskis, vaadata oma elukaar lõpuni.

*

nüüd oldi teisiti, mets paksuks kasvanud, luud luuderohus
ja rohelisted. kuu vajus metsa taha, aga ööd
seekord ei tulnud, sest kuu oli unenägu, aga sina ärkasid,
keha kergust täis, peenikesed sõrmed
olid sulle unenäo ajal kasvanud, liigutasid neid
ja naeratasid rõõmsalt. kõrvadele sai nüüd kõrvarõngad joonistada
ja puudutada pehmet nahka. mets oli kaardus,
sealt tagant paistis valgus ja nüüd võis
rahulikult minema hakata.

REET VARBLANE

INTIIMSUSE MAHE MELOODIA

Küsimuse “Mis on kunst?” on meil viimasel ajal välja vahetanud teine, põhimisest väljakasvanud probleemistik pildi ja seda saatva (vahetevahel isegi asendava) teksti vahekorras. Kas tänapäevaselt aktsepteeritava kunsti raamesse mahub ka veel “sõnatu“ kunst, kus vahetu pildiline kujutatu ei vaja eel- või kõrvalteadmisi ning selles võib naudida kunstniku pildisest mängu, vabastades end kõrvalistest ekskurssidest kunstniku alateadvusse, kunstiajaluku, välismaailma? Kunst kui kommunikatsioonivahend maailmaga on võtnud endale kõikvõimalike kõrvalrollide ränkraske koorma ning tänu nihestatud refleksioonile on neid täitnud veenvalt. Kuid vaatamata kontseptualistliku kunsti buumile on paljud kunstnikud jäänud kindlaks kunstikesksele maailmale ning leidnud tänuliku publiku, sest traditsioonide ja konventsioonide jõud on võimas.

Anne Parmastost oleks olnud kergem kirjutada viis või isegi kümme aastat tagasi. Tema abstraktse kunsti intiimne maailm oleks võimaldanud rääkida vahetust pintslitõmbest ja värvilaikudest, nende järjest veenvamaks muutunud kooslusest, suurtest sinistest ning kollastest pindadest, “külmade” ja “kuumade” emotsioonide kokkupõrkest ja kõige selle najal oma maalimaailma loo-

misest. Maalimaailma, kus valitsevad vaid maalisesed vaevused ning rõõmud ja mille loomiseks peab kunstnik valdama maalikunsti reegleid. Maalikunstnik on siin Looja ja Väljalaitu, sest vaid vähestele on antud tõelise maalikunstniku annet, ning maalikunstnik on siin ka veidi üleannetu käsitööline, sest ametit perfektselt tundes tuleb pidevalt rikkuda selle tehnilisi nippe, ega modernistlikus maalikunstis ei võta professionaalid muidu tõsiselt. Anne Parmasto vastab igati modernistliku maalikunsti nõudmistele. Tema looming on aasta-aastalt muutunud üha veenvamaks, sellesse on tulnud sisemist jõudu ja iseseisvust. Kunstniku valitud abstraktse kunsti tee on enam kui õigustatud, temas peitunud värvimeel on leidnud sobiva väljapääsu. Anne Parmasto kunst ei ole väsinud, ta ei esine kohustusest, vaid sisemisest vajadusest oma maalimaailma rõõmu tänulike vaatajatega jagada. Kuid vaatamata tänuliku vaataja olemasolule sooviks praeguselt kunstilt sisemise rõõmu (või kurbuse) kõrvale veel midagi muud. Tahaks provokatsiooni, konflikti — midagi, mis raputaks lahti argiritiiniist.

Moodsa kunsti apologeet Herbert Read tõi 1950. aastal Ameerika ülikoolides peetud, hiljem ohtralt tsiteeritud loengutel välja abstraktse kunsti olemu-

se: "Abstraksioon on kunstniku reaktsioon, mis on vastandatud olematuse kaosele, *Angsti* väljendus, mis umbusaldab ja ütleb lahti orgaanilisest printsibist ja jaatab inimvaimu loovat vabadust." Tema mõttekäigu järgi pole vaja otsida konflikti väljastpoolt pildiruumi. Maalimaailm võib ise pakkuda provokatsiooni ja ergutust. Tegelikult on ka Anne Parmasto viimastes töödes see "ergutav" alge olemas, kuid taas peidetult, nagu värvi veenvus tema varasemas loomingus. Väikesformaadilised abstraksioonid sisaldavad kahte kihti: graafikatehnikas aluspinda ning maalitud pealispinda. Vormilise uuenduse taga peitub maaliproblemaatika sisse jääv sisuline uuendus. Seni on Anne Parmasto kunstnikutee kulgenud abstraksio-

nismi klassikalist teed pidi: kunstnik on algselt silme ees olnud reaalsust järjest rohkem töödeldud, kuni see on kaotanud sideme algallikaga ja muutunud abstraktseks ruumiks. Nüüd on tulnud tal "võidelda" kahe ruumiga: alateadvuses peituva algse reaalsusega ja meta-reaalsusega graafilise pinna näol. Vaid koostöös mõlemaga suudab kunstnik kolmandat — maalilist reaalsust — valitsema panna. Ja seda on ta suutnud.

Näiliselt konfliktivaba "sõnatu" kunst polegi nii süütu ja seda isegi nii süütul kujul, nagu seda on Anne Parmasto kunst. Kui saaks vaid aega maha võtta ja süveneda väikestesse maalilistesse "provokatsioonidesse", sest kõik suur saab alguse tillukesest.

HASSO KRULL

ÜLEVUS JA ANARHIA

Peeter Sauteri ligimeseproosa

1

Üheksakümnendate aastate eesti proosas on Peeter Sauteri oma üks kõige silmatorkavamaid: siin on korraga koos nii palju uuendusi, et kõiki neid pole kriitika ära seedida jõudnud. Lugejale mõjub tekst kahtlemata kõigi oma omadustega, kuid kriitilisse tajusse on see jõudnud vaid fragmentidena. Kriitikal puudub sõnavara toimuva kirjeldamiseks, ja nii nihkub tähelepanu mõnele üksikule aspektile, mis on antud hetkel seltskondlikult aktuaalne. Umbes samamoodi juhtus seitsmekümnendatel aastatel Jüri Üdi luulega, mille küllaltki süsteemset iseloomu ei mõistetud üldistada ja hakati ebamääraselt rääkima "mängulisusest", "peiarlikkusest" jne. Kriitikast paremini tabasid Üdi vormivõtteid arvukad jälgendajad.

Peeter Sauteri proosa ulatuslikku jälgendamist ei ole ma seni märganud; kui see ka kunagi peaks tulema, siis on praegu võimalik asja analüütiliselt ennetada. See võiks isegi mõjuda nii, et jälgendused tuleksid kvaliteetsemad (vahel võib taolisi ilminguid kirjandusloos märgata). Püüan siin praegu punkthaaval välja tuua põhilised uued jooned, mis Sauteri juures järjekindlalt silma hakkavad ja mis moodustavad kontrasti

eelmise kolme aastakümne proosa rutiniga.

Jooned on järgmised:

1. Isikliku kogemuse tingimusteta eelistamine. Kirjutaja kõneleb vaid sellest, mida ta on kogenud või mis on talle suusõnal vahendatud, vältides igasugust "eepilisust" ja "tegelaste galeriid". Puuduvad entsüklopeedilisus, uuriv dokumentaalsus jne.

2. Jälgendamisakti demüstitiseerimine. Ei looda muljet, nagu jälgitaks tegelasi kõrvalt või tungitaks sisemonoloogi kaudu nende psüühikasse. Kirjutamise ja jutustamise erinevus näib kaduvat.

3. Horisontaalne kompositsioon. Sündmused järgnevad üksteisele hierarhiseerimatult, vertikaalsete astendusteta. Episoodid muutuvad segmentaarseks, sageli on nende järjekord vabalt muudetav. Tekib tunne, et segmentide reastamine võiks jätkuda lõputult mõlemas suunas (lisada algussegmente, lisada lõpusegmente).

4. Kõnekeele ulatuslik sissetoomine. Kasutatakse rohkesti (a) neutraalset ja (b) markeeritud kõnekeelt – lühendusi, uudismoodustisi ja väljendeid, samuti kõnelisi lausekonstruktsioone. Arusaadavalt kuulub siia igasugune släng ja obstsõonne sõnavara.

5. Ainevalla laiendamine. Jutustatakse

se ühesugusel neutraalsel toonil kõigist argistest ja erandlikest sündmustest, reastades seiku ja detaile, milletaolisi meie realistlik ja modernistlik proosa on vältinud, jättes need jälgendamise kaanonist kõrvale.

Võib öelda, et üksikult võttes ei ole kõik need jooned täiesti uued. Näiteks toodi luulesse kõnekeelt seitsmekümnendate alguses (Jüri Üdi, Hando Runnel); horisontaalse kompositsiooniga oli Arvo Valtoni "Arvid Silberi maailmareis" (1984). Jälgendamise kaanonist kõrvale jäetud element on samuti aegajalt stiihiliselt kirjandusse tunginud. Siiski on selge, et kõigi nende joonte ühendamine viisil, nagu seda teeb Sauter, on senises kirjanduses tundmatu, ja täiesti ebatavaline on nende lõpunivimise rangus.

Laiemalt on Sauteri tekstide juures märgatud kaht asja: ainevalla laiendamist ja kõnekeele sissetoomist. Osa publikust pole neid kaht asja teineteisest eristanud ja peab Sauteri proosat millekski väga hirmsaks, nii nagu kunagi peeti hirmsaks Wilde realismi või Underi sonette. Eriti äge oli selline reaktsioon kaheksakümnendate lõpul, kui Sauter avaldas esimesi jutte.¹ Kirjanduskriitika on viimasel ajal siiski hakanud vahet tegema, keelt märgatakse nüüd eraldi. *Loomingu* küsitluses eesti noorema proosa kohta ütleb vanema põlve esindaja, et Peeter Sauter demonstreerivat "rikkalikult haisvat sõnavara", noorem kriitik aga leiab, et

Sauter on "esimene eesti autor, kes suudab edastada noorema põlvkonna kõnekeelt, nii et see on usutav". Kalev Kesküla meelest on Sauteri stiil "paindlik, nüansirikas ja tundeküllane".² Ainevalla laiendamise puhul on kõige palavam tunnustus tulnud Eve Annukilt, kes peab üht Sauteri novelli "katseks purustada seda suhtelist vaikust, mis reproduktiivsust kultuuris seni on ümbritsenud, tuues avalikkuse ette tabuteemaks peetava sünnitamise".³

Niisiis on mõnda Sauteri proosa tugevast külge märgatud ja reageeritud sellele nii positiivselt kui negatiivselt. See ei anna aga kaugeltki aimu kogu ta spektrist. Hulk uuendusi on jäänud tähelepanuta. Ka keelt, mis viimasel ajal saab järjest rohkem kiita, ei ole lähemalt vaadeldud; tõtt-öelda puudub meie kriitikas seni komme tõsta esile kirjanduskeele värskendamist kõnekeele ressurssidest.

Kõike seda ei kavatse ka mina järgnevalt korraga ette võtta. Tahaksin juhtida tähelepanu ainult ühele momendile, mis võib-olla seletab Sauteri praegust asendit meie kirjanduses. Lähtekohaks sobib siin enam-vähem suvaline lõik, aga võtan selle praegu 1995 ilmunud jutust "Tee New Yorki":

"Ta harutab oma kilekoti uuesti lahti ja leiab sealt sokid. Need on uued, puhutad sokid. Mitte küll pakendis poesokid, aga muidu puhtad, kenad sokid. Ehk supiköögis lõunal käies väljapandud heategevusriiete hulgast üles korja-

1 Sellest teeb põgusalt juttu Paula Sering, vt P. S e r i n g, "Olla eikeegi eimiskis": Peeter Sauteri proosa. *Vikerkaar* 1992, nr 5, lk 47.

2 Eesti noorem proosa: üheksa arvamust. *Looming* 1997, nr 2.

3 E. A n n u k, Sünnitamisest tekstini. Sauteri "Kõhuvalu" kui sünnitamise representatsioon kultuuris. *Vikerkaar* 1996, nr 11/12, lk 107.

tud. Nüüd on neid hoitud, vaadatud, käes keerutatud, kotis kantud ja nende-
ga on juba oma sott. Mees tõmbab sokid
ilusti sirgu ja laotab nad tühjale naaber-
toolile.

Vanad sokid saab nüüd jalast tõmma-
tud ja uued jalga. Enne raske saabaste-
töö ettevõtmist võib hetke istuda
niisama, uued sokid jalas. Sokid on si-
ledasti jala peal, ilusad."

Miks on vaja kirjeldada sokkide jal-
gatõmbamist? Kas me ei tea seda juba,
kas me kõik pole sadu, isegi tuhandeid
kordi tõmmanud jalga puhtaid sokke?
Võiks ju lihtsalt öelda "mees tõmbas
puhtad sokid jalga"?

Võrdleme Sauteri lõiku ühe lõiguga
teiselt kirjanikult, kes temast stiililt ja
taotlustelt tugevasti erineb:

"Istet võtnud, sirutate jalad välja, va-
sakule ja paremale haritlase jalgadest,
kes on nüüd vagusi jäänud ja viimaks
ometi sõrmede murdmise järele jätnud,
te nõõbite lahti oma vahetatava siid-
voodriga paksu karvase mantli, laotate
hõlmad laiali, vabastades põlved inglisi-
sinistes ševiotpükstes, mille viigid on
juba välja läinud, ehkki neid alles eile
pressiti, viskate jala üle teise, sõlmitse
parema käega lahti lõdva koega jäme-
dast villasest lõngast salli, mis oma õlg-
kollase ja pärlmutrikarva mustri-
ga meenutab teile munaputru, keerate sel-
le hoolikalt kolmeks kokku ja pistate
suurde taskusse, kus juba on pakk siga-
rette, tikutoos ja muidugi taskuõmblus-
tesse kogunenud ja tolmuga segunenud
tubakapuru.

Siis haarate kõige jõuga ukse kroom-
nikkelkäepidemest, mille raudne süda-
mik on juba näha läbi peene kriimu-
niklikihis, ja püüate sulgeda lükandust,

mis paari nõksaku järel enam edasi ei
nihku..."

Tsitaat on Michel Butori romaanist
"Modifikatsioon", mis Prantsusmaal il-
mus 1957 (eestikeelne tõlge Henno Ra-
jandilt 1968). Siin on niisamuti kir-
jeldatud hetke, kuidas tegelane rongis
istub ja ust kinni tõmmata püüab, ning
radikaalselt erinevast keeletarvitusest
hoolimata on neis kahes lõigus midagi
sarnast. Butori romaanide puhul imes-
tati sageli, miks ta kirjeldab kõigile tun-
tud asju. Butor vastas alles 36 aastat
hiljem:

"Viimane sõda oli prantsuse rahvale
suur katsumus, mitte ainult füüsiliselt,
vaid moraalselt. Selgus, et meie maa
asend on maailmas põhjalikult muutu-
nud, ja enamikul mu kaasmaalastel oli
seda raske mõista. Veel tänapäevalgi
keeldub teatav vähemus mõnesid fakte
omaks võtmast, ning see vähemus on
seda olulisem, et talle kuulub suur osa
majanduslikku ja kultuurilist võimu.

Kui rahu kord jälle saabus, püüdis
enamik inimesi minu vanemate põlv-
konnast kustutada võimalikult ruttu
mälust neid katsumuste aastaid. (...) Loomulikult tekitas see lugematuid
arusaamatusi, eriti vanemate ja nende
laste vahel. Sõnu, eriti kõige õilsamaid
neist, kasutati järjest erinevates tä-
hendustes. Võimatu on visandada siin
prantsuse kirjanduse ajalugu pärast nel-
jakümnendate aastate teist poolt. Piisab
sellest, kui meenutada, et viiekümnen-
datel aastatel ilmus teatav hulk teoseid,
millele oli eriti iseloomulik tuttavate
objektide üksikasjalik kirjeldamine, ja
et kõik need teosed kokku nimetati
"uueks romaaniks". Kui sügavad ka pol-
nud autorite erinevused, oli neile ometi

ühine see, et nad lähenesid kirjandusele peaaegu teaduslikult ja et nad tahtsid vabastada sõnu haigustest, mis neid järjest rohkem närisid."¹

Võttes arvesse kõiki erinevusi nii kahe teksti kui nende konteksti vahel, võib ometi teha ühe järelduse. Sauteri tekstil on tunnuseid, mida võib ilmutada tekst ühel õhtumaisesse kooslusse kuuluval maal, mille asend maailmas on äkki põhjalikult muutunud. Vanemate ja laste keeletarvituse vahel on lõhe, mis saab üksnes laieneda; ühed jäävad igavesti võitlema vanade tontidega, nad suudavad olevikku hinnata üksnes kui abstraktsiooni, teised aga viibivad elavas konkreetsuses, nimetades asju kõige käepärasemate nimedega. Vanade jaoks jääbki Eesti nimeks, mille tagant kustutati tähed "NSV", nad näevad kõike läbi selle mahatõmbamise ja näevad nii asju järjest enam viltu. Peeter Sauter nagu Michel Butorgi kuulub generatsiooni, kes veel on igatsenud vastastikust arusaamist, kuid paraku tõlgendavad noored ja vanad tema keelt ikkagi erinevalt; sillaehitamise asemel tõmmatakse kahe mentaliteedi vahele lihtsalt veelgi selgem piir. Niisuguses positsioonis on raske olla. Kuid kirjutamise jaoks ei pruugi see tingimata olla halvim.

2

Sauteri poeetika on uuenduslik. Kõige selle juures on aga tunne, et need uuendused on vaid osaliselt kaalutletud, et kogu poeetikalist masinavärki veab teatav väljendamistung, mille sihti võib il-

ma liialdamata nimetada Sauteri sõnumiks, ehkki ta seda kusagil ei eksplitseeri. Selles mõttes võib Sauterit, kelle kirjutusviisi esimeseks tunnuseks on otse buldooserlik demüstifitseerimiskirg, paradoksaalselt nimetada ka mõistatuse kirjanikuks. Ehkki kirjutaja meie eest midagi ei peida ja nimetab kõiki asju täpsete nimedega, on lugejal tunne, et jutustuse loid kulg õieti vahendab mõistatust. Seda mõistatuse valdavust rõhuvad eriti juttude lõpud:

"Vihm oli just lõppenud ja ma läksin kesklinnas üle tühja ristmiku. Valgusfoor plinkis pimeduses. Õhk oli puhas ja lõhnav ja ma kuulsin selget ja pikka autopidurdamist. Imelik, et see oli nii pikk. Kajas majade vahel. Siis oli jälle vaikus. Veider oli see, et pidurikriginale järgnes vaikus, ei mingit muud heli" ("Tootem, tabu").

"Lähen tagasi tuppä. Sügan kõhtu ja ei oska midagi teha. Äng on nagu kuhugi kadunud. Hommikul mõtlesin midagi surmast ja enesetapust. Ja noorte seeriaenesetappudest Londonis. Mida ma sest mõtlesin? Äkki oli huvitav mõtte?

Ei tule meelde. Ei miskit, läinud jäädavalt" ("Tee New Yorki").

"Jo Jo lamas kušetil, silmad kinni. Üle ülakeha oli tal kokkupandud tekk. Jalgade vahel vitu juures oli kauss. Kauss oli punast lödi peaaegu täis ja see lödi läks otsapidi vittu.

Praktikant andis mulle linasse ja tekki keeratud tite. Tite silmad olid pärani ja ta vahtis rahulikult eikuhugi" ("Kõhuvalu").

See demüstifikatsiooni vahenditega

1 M. B u t o r, Improvisations sur Michel Butor. Paris, 1993, lk 93–94.

loodud mõistatus tekitab teatava ülevuse. Tahtmise korral võib seda nimetada negatiivseks ülevuseks, kuigi lõppkokkuvõttes on selline mõiste tarbetu (ülevus, subliimsus ei saa olla ei positiivne ega negatiivne, nagu ütleb juba sõnade mõisteline taust). Ülevusega on ühtlasi seotud ootus, ehk täpsemini, omamoodi *järeloomus*, mis juttude tegelast pidevalt painab eelkõige igavuse vormis. Niisugune ootuse ja ülevuse seos viitab modernistlikule kaanonile, millest Slavoj Žižek kirjutab:

"Modernistliku teksti prototüüp oleks Samuel Becketti "Oodates Godot'd". Kogu näidendi tühine ja mõtetu tegevus toimub ajal, mil oodatakse Godot' tulekut, et siis lõpuks "midagi võiks juhtuda"; me teame aga väga hästi, et Godot ei saagi kunagi tulla, sest ta on lihtsalt nimi eimiskile, keskele puudumisele. Kuidas näeks välja sellesama loo "postmodernistlik" ümberkirjutus? Selleks tuleks Godot ise lavale panna: ta oleks keegi, kes on täpselt meie moodi, keegi, kes elab samasugust tüütut ja tühist elu nagu meie ja naudib neidsamu nürimeelseid lõbusid. Ainuke erinevus oleks see, et ise seda teadmata oleks ta juhtumisi sattunud Asja kohale; ta oleks selle Asja kehastus, mille saabumist oodatigi."¹ Žižek käsitleb seda, mida ta nimetab "postmodernismiks", teatavas mõttes modernismile eelnevana (mis on vist ainuke talutav viis seda eksitavat mõistet kasutada). Sellisel teljel vastandab ta Joyce'i ja Kafkat, kellest esimene tema arvates kutsub üles end tõlgendama, teine aga blokeerib tõlgendamise. Kafka ängistus ei tulene Žižeki arvates

mitte millegi kaotamisest, vaid vastupidi, liigsest ligiolekust. "Me oleme Asjale (*das Ding*) liiga ligidal, selline on postmodernismi teoloogiline õppetund," tõdeb Žižek ja leiab, et Kafka maailmas on Jumal "liiga kohalolev".

Sauteri tekst on kindlasti lähemal Kafkale kui Joyce'ile. Kummaline ootuse õhkkond, mille sünnitab sündmuste pidev lõpulejõudmatus, indefiniitsus, seguneb rahutukstegeva tundega, et oodatav on juba ammu pärale jõudnud, on isegi liiga ligidal. Sauteri tegelane on "ise Godot"; mõnikord ta üksnes aimab seda, mõnikord näib aga selgelt teadvat. "Tahaksin, et mind filmitaks, aga seda filmi mulle ei näidataks. Näidataks alles enne surma. Kas näeksin siis midagi ära?" ("Tee New Yorki"). "Ma tean, et ma olen juba praegu surnud. Ja mul oleks hea meel, kui mul oleks foto endast surnuna. Sai Baba võiks selle mulle kirjatuviga saata. Ma ei tahagi teada, millal ma just suren, aga pilt minust surnuna oleks kosutav. Autentne pilt. Kus see ripub, see minu surm. Millise käänaku taga. Tahaksin teda tunda ja teada, enne kui kokku saan. Osata ära tunda. Ja võibolla ka kõikide teiste surma ja maailma surma. Seda on liiga palju tahetud. Ma ligineksin surmale ja näeksin, kuidas mina ja detailid ümber ringi muutuvad surmapildile sarnasemaks" ("Tahan olla Mercedes Benz"). Tegelane aimab iseeneses müstilist Reaalset, Asja; ta tahab, et seda miskit, mis on ta ise, filmitaks, kuid et ta seda filmi alles enne surma näeks; või tahab, et tal oleks foto "endast surnuna", mis on seesama, sest "ma tean, et ma olen

1 Slavoj Žižek, *Looking Awry*. Cambridge, 1991, lk 145.

juba praegu surnud". Ligiolu kujutamise on siin viidud äärmuseni.

Teinekord vaatleb tegelane iseend nagu objekti, otsekui suurendusklaasi all. "Ma olen nii vana, mõtlesin, ja närin küüsi. Jah, seda ma just teen, mis siis. (...) Istusin tükk aega. Vaatasin valutavat näppu, küüne küljes oli veelgi üks valutav küünekiida, mis tegi haiget, kui kuhugi vastu ja tagurpidi läks. Üritasin seda pikkade kuivade hammastega ära tõmmata. (...) Istusin ja vaatasin välja ja vaatasin uuesti näpuotsa. Lahtine küünekiida häiris mind. Ma ei saanud. Teisele käele oli alles jäänud paar pikka küünt. Püüdsin lahtise kiida nende küünte vahele saada, küljest ära tõmmata. (...) Oli kindel tunne, et nüüd saan kidast hammastega kinni ja küljest ära tõmmata ja näpuotsa siledaks ja rahu. Esimese korraga ei saanud ja proovisin kiiresti veel mitu korda. Ma ei tahtnud tõmmata teda lahtituleku suunas, nii oleks ta võinud minna laiemaks ja lahti oleks võinud tulla suur tükk, mis oleks valu teinud. Ma tahtsin ta küljest ära tõmmata otse, et ta poolituks sealt kohast, kuhuni see küünekiud lahti oli läinud. Sain kiidaotsa hammaste vahele ja tõmbasin tugevalt, et teda lõplikult kätte saada, ja tundsin kohe valu. (...) Ootasin, kuni näpule tekkis suur vere tilk ja limpsasin selle keelega ära" ("Tootem, tabu"). Siin tekib ülevus alles pikapeale kujutatava küünenärimisestseeni panoraamsusest. Tegemist on millegi sarnasega nagu näiteks fotograafias Maria Hedlundi pildid mustusest, kus pildi ülaossa viidud fookus

loob "klassikalise analoogia tuhandetele maalidele, mis kujutavad madonnat ja ülesthõusmist"¹.

Vahel esitab Sauter ainult ängistuse, mille põhjus jääb aimatavaks: "On raske ja ängistav. Asja ees, teist taga. Tahan püsti tõusta ja asukohta vahetada." Ängistuse väljaelamine takerdub mingi vastandimpulsi taha: "Olen juba tõusmas, aga ei tõuse. Mul pole vajadust kuhugi minna. Tahan vaid liikuda. Ängi eest ära liikuda. Aga mõttetu liikumine ei aita. Ja kui aitakski. Miks ma põgenen? Miks ma püüan teda täna ettevaatlikult kõrvale lükata, et ta homme saaks taas tagasi tulla?" Äng ise on tajutav kui teatav ligiolu. Tegelane ootab, et ligiolu lakkaks, kuid mõne aja pärast tajub ta seda tühjusena, mis on omakorda ängi uus vorm: "Ehk võib lihtsalt istuda ja oodata, kuni äng ära läheb. Istun. Tuleb ribamisi mõtteräbalaid, ja siis tuleb tühjus tagasi, ikka ängistav" ("Tee New Yorki"). Tegelane läheb kööki, sööb juustuga saia ja moosiga saia, joob kaks tass piimaga kohvi, vaatab aknast välja ja tuleb tuppa tagasi. Tema äng on äkki kuhugi kadunud.

3

Suhe enesega, järeloomus ja ligiolu ängistus ei ammenda siiski kogu Sauteri juttude väljendustungi. Seal tahetakse öelda midagi veel, midagi enam kui sõnum iseendast, ja selle öeldava struktuur on juba palju keerukam ja peidetum. Erinevalt enesetaju väljendustest

1 G. S a n d q v i s t. Kataloogis: Invasioon. Saaremaa biennaal 1997. Tallinn, Center for Contemporary Photography, 1997, lk 96.

on seda raskem ära tunda, ja iga lugeja jaoks ta ei avanegi, isegi kui autor oma taotluse otsesõnu välja ütleb.

Kõige abstraktsemalt võib seda tasandit määratleda kui *subet teisega*. See suhe peab jutustavas kirjandusteoses alati mingil määral funktsioneerima, kuid alati ei pruugi me seal leida midagi avastuslikku.

Sauteri proosa puhul torkab teise-suhe silma juba "Indigos", mis sisaldab kaheksakümnendatel kirjutatud teksti. Tegelane, kes selles raamatus tähistab end initsiaalidega "O. V.", vaatleb tänava ja bussis teisi inimesi:

"Mustas palitus mees, naeratus suunurgas, läbis portfelli enda järel vedades tänava inimmassi nagu nuga võid. Ta ei vaadanud ühelegi inimesele otsa. Aga tajus, kuidas ta ise välja paistis."

"Ilus naine vaatas mulle korraks otsa ja naeratas omaette. Olin teda vaatama jäänud. Ta naeratas veel ka siis, kui kolm peatust hiljem must mööduis ja maha läks. Küllap oli tal hea meel, et poisikesed teda vaatavad. Muidugi, ta oli ilus ja kandis oma üleslöödud välimust suuremeelse hoolimatusega."

"Tüdruk oli ilus, aga kuidagi krampis. Tal olid ees tumedad prillid, pea ettepoole ja õlgade vahel, üldse ettepoole kaldus, ja pikad sirged juuksed. Ta astus kuidagi sirgete jalgadega. "Mis sinuga küll lahti on," mõtlesin ma. "Kelle asi," vastas ta."

O. V. vaatab inimesi ja tajub neis justkui mingit saladust, mida ei saa neist kätte, ükskõik kui hoolega neid ka ei piieldaks. Inimesed jagunevad kaheks osaks, üks on nende välimus, teine aga see, mis on kusagil nende sees. Ilus naine naeratab, sest vaadatakse tema väli-

must, mida ta kannab "suuremeelse hoolimatusega"; mustas palitus mees tajub, kuidas ta välja paistab, kuid vaataja ei tea seda, mis on see, mis tajub. Tüdruk on krampis ja astub sirgete jalgadega, aga kui O. V. mõtleb "Mis sinuga küll lahti on", vastab tüdruk: "Kelle asi". Vastus on ehmatav, sest nii ei vasta mitte tüdruk, keda O. V. vaatleb, vaid see miski, mis on tüdruku sees: tegemist on hallutsinatoorse vastusega, kuna too miski ei ole sõna otseses mõttes tõesti "kellegi asi" ja huvitab ainult O. V.-d.

Mõnes teises kirjelduses võib inimese ka jaguneda oma karikatuuriks ja "miskiks". "Paks mutike ostis lehe ja nüüd nägin, kuidas ta liikus. Ta jalad paistsid pika palitu all kui lühikesed pulgakased. Ja liikusid trummipulkade väledusega. Samal ajal püsis keretünn vertikaalne ja liikumatu." Karikatuur on nii naljakas, et kirjeldus võiks siia pidama jäädagi; O. V. jaoks aga tähendab see lihtsalt veel tugevamat kontrasti, ning ta lõpetab ootamatu nukrusega: "Sind on tublisti üles keeratud, proua."

Üheksakümnendate aastate tekstides teise-suhe teravdub ja muutub mõnikord eksplitsiitseks. Teise-problemaatika võimendus, koguni teatav hüpertroofia tuleb esile Jo Jo kujus, kelle kohta öeldakse: "Jo Jo on kurt. Ta ei kuule teisi. Ta ei kuule oma häält. Teda on õpetatud rääkima ja ta oskab. Aga välja tuleb tal imelik vali kurguhääl, ja kuna inimesed selle peale kohkuvad, siis ta räägib harva. Ta räägib, kui on erutatud. Ta räägib, kui me oleme kahekesi ja tal on väga hea olla ja ta ei hooli häälest, mis ta teeb" ("Tootem, tabu"). Kurt on rohkem teine kui keegi muu, tema subjektiivsus ei neela teiste

kõnet, ei segune teiste subjektiivsustega keele samasuselemendis; kui ta räägib, kohutab ta teisi, sest tal on "imelik vali kurguhääl", see tähendab, isegi tema hääl on teine ja rõhutab tema saladust. Kurt Jo Jo on teise inimese teine-olemise suurendus, selle ligitulek. Võiks aforistlikult öelda, et *kurdi juures tajuvad kõik teised, et see teine on teine*. Olu-korra kujutamist võib aga veelgi teravdada:

"Olin tule põlema pannud ja uurisin Jo Jo vittu. Olin ammu tahtnud teada, missugune vitt täpselt on. Olin vittu raamatutest uurinud, aga see ei teinud midagi selgeks. Tõmbasin vitu laiali ja uurisin. Kus on kliitor? Pole siin mingit selget kliitorit, igasugused väikesed nublud ja näsad.

Piilusin Jo Jo poole. Ta vaatas lakke ja oli ilmetu näoga. Ei saanud aru, kas talle meeldis või ei meeldinud. Küllap ta tundis, et ma tahan ennast täiendada, ja lasi asjal toimuda."

Tegelane eraldab, abstraheerib Jo Jost teatava füüsilise löigu, meeleliste omaduste kogumi, millel ei ole enam midagi pistmist Jo Jo kui subjektiga. Jo Jo ei võta asjast üldse osa ("vaatas lakke ja lasi asjal toimuda"). Samas tajub tegelane, et ükskõik kui kaugele ta meelelise löigu uurimisel ka ei läheks, ei jõua ta sellega kuidagi lähemale Jo Jole kui teisele. "Point on selles, et ei saa tunda, mida inimene vitu taga tunneb, vituga tunneb. Sellest kättesaamatus. Ei saa olla naine. Aga see ei tule pähegi, et ei saa üldse tunda, mida keegi teine tunneb ja mõtleb." Jo Jo kui saladus ja Jo

Jo kui meeleliste sootunnuste kandja on küll omavahel seotud, kuid meeleline täpsus ei too seda seost nähtavale, vaid vastupidi, viib kaks poolt teineteisest lõplikult lahku, näitab nende ebasümmeetrilisust ja algset kokkukuulumatust – või õigemini, kokkukuuluvust üksnes Jo Jo enese jaoks.

Freud on oma 52. kirjas Fliessile kirjeldanud kompleksi, mida ta nimetab ligimeseks – *der Nebenmensch*. See kompleks moodustub enne neljandat eluaastat, kinnistub kaheksandal ja on seotud meie kõige esmase reaalsustajuga. Ligimine jaotub siin kaheks pooleks, millest üks koosneb meelelistest omadustest, ilusast-inetust, meeldivast-ebameeldivast jne, teine aga on saladus, Asi, kättesaamatu miski, mis on kusagil teise inimese sees ja jääb meie ihadest ja aistingutest eraldi. Jacques Lacan analüüsib seda seitsmendas seminaris:

"*Ding* [asi] on element, mille subjekt oma ligimesekogemuses algselt isoleeris kui loomult võõra, *Fremde*. Objekti kompleks on kaheosaline, esineb jagunemine, erinevus otsustuste tegemisel. Kõik selle, mis on objekti juures kvaliteet, võib formuleerida kui atribuudi, see siseneb psüühika süsteemi investeringuisse ja moodustab primitiivsed kujutlused, *Vorstellungen*, mille ümber hakkab etenduma kõige selle saatus, mida juhivad *Lust*'i ja *Unlust*'i, mõnu ja mittemõnu seadused, paigas, mida võib nimetada subjekti primitiivseks eeskajaks. *Das Ding* on täiesti teine asi.

Siin ongi reaalsuskogemuse algne jagunemine."¹

1 J. L a c a n, L'Éthique de la psychanalyse. Le Séminaire, livre VII. Paris, 1986, lk 64–65.

Niisuguse ligimesekogemuse aktiveerumine aktiveerib ühtlasi kogu moraalse teadvuse, mis muidu meelelisuse rüpes "magab". Jutus "Tootem, tabu" arendab seda teemat pikalt episood tüdrukuga, kes tuleb Kivimäel rongi peale ja istub tegelase ja tema väikese tütre Sassi vastu. Tegelane tunneb, et ta ei saa enam lugeda: "Lugesin ja tundsin teda istumas. Nii on ennegi juhtunud, et ei saa lugeda, kui keegi istub vastaspingil. Lihtsam on lugeda, kui istud ise kellegi vastaspingile ja võtad raamatu välja ja lähed sinna sisse." Tegelane ei taha raamatut ära panna ja katsub tüdrukule mitte mõelda, kuid see ei õnnestu hästi; seejärel märkab tegelane tüdruku näritud küüsi, tüdruk märkab tema pilku ja peale seda tundub talle, et kõigil kolmel on rongis "hea istuda".

Pärast rongist mahaminekut kohtavad tegelane ja Sass tüdrukut uuesti kohvikus, ja väikese kahevaheloleku järel istub tegelane tüdruku lauda. Tüdruk ei vaata talle otsa. Kolmandal korral märkab ta tüdrukut telefonijärjekorras seistes, kui see hakkab üle tee minema ja jääb sõiduteele seisma. Üks autojuht väljub autost ja pahandab, kuid tüdruk ei liigu paigast. "Tüdruk jäi täpselt samale kohale seisma ja vahtis endiselt sinna, kust auto oli tulnud. Mitukümme sekundit läks mööda ja mulle tundus asi imelik." Peale mõningast kõhklemist astub tegelane üle kollase raudtoru teele.

"Seisin ta ees.

Ta ei näinud mind. Vaatasin teda.

"Sa oled rase." Ma võtsin tal küünarnukist: "Lähme kõnniteele, sa oled sõiduteel." Tõmbasin küünarnukist. Tüdruk nägi mind ja tõmbas oma käe ära.

Lasin käe alla. Tüdruk läks liikvele. Ma astusin ta kõrval kõnniteeni. Ta ei vaudanud enam minu poole. Ma nägin, et ta nuttis.

Me jõudsime üle tee ja üle lumeriba kõnniteeni. Tüdruk vahtis enda ette maha ja nuttis. "Nojah," mõtlesin ma."

Kogu stseenile annab erilise ilme see, et tüdruk pole äratanud tegelase tähelepanu mitte oma meeleliste omaduste, vaid üksnes sellega, et istub rongis tema vastaspingile. Vähesed kvaliteedid, millega tüdrukut iseloomustatakse, on "pilg oli ratsionaalne" ja "prille tal polnud"; tüdruku vanust ei oska tegelane arvata. Rongist maha minnes leiab ta, et "tüdruk oli milleski Sassi moodi". Viimane tähelepanek on ehmatav: täiskasvanu võrdlus lapsega viitab otseselt sellele, et temas ei nähta meeleliste omaduste kogumit, vaid midagi algemat, ürgsemat, müstilist Asja, teist, saladust – lühidalt, ligimese varjatumat poolt.

Tüdruk on siin ligimese teistkordne ilmumine. Jo Jo on ligimene kui lähedane, tema teine-olemist rõhutab see, et ta on kurt ja isegi ta hääl on "imelik vali kurguhääl", mida ta kasutab vaid harva. Tüdruk on ligimene kui võõras, ka temalt ei õnnestu kellelgi ühtegi sõna välja meelitada. Viimane, mis tegelane temast teada saab, on see, et ta on rase ja et ta nutab. Ka Jo Jo on kuuendat kuud rase.

Jo Jo on ligimese teine-olemise suurus, selle ligitulek; tüdruk on omakorda ligimese ligipääsmatuse suurus. Asi, mida tegelane kummalgi juhul otsib, on seesama *das Ding*, mille kohta Lacan ütleb, et see on "reaalsusprintsüibi saladus", "subjekti absoluutne

Teine, mis tuleb taasleida". Taasleidmine on võimatu, kuid ilma selle orientiirita "ei suuda ükski tajumaailm ennast kõlblikult korrastada, inimlikult üles ehitada".¹ Ühtlasi on see midagi, mille kohta Freud kasutab väljendit *die Not des Lebens*, elu vaev – "miski, mis tahab", "surve, tungiv vajadus", "elu tungivusseisund".² *Das Ding* on ligimese ligipääsmatus, kuid ta on ka elu tungiv vaev. Tema ligiolu on elu vaeva ligiolu.

Ainus tõeliselt meeleline kvaliteet, mida tüdruku juures on märgitud, on see, et ta närib oma küüsi. "Kõigi sõrmede küüned olid mõõdukalt näritud, mitte päris niikaugale, et sõrmed pidanuks valutama. Nägin, et ta nägi mu pilku. Aga ta ei hakanud oma käsi peitma." Pärast on terve "Tootem, tabu" 13. peatükk pühendatud küünte närimisele, kus tegelane uurib iseend nagu objekti ja panoraamne stseen jõuab kummalise ülevuseni. Enese-suhe ja teise-suhe saavad siin kokku, teatud mõttes tegelane "jälgendab ligimest", kuid ei saa iseene ligimeseks: "Panin käed aknalauale. Surusin näppe vastu valget lauda, kuni nad läksid valgeks. Valu taandus. Ma ei saanud käsi sellesse asendisse jätta." Erinevalt tüdrukust ei saa ta käsi paigale jätta. Ligimese ligipääsmatus jääb alles, elu vaev jääb alles.

4

Sauteri proosa põhitunnus on isikliku kogemuse prevaleerimine sedavõrd, et kaovad kõik traditsioonilised eepilised kvaliteedid: kirjeldused, loetelud, tegelaste kontrasteerimine, atmosfääri loomine jne. See on eriti askeetlik, eriti proosaline proosa, milles puuduvad ka jäljed realistliku tõepärasuse taotlemisest või modernistlikust eksperimenteerimisest vormiga. Lugejale jääb mulje, et kirja pannakse ainult see, mis hetkel tundub kirjutajale oluline, hoolimata sellest, kas see tuleb usutavusele kasuks või paistab hoopis veider ja võõristav: "Lükkasin potikaane üles ja tegin püksiluku lahti. Mul polnudki häda, aga piss tuli ja tuli. Piss lõppes peenikese soruga ja mul oli hea tunne, nagu oleksin midagi olulist ära teinud" ("Kõhuvallu"). On tunne, et kirjutamisel ja jutustamisel polegi enam vahet, et jäljendamise asemel tegelikkust fotografeeritakse.

Samas viib Sauter oma signatuuri tekstis esinevast jutustajast siiski lahku. Kirjutamisest enesest ei jutustata, sellest on veidi juttu ainult "Indigos": "Kas jumal pahandab, et ma talle sellise kirja kirjutatan? On tal aega ja tahtmist mu kirja lugeda? Ma ei usu, et pahandab. Jumal on mu kirja juba siis lugenud, kui ta paberile saab." "Indigos" on tegelase initsiaalid O. V. Vahel on Sauter oma jutu avaldanud autori initsiaalidega P. S., mis naljaka viitega postskriptumile justkui rõhutaksid, et autoriks on ta hakanud alles "pärast kirjutatut", see

1 J. L a c a n, L'Éthique de la psychanalyse, lk 66.

2 Samas, lk 58.

tähendab, pärast signatuuri.¹

Nii või teisiti mõistame aga, et taoline proosa on erilisest siiruse taotlusest, mis on midagi rohkemat kui harilik ausus või otsekoheus. Tekib teatav *siiruse kultus*, millest on kirjutanud Herbert Read samanimelises essees, kus ta selgitab siiruse mõistet nõnda: "Kuna iga indiviid on unikaalne, on tema tunded talle eriomased ja ta peab leidma täpsed sõnad selle eriomasuse väljendamiseks. Ta on nii siiras, kui täpne on see võrrand. Nagu ütles Wordsworth, tunne tuleb tundele appi: sõnade väärtuse tunne aitab defineerida tunnet ennast. Seda ma mõtlengi siiruse all, aga ma ei taha varjata selle protsessi keerukust ja haruldust. Tavaliselt ebaõnnestutakse, lastes harjunud sõnadel ja fraasidel spontaanselt mälust voolata, nii et need hakkavad tundeid määrama ja moonutama. Kõike tuleb teha ülihea taju ja instinktiivse otsustusvõimega."² Sellise siiruse võimet peab Read erandliku inimese privileegiks.

Siiruse kultus on iseloomulik teatavale anarhilisele sensibiliateedile, mis kirjanduslikus traditsioonis algab juba Rousseau' st, teeb uue pöörde Tolstoi "Pihtimuses" ja annab 20. sajandil juba väga erinevaid väljundeid (Jean Genet, Henry Miller, Sartre). Sauter haakub selle traditsiooniga ennekõike biitnike kaudu; ta on oma sauterlikku keelde koguni tõlkinud Jack Kerouaci "Teel", mille saatesõnas ütleb: "'Teel" on raa-

mat, mille järgi ma õppisin inglise keelt lugema. Sinna on rohkem kui kümme aastat tagasi. Raamatu müüsin nõukogude sõjaväes ära ühele julgeolekuohvitserile..."³ Kirjanduslikult Kerouaci ekstaatiline kirjutamisviis Sauteri omaga ei sarnane, pigem on tegemist just väga vastandlike taotlustega. Seda enam väärib viide aga tähelepanu orientiirina.

Siiruse kultusel on omad poliitilised implikatsioonid 19. sajandist. Venelane Herzen jutustab oma mälestustes loo, kuidas Proudhon Rahvuskogus vaidles Thiersiga. Thiers väitis, et tema vastased (proudhonistlikud anarhistid) olvad tegelikus elus madala moraaliga. Siis pakkus Proudhon välja iseäraliku kahevõitluse: "Siit, sellest samast kõnetoolist, ma jutustaksin fakt-faktilt kogu oma elu ja kui ma midagi välja jätaksin või unustaksin, võiks igaüks seda mulle meelde tuletada. Seejärel aga teeks minu vastane sedasama!" Selle peale ei vastanud Thiers enam midagi, vaid ainult istus süngelt.⁴

Ka Sauteri puhul võib eeldada, et siiruse kultus ei ole ainult kirjanduslik võte. Ajakirjanduses on ta avaldanud kirjutisi, mille keelekasutus ja lähene misnurk silmatorkavalt kattuvad tema proosaga, lähtudes samasugusest siiruse printsibist. 1995–96 on temalt *Eesti Ekspressis* ilmunud rida programmilisi artikleid. Nende suveräänsed seisukohavõtted lähevad meediadiskursuse

1 Võib muidugi vaielda, kas "P. S." tuleb pärast juttu või enne juttu, see tähendab – kas ta tuleb pärast jutu olematut signatuuri või on jutt ise kirjutatud pärast. Need võimalused jäetakse avatuks. Kindlasti pole ka vale pidada neid initsiaale iseend tühistavaks signatuuriks.

2 H. R e a d, *The Cult of Sincerity*. London, 1968, lk 16.

3 J. K e r o u a c, *Teel*. Tallinn, 1996, lk 5.

4 A. H e r z e n, *Minevik ja mõtted*, II. Tallinn, 1975, lk 49.

peavoolust selgelt lahku. Võime nende kirjutiste varal mõnevõrra selgitada Sauteri arusaamu.

Tundub, et Sauteri jaoks algab ühiskonna probleem surmast, täpsemalt – tapmisest. "Tahan teada, keda ma tapan. Tahen teada, kuidas ma tapan. Tahen teada, miks ma tapan. (Kui on võimalik teada.)" Nõnda algab surmanuhtluse-vastane "Inimese tapmisest", mis on suunatud riikliku õigussüsteemi intituksionaalse anonüümsuse vastu. "Mul on tunne (küll lähemalt asja teadmata), et seadused ja kohtud ei ole kurjategijate jaoks autoriteetsed, kuna seal puudub isiksuse mõõde. Kurjategijad on rahvas, kes hindavad isiksusi. Aga kui mingid inimesed loevad su loo paberil pealt läbi, saadavad su trellide taha ja pistavad rasvaste näppudega järgmise pirukaampsu suhu, siis see teeb taju pahaks." "Anonüümne tapmine on aga ängistav ja kõhedusttekitav. Mina eelistan isiklikku veritasu kohtute ja sala-kohtute ja maffiate salaotsustele ja otsuste täideviimisele. Kui keegi on olnud nii vastik, et ma leian, et tapan ta ära, siis tahaksin teha seda ise ja võtta endale kogu vastutuse jumala, inimeste ja kelle iganes ees." Sauter usub, et samuti nagu noortekampades tekib ka "täiskasvanute grupitegevuses" oma-moodi eufooria ja vastutustundetuse eskalatsioon, seda kuni riiklike mastapideni välja. Seepärast tekitab kohtu pretensioon õigusele kõhedust.

Sarnaselt läheneb Sauter ka inimese enesetapu ja loomade tapmise küsimusele. Kirjutis "Kas inimesel on lubatud ennast tappa?" kaitseb enesetapuõigust küllalt klassikalise argumentatsiooniga. Enesetapukeeld "võtab mult ju otsusta-

misvabaduse moraaliküsimuste, oma elu ja surma üle"; "surm (ja enesetapp) ei vastandu elule, elu ja surm on ühe asja osad". "Enesetapp ei pea olema tunnus, et elamisega ei saada hakkama. Vabaturma võivad minna ka rahulikud, õnnelikud, eluga toimetulevad inimesed..." Loomade tapmist käsitlev "Sõõmisest ja sigade tapmisest inimeste ja sigade ühiskonnas" jätkab anonüümsuse probleemi: autor läheb tapamajja, et "olla teadlik, kust ja kuidas tuleb maitsev vorst", "ja et olla sirgemeelne ja aus vorstisööja, tappa ise paar siga". Pärast tapamajas toimuva masendavat kirjeldust tehakse järeldus: "maailmas peab valitsema tasakaal. Ja ma mõtlen, kas ei võiks teha nii, et kui meie sööme sigu, siis sead sööksid ka meid. Surnud vorstisööjad võiks viia sigalasse."

Tapmise küsimuse võtab poliitilisel pinnal kokku "Vari-Eesti Katastroofipataljon", mis on vist ainus tõsiselt patsifistlik väljaastumine kogu meie ajakirjanduses. Sauter arutleb, kuidas suhtuda riikliku enesekaitse kampaaniasse, ja jõuab ettepanekuni: "Nendest, kes püssi lasta ei taha, aga muidu midagi aktiivset Eesti kaitseks teeksid, saaks moodustada vabatahtliku Katastroofipataljoni. Sinna kuuluks paar tuhat sõdurit Eestist ja soovitatavalt paarsada eesti sõdurit teistest maailma riikidest. Need inimesed lepivad kokku, et kui Venemaa okupeerib Eesti ja see on täiesti selgelt ja kindlalt toimunud, siis nad lähevad vabaturma..." Kuigi see on Sauteri oma sõnul "totter variant", esitab ta asja siiski, "et keegi midagi targemat pakuks".

Need neli tapmise-teemalist kirjutist loovad anarhistliku nägemuse, mis ko-

hati meenutab Tolstoi seisukohti, kuid on täiesti iseseisev. Teise olendi tapmine on Sauteri jaoks eriti talumatu, kui see toimub vahendatult, anonüümse institutsiooni või ühiskonna nimel; kuid ka sõda, üksteise kollektiivne mahahottimine, pole parem, sest "kõik maailma armeed tapavad inimesi ainult väga kõrgete ideaalide nimel", seega jällegi isikliku vastutusega. Üksnes kellegi tapmine vastikusest tema vastu võiks olla mõistetav. Moraalne otsustamisvabadus jõuab haripunkti enesetapuküsimuse puhul, siin ei saa keegi teise eest lõplikku otsust teha.

Siiruse doktriin viib võimu eitamiseni, võim muutub tähtsusetuks. Miks? Sest võim põhineb olemuslikult just teatavate suhete varjamisel, anonüümsusel, vahendatusel. Siin on selgelt näha, kuidas siirus eristub sotsiaalsest aususest ja otsekoheusest, jättes need kaugemale seljataha. Sauteri proosa ülevus on ühtlasi anarhiline ülevus.

Tolstoiliku allüüriga on ka Sauteri vaated kultuurile. Fragmentaarses kirjutises "Raamatute võõrandumine ja Gutenbergi häving" madaldatakse iga sugust kirjatarkust ja raamatukummaridamist: "Viimastel aastatel pole ma lugenud peaaegu mitte midagi. Vahel tuleb pähe, et ei tea, kas ma oskangi lugeda. Ja ega õieti oskagi. Üleeile võtsin riuilult juhusliku kõite ja veerisin paar lehekülge läbi. See oli suur töö ja ma väsisin ära. Et ma kunagi olen olnud võimeline kõiteid järjepanu alla neelama, tundub koletu ja ebausutav. Tühipäine grafofaag olin ma." Pärast sellist enesealandust joonistatakse välja oma-moodi lihtsustumisideaal: "Küllap mul on saatusekaaslasel. Meie ideaal oleks

raamat, mis on sisult täiskasvanuile, aga välimusest nagu lasteraamat. Võibolla paksude pappkaantega. Kiri oleks hästi suur ja juttu vähe." Siit edasi aga ei arene Sauteri kujutus siiski mitte aabitsalugude koostamise suunas (nagu Tolstoil), vaid ühes järgmises fragmendis arutab ta, et lugejate vähesus võiks tõsta raamatu ainulaadsust: "Thomas Edward Lawrence, kes lootis kirjutada Piibliga võrdse teose, ladus ja trükkis oma raamatu ise. Peaks kah nii tegema. Ajal, kus raamatuid on uputatavalt palju ja nende tiraažid väikesed, on raamatul šans saada taas millekski individuaalseks, nagu ta oli seda enne Gutenbergi." Siit võrsub fantaasia, kuidas raamatud võiksid luua erilise sideme inimeste vahel ja olla palverännakute ajendiks.

Niisugune singularism, paljususe ja ainulisuse kooskõla otsing, viib ka arusaamiseni, et kultuuri ei tohiks riiklikult korraldada. Kirjutisest "Kas tähistaevast peab juhtima?" loeme: "Ühiskonnas, kus kultuur on sotsiaalselt kanaliseeritud ja eelarvest kinni makstud, muutub kultuuritegemine (ja osalt ka tarbimine) valitute privileegiks. Eks saavad teisedki kiibitseda, aga neile on kino keeruline, pilt segane ja raamat võõras, kuigi nad annavad tegijatele oma raha." Sauteri meelest on selline olukord eriti halb seetõttu, et nõnda kaob autentne kultuur: "Kinnimakstud, kanaliseeritud kultuur, mida peab austama, röövib inimeselt tema enda vahetu kultuurielu, andes vastu midagi, mille suhtes on alaväärsustunne, võõrandunud kultuuri." Siit tuleneb juba tolstoilikult maksimalistlik järeldus, et kultuuri nagu tähistaevastki pole vaja juhtida ega toetada, sest "kultuuri süsteemne finantseerimi-

ne hävitab orgaanilist kultuuri".

Võib muidugi mõnevõrra imestada, miks Sauter süüdistab "orgaanilise kultuuri" hävitamises ainuüksi riiklikku fiinantseerimist. Kas pole meedia, reklaam ja meelelahutustööstus hävitanud "orgaanilist kultuuri" hoopis jõulise-malt ja tõhusamalt? Kas pole seal hoopis selgemalt näha ametliku tellimuse diktaat? Vahest talitab Sauter siin ara politseiniku kombel, nahutades pisisüüdlast, kuna ta suure tegija kallale ei julge minna? Igatahes avaneb selles paigas lõik, kus Sauter oma muidu väga koherentsetes vaadetes on jätnud ühe pika sammu tegemata.

*

Sauter on avalikult põhjendanud ka oma keelekasutust, eriti mis puudutab obstsöönseks peetavat sõnavara. "On pahaks pandud, kui trükitud tekstides on sõnad *sitt, türa, vitt, nikkuma*. Ma pole päris kindel, mis eelkõige häirib. Kas sõna tähendus või sõna ise, või mingi kontekst või viis, kuidas sõna esitatakse" ("See on *sitt*, see on *nikk*"). Ta arvab, et halvad pole siiski sõnad, vaid lugeja mõtlemine: "Aga kui sitast ja nikust kirjutatakse palju ja otsekoheselt (praegu kirjutatakse põhiliselt kas teaduslikult või vulgaarselt), avataks nende uurdeid ja peegeldusi psüühikas, siis kaotaksid need salapärased asjad oma väe..." Siit kumab omamoodi puritaanlik keeleideaal, kus sõnad oleksid neutraalsed ja kannaksid üksnes puhtaid tähendusi, nõnda et selle kaudu saaks

ka mõtlemine puhtaks.

Arvan, et Sauteri keelekasutusel siiski veel on ka teisi, varjatumaid põhjusi. Et neid nähtavale tuua, peaks teda korra veel kõrvutama Tolstoiga, kes oma "Pihtimuses" kirjutab: "Mu kirjanikest kolleegide meelest elu aina edeneb, aina areneb, ja selle arengu peamiseks tõukejõuks oleme meie, haritlased, haritlaste hulgas aga oleme kõige mõjukamad meie – kunstnikud ja kirjanikud. Meie kutsumus on inimesi õpetada. Ja et endale ei esitataks loomulikku küsimust: "Mida ma tean ja mida ma peaksin õpetama?", kinnitab too teooria, et seda polegi tarvis teada, sest kunstnik ja kirjanik õpetavad alateadlikult, vaistlikult. Mind peeti oivaliseks kunstnikuks ja kirjanikuks, seepärast oli üliloomulik, et ma tolle teooria omaks võtsin. Mina – kunstnik ja kirjanik – kirjutasin ja õpetasin, ilma et ma ise teadnuksin, mida ma õpetan (...) Arvasin naiivselt, et olengi kirjanik, kunstnik ja võin kõiki õpetada, ehkki ma ise ei tea, mida ma õpetan."¹ Just see viimane on see, mida Sauter silmanähtavalt teha ei taha ning mille ärahoidmiseks ta tarvitab niipalju ettevaatusabinõusid. Keel on neist üks, ja ilmselt kõige tõhusam: slängi ja ropude sõnadega pikitud kõnekeel ei ole tõepoolest mitte "inimeste õpetaja" keel. Nii on Sauter saavutanud, et isegi kõige radikaalsemad moraalised seisukohavõtud ei omanda seda heroilist nooti, mis taolisele kirjutusviisile tavaliselt külge tuleb. Selles mõttes on Sauter ületanud vaat et Tolstoi enese.

Peeter Sauteri proosa on praegu ainulaadne. Mõned tema omadused näh-

1 L. T o l s t o i, Pihtimus. Tlk. H. Luik. Tallinn, 1996, lk 8, 10.

tavasti üldistuvad, ja kümmeaasta pärast mõjub ta tuttavamalt kui nüüd. Võimalik on ka, et siis tuleb eriti teravalt esile Sauteri ainulisus – mida ka praegu võib hoomata, kuid mida alati ei tunta uudsuse varjust ära.

Artiklis on kasutatud järgmisi Peeter Sauteri tekste:

Indigo. Tallinn, 1990.

Kõhuvalu. *Vikerkaar* 1995, nr 8.

Tee New Yorki. [Signatuur P. S.] *Looming* 1995, nr 10.

Tahan olla Mercedes Benz. *Vikerkaar* 1996, nr 4.

Tootem, tabu. *Vikerkaar* 1997, nr 1-2.

Kas inimesel on lubatud ennast tappa? *Eesti Ekspress* 10. veebruar 1995.

Kas tähistaevast peab juhtima? *Eesti Ekspress* 29. september 1995.

See on sitt, see on nikk. Kust tuleb porno? *Eesti Ekspress* 10. november 1995.

Vari-Eesti Katastroofipataljon. *Eesti Ekspress* 1. detsember 1995.

Inimese tapmisest. *Eesti Ekspress* 19. jaanuar 1996.

Söömisest ja sigade tapmisest inimeste ja sigade ühiskonnas. *Eesti Ekspress* 1. märts 1996.

Raamatute võõrandumine ja Gutenbergi häving. *Eesti Ekspress* 12. aprill 1996.

AARE PILV

MADIS KÕIVU "ÕUN". JOONI ÜHEST (VALE)ARUSAAMISEST

I. "Õuna" ülesehitus¹

"Õun"² on oma loomuse ning ülesehituse poolest üks Madis Kõivu keerulisemaid proosatekste. "Õuna" eripära algab juba raskustest tema kirjandusliku iseloomu määratlemisel; seda on nimetatud esseeks,³ samas kui temas on täiesti ilmne subjektide ja jutustamistandite mitmesus, mis on omane fiktsioonile.

"Õun" ümberjutustatuna näeks välja järgnevalt. Kõigepealt juhatab jutustaja loo sisse, seletades, et tegu on unenäoga, ja hoiatades lugejaid võtmast lugu fantastilise või ülereaalsetena. Seejärel kirjeldatakse lugu ennast (pigem on see üks eri olukordadest küllastatud seisund, sest kirjeldatav lugu kestab vaid mõned hetked). Minategelane on jäänud rongis pärast piletikontrolli käiku magama. Unes näeb ta, et on küpsenud õun, mis on peagi alla kukkumas. Unes tunneb ta ka, otsekui istuks ta tegelikult televiisori ees. Siia seondub mälestus paari päeva tagant, kui keegi luges tele-

viisoris luuletust, kus olid sõnad "hoian kinni õunapuust". Päris tegelikkuses sõidab ta aga rongis jaama poole, kus teda ootab õunaaias hullumeelne, kes ei tee unel ja tegelikkusel vahet ning kelle minategelane peab sealt kaasa võtma. Võib aimata, et too õunaaed on sama, kus "mina" unes õunana ripub. Konflikt on "mina(de)" vastandlikes tahetes – õunana ei taha ta alla kukkuda, kuid teisalt lõpetaks õuna allakukkumine une ning kaoks oht õigest peatusest mööda sõita. Pole aga kindlust, kuhu õuna-unest ärgataks – kas kujuteldava televiisori ette või tegelikku rongi.

Vaadeldes teksti lähemalt, näeme, et toda ühe pideva tekstina esitatut võib esmalt jaotada kaheks üksuseks. Üks neist on autori kommentaar või seletus loo juurde – see jätab esialgu mulje loo raamist, kuigi siin peab tegema mõõndusi. Teine neist on lugu – telerist luuletuse kuulmine, rongis magamine, unes õun-olemine ja kujutlemine, et istutakse teleri ees, ning hullumeelne puu all ootamas minategelast. Esimene ta-

Kirjutise aluseks on peatükk Madis Kõivu lühiproosat käsitlevast seminaritööst, mille juhendajat dots. Luule Epnerit siinkohal tänan.

¹Analüüsi aluseks on teooriapeatükk uurimusest: E. A n n u s, Eesti romaani narratiivseid mudeleid. Rmt: Klassika ja narratiivsus. Tallinn, 1997, lk 11–15.

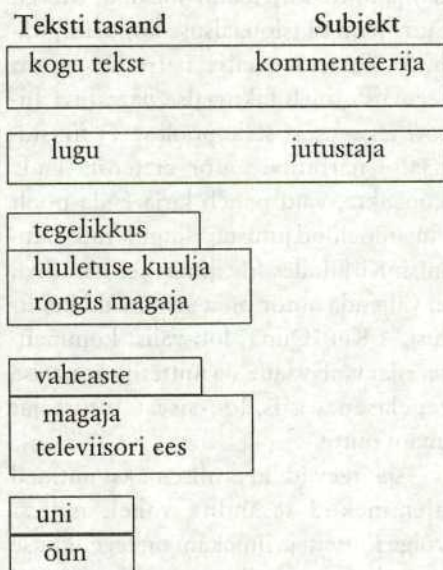
²Akadeemia 1989, nr 9, lk 1816–1828.

³Akadeemia 1994, nr 4, lk 691.

sand neist kahest annab mingisuguse põhjenduse nimetada "Õuna" esseeks, sest seda võiks siis käsitada teatud motiivide konstruktsiooni (loo) seletusena (nagu on nt "Õunaga" samas trükitud "Meil aiaäärne tänavas"¹). Samas on loo-välise seletus ja lugu ise, nende subjektid teineteisega nii tihedasti läbi põimunud, et lauseid või lõike pole võimalik jaotada üheselt ühte või teise tasandisse kuuluvaks. Loo-välise kommenteerija olemasolu lubavad näha väljendid, kus öeldakse midagi *selle loo* kohta ("...kui sellest loost ei teki vae-arusaamist..." – lk 1816), ja otsekui jälgitakse loo lahtihargnemist kõrvalt, oodates momenti, mil peab seletustega vahele astuma (teksti lõpupoole sellest küll loobutakse).

Loos endas on samuti mitu tasandit – tegelikkuse tasand, kus minategelane magab rongis, ka eelnenud õuna-luuletuse kuulmine telerist kuulub siia;² une tasand, kus minategelane ripub õunana; vahetasand, millesse minategelane õuna-unest võib ärgata – televiisori ees istumine. Tekstis on see sõnastatud nii: "Kuid mul on tunne, et ma istun televiisori ees. Sealsamas, kust ma tegelikkuses paari päeva eest mööda läksin. See ei ole õige. Ei ole õige, et ma ei sõida rongis, vaid istun televiisori ees ja näen und, et ma olen õun ja arvan, et sõidan rongis. Õige on nii: Ma sõidan rongis ja näen und, et olen õun ja arvan, et istun televiisori ees. See on õige, sest seda ma

usun" (lk 1822). Toodud tsitaadi põhjal võib küsida, kes siin räägib, kuivõrd minategelane ei saa oma unenägemist samaaegselt reflekteerida; tundub õige eristada loo-välise jutustaja ning loo subjektide kõrval veel loo-sisese fiktsionaalse jutustaja tasandit, kellele kuuluvad nt väited, et see lugu "juhtub just nimelt täna" (lk 1816) või et "veel täna peab keegi meist hukkuma" (lk 1828); tema erinevus loo-välisest kommenteerijast seisneb selles, et tema ütlused ei käi loo kui omaette üksuse, vaid loos toimuvate olukordade kohta, ta ei ole loost väljas, kuid liigub loo eri tasandite vahel – viimane asjaolu eristab teda loo tasandite subjektidest. Kõike seda võiks esitada järgmise pildina:

¹ Akadeemia 1989, nr 9, lk 1829–1838.

² Ilmesti on selleks luuletuseks Paul-Eerik Rummo "Kinni hoidmas", kus on rida "ennäe õuna kinni hoidmas puust" (P.-E. R u m m o, Luulet 1960–1967. Tallinn, 1968, lk 121–122), mille tonaalsus võiks "Õuna" üleüldist oma olemisest kinnihoidmise (või tõnuluigelikumalt – olemisse hoidumise) meeoleu veelgi rõhutada; kuid olgem ettevaatlikud tolle luuletuse sisulise konteksti lülitamisega "Õuna" sihilike tähendusloojate hulka.

Tekst on niisiis jagunenud erinevate subjektide vahel – kõikide tasandite jutustamine on minavormis. Fiktsionaalsus ei tulene siin mitte kirjeldatava maailma fiktiivsusest, vaid jutustamise fiktiivsusest. Veidi naiivselt ja otsekohele võiks isegi ära mainida, et seigad, millest "Õunas" on juttu (st jutustatava maailma osad), on Kõivu poolt tunnistatud isiklikeks kogemusteks – nt konkreetne rongijaam õunaaia asub Valgamaal Koikküla lähedal, kus Kõiv poisikesena kalal käis; seltskond televisoorist luuletust kuulmas on konkreetne kogemus mingi Tõravere teadusasutuse puhkeruumist jne.¹ Fiktsionaalne on "Õunas" nimelt loo-sisene jutustamine (kuivõrd magaja ei saa enesest jutustada) ja mitte kirjeldatav maailm. Margit Sutrop on fiktsionaalsuse kohta kirjutanud: "Fiktsionaalse narratiivi autori tegevus erineb faktuaalse narratiivi autori tegevusest selle poolest, et fiktsionaalse narratiivi autor ei teosta enda kõneakte, vaid paneb kirja enda poolt väljamõeldud jutustaja kujutletud uskumisi. Kirjutades fiktsionaalset narratiivi, ei väljenda autor oma usku, vaid kujutlust."² Kui "Õuna" loo-välist kommenteerijat võib vaadelda mittefiktsionaalse tegelasena, siis loo-sisest jutustajat enam mitte.

Asja teevad keerulisemaks mitmed ülemineku tasandite vahel, millest kõige ilmsem ja ilmekam on tegelikkuse tasandis asuva hullumeelse istumine samas õunaaias, kus une tasandis ripub mina-õun. Analooilised tasandite segunemised toimuvad ka nt jutustaja

ning loo eri tasandite subjektide vahel; näiteks teab jutustaja täpselt, et hullumeelne istub õunaaias ja on oht temast mööda sõita (jutustaja valdab situatsiooni), kuid samas ei tea ta, kas César Francki muusika kostab lossist (une tasandist) või rongi raadiost (tegelikkusest) (lk 1826) – jutustaja otsekui kaotab enda kohati mõnesse tasandisse ära, ei suuda oma üle-tasandite-olekut täielikult säilitada.

"Õuna" diegeesi kirjeldamine muutub selliste "lühühenduste" tõttu väga raskeks – loo-sisene minajutustaja näib tähendavat sisemist fokuseerimist, samas on kohti, kus ta distantseerub, andes maad välisele fokuseerimisele, mis on minategelase puhul tavatu.

"Õuna" ajalised suhted on kujutatavad nii:

luuletus teleris	rongisõit unenägu	hull õunaaias, millest võib mööda sõita
-----	-----	-----
(paar päeva tagasi)	PRAEGU	(kardetav, kujuteldav tulevik)

Loo-välise kommenteerija asetus pole siin selge; tekstist võib järeldada, et ta asub "praeguses" hetkes, kuigi samahästi võib agetseda selle-eelses ajas (sest ta hoiatab loo suhtes ette, teades, mis tuleb) kui ka selle järel (sest kommenteerida võib üldjuhul juba-juhtunut).

"Õuna" ajalise seisukohalt on oluli-

1 Vestlus Madis Kõivuga 7. veebruaril 1996.

2 M. S u t r o p, Mis on fiktsioon? *Akadeemia* 1996, nr 2, lk 303.

ne, et lugu tervikuna seisneb paari hetke seisundis, võimalikud sündmustearendud ja konfliktid on nende hetkede ajal veel oletuslikud. Ajalise lineaarsuse asemel on sündmused ühes hetkes vertikaalsena esitatud. Kõivu puhul üldse tuleb olulise ajasõnana arvesse *kairos*¹ – 'oluline, tähenduslik hetk', mis tõuseb ajavoolust esile oma tähenduste kontsentreerituse poolest ja koondab ülejäänud aega enda ümber. Nii ka "Õunas" – kogetud minevik ja oodatav tulevik *toimuvad* tegelikult jutustatavas "praeguses", on just selles kõige tähenduslikumad.

II. "Valearusaamine"

"Õuna" sisemine pingestus tekib teatavat laadi ebaadekvaatsusest – meid püütakse hoida "valearusaamisest" (lk 1816–1817), kuid teksti (ja loo) esituse iseloom soodustab toda "valearusaamist". Selle all võib mõista kaht erinevat tõlgendusviisi.

Esimene neist on seotud juba mainitud eri reaalsuste tasandite segunemisega. Madis Kõiv (*resp.* loo-väline jutustaja) pühendab omajagu ruumi lugeja veenmiseks, et on olemas üks tegelikus, üks "tõelisuse rauduks" – "Olgem ausad ja vaadake mõlele näkku. Põgeneda ei ole kuhugi. Ka läbi tuhande unenäoukse jõuame alati, ikka ja alati, möödapääsematult, selle tuhande esimese ukseni, raudukseni, tõelisuse

raudukseni" (lk 1821). See on *usk, tunne*, mis ühe kirjeldatavaist tasanditest teistest tegelikumaks tunnistab, ning kummalisel moel imbub see loo-välisest kommenteerijast ka loo-sisesesse jutustajasse. Meid hoiatatakse võtmast tasandite segimineku müttilises mõttes tähenduslikuna; võiksid ju tekkida seostumised *à la* "elu on unenägu". Siin ei taheta luua mingit metafoori, tähelepanu olgu kirjeldatavatel seisunditel, mitte nende kujundiväärtusel. Kõivu proosas on keskel kohal teatud minevikukogemused (peamiselt pildilised), mis oma korduvuses saavutavad omaette mälufiguuride seisuse – mälu on kogemuse pragmaatilise stiliseeritud esteetilisuseks, ning tekkinud figuurid esindavad inimese isesusetunnetust ning juurdumust sellesse maailma.²

Samas tekib too "valearusaamine" just seetõttu, et lugu ja tekst ning loo-sisesed tasandid on esitatud "pinnaliselt", ei teki n-ö sügavust või perspektiivi, milles eri tasandid võiksid üksteise suhtes reljeefsel asetuda. Kõik üteldav on lineaarne, "ülehippeid" tasandite vahel pole markeeritud.

Ei tohiks nüüsi laskuda "hullumeelsusse", mis ei tee vahet unel ja tegelikkusel; analoogiana aga toimib teksti enese hullumeelsus, mis seisneb teksti sisulise reljeefisuse puudumises teksti vormilise tasapinnalisuse tõttu. Selles mõttes on kõik kujundlikud tekstid "hullumeelsed", aga nende vabastamine sellest – näiteks kujundite analüüs nen-

1 Vt nt M. Kõiv, Pikk õhtupoolik Artur Alliksaarega. *Akadeemia* 1990, nr 6, lk 1123–1137; M. Kõiv, Igavese *physicus*'e elu. *Looming* 1992, nr 8, lk 1017–1049: "Ainult õigel ajal – *kairos*'es – võib müüte rääkida" (lk 1048).

2 Selle kohta vt L. Karsen, Metafizika sna. Rmt: Son – semiotičeskoe okno. XXVI-e Vipperovskie čtenija. Moskva, 1993, lk 135–143.

de taandamise kaudu bukvaaltähendus-tele – viiks taoliste tekstide loomusest eemale; ometi püüab "Õun" kujundiks-olemisele vastu seista, tema sõnum ei ole mõeldud "hullumeelsusena" tõlgitsemiseks.

Kummalisel moel on "Õuna" jutustaja enese "hullumeelsuse" otseselt projitseerinud rongijaamas ootavasse hullumeelsesse, kes ei erista und tegelikkusest; sisuliselt on see ju jutustaja probleem.

Teine "valearusaamine", millele tekstis otseselt ei viidatagi, oleks "Õuna" loo mõistmine allegooriana. See seisneks une ja tegelikkuse tasandite isoleerituse analoogsuses inimolemise enesesesuletusega. "Õunas" ei suuda mina-õun oma unest ärgata tegelikkusse, tema seisund ei ole ta enda poolt muudetav, ta ei saa oma olemisest väljuda. Nii ka inimene ei suuda oma olemisest teispoole astuda, ei ole võimeline oma olemisega transtsendentsis osalema. Sobilik on siin tsiteerida Emmanuel Lévinasi: "...eksistents on ainuke asi, mida ma ei suuda edasi anda; ma võin temast jutustada, kuid ma ei saa jagada oma eksistentsi. Üksildus ilmneb siin seega kui isoleeritus, mis märgib olemise sündmust ennast. (...) Olevate [*êtres*] vahel võib vahetada kõike peale eksisteerimise. Selles mõttes tähendab olla enese isoleerimist eksisteerimise kaudu. Ma olen monaad sedavõrd, kui olen olemas. Ma olen ilma usteta ja akendeta eksisteerimise kaudu ja mitte mingisuguse sisu kaudu, mis minus oleks edasiantamatu. Kui ta on edasiantamatu, siis seepärast, et ta on juurdunud minu

olemises, ta on privaatseim minus."¹

Enesest väljaspoolse olemisega võib suhestuda vaid teatava analüütilist laadi tunnetuse kaudu, teda "jutustades", mida Kõiv siin teebki – ta kirjeldab olukorda kõrvaltvaatajana, õuna ja rongis magaja üksteise suhtes väljaspoolsed olemised saavad suhestuse kõrvalt. Seejuures jäetakse nende olemiste üksteises-osalematus siiski lahtiseks, sest õun ripub samas aias, mille poole rong sõidab.

"Õuna" konstruktsiooni allegooriana või mudelina käsitatavus ei pruugigi tegelikult olla valearusaamine, kuigi ehk just tolle allegooria kaudu jõuame selleni, et tekstis kujutatu omab väärtust eelkõige mitte võrdpildi või metafoorina, vaid seisundite enestena nende kogemise paratamatuses. Sest kui me lähtume allegoorias ilmnenust – et olemiste sisulist suhestatust pole ja on vaid mingi kaudne ühte struktuuri asetumine –, siis saavadki esmaseks olemiseisendid ise oma eraldatuses ja mitte nende ühilduvus üksteise suhtes.

Niisiis võib jääda mulje, et "Õunas" saavutatakse läbi kujundlikkuse selle idee väljendus, et kujundlikult ei ole seda teksti mõtet lugeda. Too mulje võib aga taas olla üks "valearusaamine", millesse lugeja teksti keeristes satub. Teksti lõpp, mis peaks olema terviku täideviimine, on lause "Veel täna peab meist keegi hukkuma!". See fikseerib lõpp-olekuna väljapääsmatuse olemiste eraldatusest, samas on see lõpp fiktsionaalne (kuna "Õuna" algus oli kommentaar tolele fiktsioonile); seeläbi on loo keerdsõlmed kommenteerija vaateko-

1 E. L é v i n a s, Etika ja Lõpmatus. *Akadeemia* 1996, nr 3, lk 513–514.

hast lõpuni "välja selgitamata" jäetud, loosse on tema jutustamise ja jälgimise jooksul "sisse mindud". Sellega muutub küsitavaks "Õuna" määratlemine raamjutustusena.

Too "sissemindus" – fiktsiooni seletamise suubumine fiktsiooni enesesse – jätab lahtiseks, mis peaks olema keskne tasand, mille ümber kogu tekst koonduks, ja milline on kõige olulisem subjekt selles tekstis (lõpulauses on "mi-

nadest" saanud "meie", kus ükski neist minadest pole enam esmane isegi enda vaatepunktist). Kommenteeriv ja see-kaudu lugu endale allutav subjekt on juba enne lõppu loobunud teiste tasandite ülesest positsioonist, seletamise asemele on astunud kogemine ise. Lugu kaotab distantseeritud jutustaja ning näib asuvat sellele tegelikkuse astmele, kus enne oli jutustamine.

REIN RAUD

AEG LÜHILUULETUSTES, LÜHILUULETUSED AJAS

Lubatagu mul alustada ühe Juhan Viidingu luuletusega:

*vaatasin palju
hiljem valiti välja
mida ma nägin*

See algselt eesti keeles kirjutatud luuletus järgib jaapani haiku silbistruktuuri. Mingis mõttes on see lühiluuletus, mis tabab adekvaatselt ära lühiluule olemuse. Minu meelest pole mingit mõtet määratleda "lühiluulet" puhtmehaaniliselt – ainult värsipikkuse ja -arvu või silpide hulga kaudu. Pigem ma püüaksin määratleda lühiluulet selle

eripärase ajakäsitluse abil.

On teada, et erinevatel kehtel on erinev semantilise tiheduse määr, mida saab mõõta peaaegu matemaatilise täpsusega. Klassikaline hiina keel kannab kõnes arvatavasti kaks-kolm korda rohkem informatsiooni ühes minutis kui näiteks inglise, prantsuse või hiina keel, sest iga silp selles on omaette tähendusüksus, ehkki tema hääldamine ei võta rohkem aega kui mis tahes muus keeles. Ka erinevad stiilid on erineva tähendustihedusega: mingi asja ütlemiseks kulub ornamentaalselt ilukõnelises stiilis rohkem aega kui asjalikult otsesõnalises stiilis, kuigi viimane ei suuda edasi anda

Ettekanne üritusel International Symposium for Short Poetry, Phuket, Tai, 6.–8. mai 1996.

kõiki neid nüansse ja modaalsusi, mis on sõnumi seisukohalt mõnikord olulised. Igatahes võib eeldada, et igas keeles on teatud standardne tähendustihedus, mõtte edastamise keskmine kiirus igapäevases verbaalses suhtluses. Seda keskmist kiirust võiks samastada ka aja voolamise normaalse ja igapäevase kiirusega, mis vastandub emotsionaalsetele kõrghetkedele, mil ajavool näib järgivat teistsuguseid reegleid.

Samas on poeetilise sõnumi ehitamiseks vajalik teatud sisumiinimum, ilma milleta oleks tegemist lihtsalt tühja lausega. Ehkki luule tekib igas kultuuris pingest kolme liiki keeleliste piirangute vahel, milleks on poeetilise taju intensiivsus, vorminõuded ja ühiskondliku kõnepruugi konventsioonid, on niihästi vanaaegse kui moodsa, riimilise ja riimita, lühikese ja pika luule üheks universaalseks tunnuseks panna proovile inimese tehtud keeleliste universumite välispiire, et jõuda teisele poole konventsionaalset väljendust. Sellega on seotud teatav vabadus grammatikas või õigemini teatud hälbiv grammatika, kus mõned reeglid tühistatakse ja kehtestatakse nende asemele teised.

Samas on luulekeele tähendustihedus alati – ehkki mõnikord tühisel määral – kõrgem kui standardkeeles. Lühiluule puhul on see eriti oluline, sest vajalik poeetilise sisu määr ei mahuks muidu lühiluule vormiraamidesse. Ükski luulekultuur ei saa hakkama ilma kodeerimisaparaadita, mis lubab luuletajail ja lugejail kätkeda rohkem poeetilist tähendust piiratud verbaalsesse ruumi kui hariliku keele puhul.

Kui lugeja või kuulaja on häälestunud luulele, siis on ta valmis ka selleks, et

keeles leiab aset teatud nihe. Muuhulgas teiseneb ajaperspektiiv, harilik ajavool jääb kõrvale, igasse hetke mahub rohkem kui tavaliselt. Ja just selles võime tajuda lühikese ja pika luule olemuslikku erinevust. Pikas luules on ajaperspektiivi muutus lihtsalt esimene samm n-ö õigele lainepikkusele häälestumisel ja suurem osa sõnumist tuleb pärast seda. Mõju on umbes samasugune nagu siis, kui ooperikangelane lööb endale noa rindu ja esitab pärast seda mitme minuti pikkuse aaria.

Keerulise ja vastuolulise hingeseisundi täielik sõnastamine võtab paratamatult aega, ehkki see seisund võib mahutada vaid sekundi mürdosasse.

Ent lühiluule mõju põhineb pingel suhteliselt suure tähenduskoorma ja selle esituse kiiruse vahel. Lühiluuletus nagu iga muugi luuletus püüab muuta reaalsuse raame, kuid ta peatub, kui ajaperspektiivi nihe on saavutatud, katkestades ajavoolu. Perspektiivinihe on alati osa sõnumist. Ja juhul, kui on tegu pika-aegse lühiluuletraditsiooniga, on see nihe ka luulekeele osa, üks tegureist, mis organiseerib luulekeelt. Juhan Viidingu väljend “hiljem valiti välja/ mida ma nägin” on mitmetähenduslik, ent luuletuses on oluline seesmine erinevus “vaatamise” ja “näinud olemise” vahel – näinud saab olla vaid ajalises kontinumis, mis kestab kauem kui hetk – ja see kätkeb paratamatult teatud tõlgendust, mis heidab kõrvale mõned reaalsuse osad selleks, et ülejäänud liita sidusasse tervikusse. “Vaatamine” aga tähendab asjade tajumist niisugusena, nagu need on, pigem lapse silmade kui kogu universumi arhitekti prillide läbi. “Vaatamine” kätkeb teatud hoiakut

reaalsuse suhtes, mida jaapani haiku-meistrid alates Bashôst on nimetanud *satori*'ks. See sarnaneb zenbudismi taotletava virgumise või kirkastusega. Või kui kasutada tänapäevasemat filosoofilist pruuki, siis on tegu "puhta kogemusega" (*junsui keiken*), mis on Nishida Kitarô filosoofia järgi põhiline vaimuaktiivsus. "Vaadata" tähendab tajuda maailma ja iseend selle osana peatunud ajas. "Vaatamise" loogiline jätk, selle edasinihutamine peatunud ajas, muudab selle "näinud olemiseks". "Vaatamise" rõhutamine "näinud olemise" arvel on minu meelest peamine tunnus, mis eristab lühiluulet pikast luulest. Teatud mõttes käib Viidingu luuletus selle erinevuse ja "vaatamise" tähenduse kohta.

See laseb meid jõuda üsna ootamatule järeldusele. Kui määratleda lühiluulet "vaatamise" luulena ja pikka luulet "näinud olemise" luulena, siis võib öelda, et neljavärsiline ja viiesilbiline hiina vorm *shi* ei ole sugugi lühivorm, ehkki koosneb vaid kahekümnest silbist ning on tegelikult lühem kui klassikaline jaapani luule põhivorm *waka*, mis on kõigest kolmekümne ühe silbiline. *She*-luuletuse adekvaatne tõlge mis tahes muusse keelde oleks igal juhul originaalist pikem ja langeks teise pikkuskategooriasse, kuna *waka* säilitab kohases tõlkes oma lühiduse. Võib öelda, et neljavärsilise *shi*-vormi lühidus on puhtmehhaaniline: ka pikema *shi*-luuletuse puhul kehtivad samad reeglid.

Ma kõnelen esmajoones tendentsist "vaatamise" poole, mis on omane nii malai pantunile kui kreeka elegilisele distihhonile ja vähem tajutaval määral võib seda leida ka islami luulekultuuri

rubaiidest. Sellegipoolest ilmneb see kõige tugevamini jaapani traditsioonis ja mõnes moodsas euroopa voolus, eriti imažistide puhul, kelle jaoks teatavasti olid Kaug-Ida mõjud olulised.

Niisugune lähenemine lühiluulele annab meile veel ühe vaatenurga: me võime mõnikord avastada lühiluulet üsna ootamatutes kohtades. On teada, et jaapani haikud ja tankad paiknevad tihti kindlas kontekstuaalses raamistuses, mis tähendab, et aja peatumine ei leia aset vaikuses, vaid teatud tekstuaalse voolu taustal, sest vaikus pole miski, millega saaks aega mõõta.

Me võime seda arutlust edasi arendada ning otsida lühiluulet kõige ootamatutematest kohtadest – pikkade luuletuste seest. Neis võib ikka leida värsiridu, mis seisavad eraldi ja moodustavad iseseisvaid peatunud aja pesi laiemas struktuuris, mis järgib omaenda malle ja ajastruktuuri, olgu selleks siis luulekoogu, antoloogia või täiuslikult lõpetatud luuletus.

Meenub Ezra Pouni vaimustus oletatavasti Sappholt pärit fragmendist, mis algselt oli kõigest üks lauseosa, kuid mida Pound tajus sellegipoolest iseseisva poeetilise saavutusena. Nagu öeldud, võime käsitleda lühiluulet kui verbaalset vastet teatud viisile asju näha. Lühidus ei ole lühiluule peamine tunnus, vaid selle aluseks on teatud nägemisviis. Kui on tegu sellise nägemusega, on tulemuseks ka lühiluule ja selle tekstiline kuju langeb paratamatult välja üldisest taustast ning moodustab omaette terviku.

Lühiluule võib saavutada niisuguse mõju rohkem kui ühel tasandil. Selles veendumiseks peame pöörduma taas

Viidingu luuletuse poole ja vaatlema lühiluule sotsiaalset rolli, millele see luuletus vihjab. Nagu öeldud, on see luuletus kirjutatud haikuvormis ja kuulub 60ndate ja 70ndate aastate eesti luule laiemasse voolu.

Enamik eesti luuletajaid klassikutest algajateni proovis tollal kätt 5/7/5 malli järgivate luuletuste kirjutamises, enamasti suuremat lähedust jaapani traditsiooniga teadlikult taotlemata.

Mõned kirjandusloolased on selles nähtuses näinud imažistide ja biitnikute hilinenud mõju ning on ka oletatud, et eesti keeles ja kultuuris on jaapanipärasust, mistõttu haiku on eesti luulekeeles sobivam vahend kui näiteks indoeuroopa keeltes. Minu meelest aga ei suuda need oletused piisavalt seletada eesti haiku tohutut vohamist.

Ma arvan, et paradoksaalsel kombel oli eesti haiku esmajoones poetilise vastupanu vorm. Kirjanduse ja tema vahetu ühiskondliku konteksti seos pole kunagi ühemõtteline ja otsene ning see- ga võib isegi rahumeelne ja harras haiku-poeetika omandada teatud olukorras ootamatu rolli.

60ndate lõpul ja 70ndatel tabas eesti avalikku elu tagasilöökk. Nõukogude vägede sissetung Prahasse purustas nende lootused, kes arvasid, et tšehhide pingu- tusi liberaliseerida riigisotsialismi seest- poolt saab kasutada ka Eesti olude parandamiseks. Samal ajal suurenes ka Venemaa ideoloogiline surve.

Tingimustes, kus ühiskonna muutmi- se alane diskussioon oli välistatud, oli pööre laiematelt semantilistelt struk- tuuridelt puhta kogemuse vahetule ka- jastamisele ka poliitiline seisukohavõtt. "hiljem valiti välja/ mida ma nägin" osu-

tab ka taustal toimivale vaimsele vägi- vallale: mida ma ka ei vaadanud, ometi puudus mul vabadus väljendada seda, nagu ma tahtsin, sest kusagil oli keegi, kes tegi valiku ja ütles mulle, mida ma tegelikult nägin.

Nägemiskonventsioonidest kõrvale astudes ning püüdes end väljendada teksti teadliku organiseerimise järgi jät- mata sai rõhutada enda kui nägeva sub- jekti puudumist tervikpildist.

See andis võimaluse kinnitada oma sõltumatust ja oma võõrandamatut "nä- gemisõigust". Ja alles pärast seda tuli mängu taotlus suhestada end mitmesu- guste traditsioonidega, olgu siis eesti rahvaluulega, lääne modernismiga või Kaug-Ida klassikaga.

Kuigi luuletajate töö- ja elutingimu- sed on ajaloo jooksul olnud kord pare- mad, kord kehvemad kui haiku kõrgaja eesti luuletajatel, on lühiluule mujalgi täitnud samasuguseid funktsioone.

12. sajandi alguse Pärsias kirjutas Umar Hajjam oma rubaiid, et säilitada tasakaalu ekstaatilise elurõõmu ja sur- maaimuse vahel.

Tokugawa perioodi Jaapanis kasutas Matsuo Bashō haikai žanri, et kaitsta end hierarhilise uuskonfutsiaanliku riigi ja "mööduva maailma" ennasthävita- va hedonismi vastu. Pärast Esimest maailmasõda võtsid paljud euroopa poeedid ja rühmitused omaks samasu- guse esteetika, et "vaadata" enne "näi- nud olemist", sest muidu oleksid nad kaotanud oma visiooni selguse.

Nende traditsioonide vormilised seo- sed pole nii olulised kui sisemine sarna- sus, mis väljendub võimes püüda sõnalis- se vormi alasti reaalsuse indivi- duaalseid aspekte, mida aeg ja kon-

ventsioonid pole töödeldud. Žanrilise läheduse ja esteetiliste mõjude sedastamine ei ole midagi enam kui lihtsalt kultuuri piire ületav sõbralik käepigistus.

Lubatagu mul lõpetada veel ühe Ju-

han Viidingu haikuga:

*jaapan on kaugel
eesti on kaugemal veel
ütlevad tuuled*

Inglise keelest tõlkinud Märt Väljataga

TIIT HENNOSTE

HÜPPED MODERNISMI POOLE: EESTI 20. SAJANDI KIRJANDUSEST EUROOPA MODERNISMI TAUSTAL 24. loeng

4. hüpe modernismi poole III: lõpumõtteid

Kogu 20. sajandi jooksul ei suutnud modernism eesti kirjanduses tõusta selliseks paradigmaks, mis oleks saanud võrdväärseks vastukaaluks ja võistlejaks realismile/sümbolismile, ammugi mitte kirjanduse keskmeks. Siiski jättis iga hüpe pärast tagasitõmbumist kirjandusse mõned modernismivõtted, mõned muutused maailmapildis jne. Alles neljas hüpe õnnestus. Võime väita, et eesti kirjandussituatsioon on saanud nüüd modernismikeskseks, analoogiliseks 20. sajandi Euroopa kirjandusega. Kuid see pole muidugi enam sajandialguse modernism. Nagu sai nähtud, oli igal hüppel vähemalt kaksikiselo. Üks pool sellest oli hüpe modernismi poole, eelkõige sellise modernismi poole, mis selleks hetkeks oli maailmas kujunenud. Teiseks oli aga see alati ka hüpe

omasse aega, neisse suundumustesse, mis valitsesid kirjandust sel hetkel maailmas. Pärast iga hüppe lõppu jäi kirjandusse midagi mõlemast poolest. Ühesõnaga eesti kirjandus liikus paralleelselt modernismikesksuse ja oma reaalse kirjan- duse kesksuse poole.

Mis lubab meil väita, et modernistlik kirjandussituatsioon on nüüd lõplikult saanud keskseks eesti kirjanduses?

Selleks vaatleme veel kord modernistliku kirjanduse põhitunnuseid, mis olid esitatud meie esimeses loengus, ja seome nad praeguse kirjandusega.

Üldsituatsioon

Modernistlik kirjandussituatsioon ter- vikuna tähendas olukorda, kus omava-

hel diskuteerisid, kõrvuti elasid, põimusid mitmesugused erinevad kirjanduse tegemise suunad. Selline aeg on eesti kirjanduses taas tulnud.

Korruga liiguvad kirjandustaevas postmodernism, marginaalsete rühmade kirjandus, klassikaline realism ja postsümbolism, modernism jm. Taas on tähtsaks tõusnud kirjandusrühmad ja manifestid. Tuntuimad ilmselt Kostabi Šeltsi ümber koondunud noorte väljaastumised. Manifest on modernismi relv. Postmodernism saab juba definitiooni järgi olla üksnes manifeste vältiv.

Aga seekord paistab selline situatsioon püsima jäävat. Miks? Esimest korda ei suuda arvatavasti mitte keegi jälgida kogu kirjandust. Kuna eri inimesed loevad eri raamatuid ega suuda silmas pidada kogu turgu, siis kaob ka ühine pinnas arutlemiseks. See jagab kultuuripubliku gruppideks ja peaks viima spetsialiseerumiseni ka tekstide tegijad. Vaid vähesed tekstid ületavad grupikünnise. Üldrahvaliku kultuuri asemel tekivad rühmakultuurid. On kadunud kirjandus kui kogu rahvuse ühendaja, kui rahvuse mälu kandja. Kokkuvõttes: toimub kirjanduse jagunemine ALLKIRJANDUSTEKS.

Tekst

Modernistliku teksti olulisimaks jooneks on see, et tekstis kehtivad omaene seadused. Tekstil puudub klassikaline kompositsioon. Kaob kausaalsus teksti osade vahel, selle asemel tulevad teised esteetilise korrastamise meetodid (allusioonid ja imitatsioonid, uned, vii-

ted kirjanduslikele mudelitele või müütidele arhetüüpidele jne). Aeg voolab subjektiivselt, pindtekst on fragmenteeritud ja lähedal kaosele. Kaob jutustaja kõiketeadaroll ja kindel sotsiaalne ja moraalne hinnang oma tegelastele. Tekst võib olla paljuhäälnelise polioloog, aga ka subjektiivne ühe inimese vaatepunkti esindaja. Tulevad sisemonoloog, teadvuse vool, sellega koos lause hävitamine selle traditsioonilises mõttes.

Luules kaovad vanad žanritunnused üldse ja nende asemele astub aegamisi lihtsalt tekst.

Nagu loengu eelnevates osades osutatud, mahub nende kriteeriumide alla suur osa uue kirjanduse olulistest nimedest ja tekstidest (Kivisildnik, Sinijärv, Krull, Suuman, Unt, Vee/Viiding, Mattheus, Ehlvest, Raudam jne).

Tekst ja maailm

Kaob varasem usk, et aus ja andekas kirjanik suudab oma tekstis peegeldada tõe maailma kohta. Tekst on nüüd vaid sõnade rida paberil. Kirjandus hakkab üha enam peegeldama iseennast: kunst ja selle tegemine saab oluliseks teemaks. Kollaažid, pastišid jms tekstitüübid, milles tekst koosneb avalikult või varjatult teise teksti osadest, on ülitavalised. Välismaailma asemel saab aineks inimese sisemaailm. Autorid tegelevad süvapsühholoogiaga, teadvuse ja alateadvusega, keelega enne selle saamist sõnadeks.

Näidetena võib siia rahulikult kirja panna samad nimed, mis eelmisegi osa lõppu. Lisaks: 19. sajandi mudeli am-

mendumist näitab ka see, et perestroika ajal oodatud isamaaluulet ei tulnudki. Ka ajaluulet ei ole tulnud, nagu omal ajal peale Siurut. Luule on saanud indiviidi ja pisirühma või hoopis mingi allkeele või allkeelte vaidluse eneseteadvuse väljendajaks. Luule varasem keskne roll eesti kultuuriideoloogiate formuleerimisel on kadunud. Ka proosas ei kirjutata läbi perestroika ülevaid hetki, vaid hoopis eraelulisemaid asju. Ja realistliku proosa keskne žanr, psühholoogilis-realistlik romaan, on samahästi kui kadunud. Realistlikku ollust sisaldav romaan on kas pooldokumentaalne, maagilis-realistlik või hoopis kommerts.

Tekst ja konsituatsioon

Kirjandus kontekstualiseerub. Sellel tendentsil on vähemalt kolm külge.

Esiteks, inimene peab saama signaale selle kohta, millises kultuurisituatsioonis ta on. Nt realistliku või romantilise kirjanduse puhul andis need signaalid tekst ise. Temas olid omadused, mida sai vaadelda kui kirjandusele ainuomaseid (teatud keel, tegelaste süsteem *etc*). Modernismis tekst ise selliseid signaale eriti ei anna. Et tõlgendada end kirjandussituatsioonis olevaks, tuleb jälgida situatsiooni muid komponente.

Teiseks, kirjandussituatsiooni muud komponendid muutuvad sama tähtsaks või tähtsamaks kui senine kese, kirjandustekst. Oluliseks saavad autor ja tema imago, kriitika, manifestid ja muud kirjandusteksti saatvad tekstid.

Kolmandaks, kirjandus põimub läbi muude kunstialadega. Tekstid saavad

osaks visuaalsetest kunstidest, visuaalne pool aga saab tähtsaks tekstide serveerimisel. Seda võib kokku võtta visuaalsetest kunstidest laenatud mõisega KONTSEPTUALISM.

Selline konsituatsioonistumine on praeguse aja eesti kirjanduses väga tavaline nähtus. Olulisemad nimed siin on vahest Krull ja Kivisildnik.

Tekstitegemisprotsess

Tekstitegemise protsess saab olulisemaks, kui ta oli enne, kohati tõstetakse ta tähtsamaks kui tulemus. Oluline mõiste on spontaansus, maksimaalne vabadus teadvustatud normidest. Avangardis saavad tähtsaks mitmesugused uued tehnilised nipid, võtted, meetodid. Vanadele võimalustele on nüüd lisandunud arvuti, mis on tõstnud oluliseks konstrueerimise, mehhaanilise kombineerimise, mis taas viitab analoogiale kontseptualismiga.

Protsessuaalsusest on kõneldud palju just Kivisildniku puhul (luua masin/meetod kirjanduse tootmiseks). On huvitav, et sajand algas eesti kultuuris Johannes Aaviku igatsusega keele kui masina järele ja tema uute sõnade kombineerimise reeglitega ning lõpeb Kivisildniku luulemasinakatsetega ning Krulli interaktiivsete arvutiluuletustega.

Muuseas, protsessuaalsuse ja spontaansuse tähtsustumine tähendab alati seda, et jaotatakse ümber töö kirjutaja ja lugeja vahel. Kujundlikult võib üht niiti igasugusest keelelisest tööst vaadelda kui joont loojast vastuvõtjani, mille loojapoolses otsas on keele-eelne

mõte ja teises otsas ideaalne täpseks vormitud tekst. Joon on siis protsess, mille läbimise käigus spontaanne mõte vormub redigeeritud tekstiks. Erineval spontaansuse astmel olevad tekstid asuvad sellise pildi puhul sellel joonel eri kohtades. Mida spontaansem on tekst, seda lähemal on ta saatjale ja seda enam tuleb teha tööd vastuvõtjal, et teksti kuidagi interpreteerida. Seega: vastuvõtja roll on spontaansete tekstide puhul suurem. Arvuti annab siin mitmesuguseid lisavõimalusi (nt Krulli "Trep").

Keel

Keeles pöörab modernism segi suurema osa klassikalistest kirjanduskeele mallidest ja hierarhiatest. Teksti tuleb eri stiilide, eri allkeelte segu. Endine madalkeel (släng, roppused, argikeel) täidab kunagised kõrged vormid.

Varasemad sellesuunalised katsed ei toonud eesti kirjanduses kaasa keelepööret. Nüüd on pööre toimunud. Keskne on siin olnud ilmselt Sauteri roll, aga ka Krull, Kivisildnik, Sinijärv jt on olulised.

Lisaks võime näha, et eesti keeles laiemalt on toimumas põhimõtteline pööre: eesti senine kirjakeelekeskne totalitaarne keelemudel laguneb. Eesti keelde hakkavad tekkima erinevad sotsiaalsed allkeeled. Argikeel eraldub selgelt kirjakeelest ja tuleb avalikku suhtlusse. Keelelised valikud muutuvad rahvuslikust küsimusest individuaalseks küsimuseks. Kaob totaalse keelekontrolli võimalikkus. Kokkuvõttes tekib keelesituatsioon, mis on olnud

Euroopa kesksetele keeltele omane 20. sajandil, ja kaob situatsioon, mis iseloomustas neid rahvuse tekkimise perioodil. See on ilmselt pöördumatu muutus ning oluline modernistliku kirjandussituatsiooni kinnistumise tegur (uue keelesituatsiooni kohta olen pikemalt kirjutanud artiklis "Eesti keele olevik ja tulevik", mis on ilmumas vastavasisulis-es kogumikus).

Autor

Modernismis on tähtis *avant-garde*, kelle eesmärgiks on eksperimenteerida, teha aina uut, olla igasuguste konventsioonide ja maneeristumise vastu. Selline avangard on eesti kirjanduses kindlasti praegu olemas, eriti Kostabi Šeltsi ja temaga seotud autorite näol.

Modernist on elutundelt skeptik, eitaja ja iroonik, kes küsib aina, kuidas tõlgendada maailma. Tema maailmainterpretatsioon on fragmentaarne, ta ei usu ühestesse seletustesse. Modernistile on tähtis saada vabaks konventsioonidest ja üldse maailmast. Ta ei aktsepteeri ega seo ennast kaasaja kodanlike väärtustega, vaid astub üldiselt heakskiidetu vastu.

Just sellist maailma väljendab praegu suur osa eesti nooremast kirjandusest, eriti Kostabi Šeltsi ümber olev rühm, aga ka Krull, Sauter jt Tallinnas.

Modernist on kosmopoliit, mitte konkreetse rahvuse või kihi esindaja. Ta on seotud uue tehnikaga selle kasutajana ja selle ülistajana: lennukid, tankid, elekter. Nüüd on siis lisandunud arvuti. Meenutame vaid arvutikirjanduse lainet viimastel aastatal ja esimesi arvuti-

kirjanduse skandaale.

Lisaks on oluline, et paradigmatavahetuste puhul vahetuks oluline autorikond. See ei lase vanal paradigmat tagasi tulla. Seegi on eesti kirjanduses toimunud. Ülivaldav osa vanu luuletajaid on praktiliselt vaikinud. Osa proosaautoreid osaleb küll kirjanduses edasi (Unt, Valton, Kross tuleb iga aasta uue romaaniga välja, Vetemaa ja Kallas on avaldanud ajaviitekallakuga romaane, Mats Traat jätkab oma Palanumäe-sarja, Mutt avaldab romaane, reisikirju ja kriitikat). Samas iseloomustab neid kolm omadust: peale Undi on nad nüüd kõik selgelt perifeersed autorid, neil ei oodata enam midagi ja neid mainitakse üksnes viisakusest või vanade kriitikute poolt; nad on valdavalt rutiinistunud, oma vanades mallides kinni; peale Undi on nad kõik muutunud ka selgelt ajaviitelisemaks.

Autor ja maailm

Modernismiajastu maailm on muutunud. 19. sajandi mõistuslikult ehitatud ja üheselt seletatav maailm on lõppenud. Maailmast on kadunud kausaalsus ja pidevus. Uus maailm on pidevalt muutuv, fragmentaarne, segane, hirmutav. Seletused on alati küsitavad, ajutised ja osalised. Kadunud ühtsust üritab autor taasluua müütide ja sümbolite abil.

Kas ja kuivõrd üritavad eesti uued autorid sellist ühtsust taasluua? Osa kindlasti (nt võro-liikumine, Krulli jt peaaegu klassikaline vasakpoolsus jms). Kuid siin on üks oluline erinevus vana modernismi ja uue, postmodernismiga

immutatud modernismi vahel. Aja jooksul on katsed ühtsust taasluua järjest nõrgemaks jäänud. Kuid postmodernistlikku seletamisest loobumist, lihtsalt hulpimist tähenduseta maailmas minu arust eesti kirjanduses lihtsalt ei ole.

Kanal ja meedium

Taas tõuseb oluliseks suuline suhtlus, vahetu dialoog. Luule ettelugemised, *performance*'id, aga ka, nagu öeldud, vahetu spontaanse suulise kõne mallistik muidu kirjalikus tekstis. Uus on suhtlus arvutiga ja arvuti kaudu.

Põhjused

Seega: modernism on tulnud ja rida tunnuseid osutab, et seekord jäävalt. Miks on modernism nüüd tulnud, et jääda? Vaatleme lühidalt praegust Eestit loengusarja alguses väljatoodud modernismimotiivide taustal.

Eestis kujuneb alles nüüd välja moodne ühiskond, mis võib vajada modernismi. Varem liikus Eesti ühiskond hoopis seda rada, mida Euroopa oli käinud 19. sajandil. Seda nii sajandi esimesel poolel kui pärast sõda, mil varasem olukord paljuski konserveerus.

Linnad kui modernismi keskmed jäid läbi sajandi eestlasele ikka veel võõraks ja eestlane ise väikekodanlaseks ning talupojaks. Alles asumine Euroopa suurlinnadesse II maailmasõja järel ja kosmopoliitse Tallinna väljakujunemine 1960. aastateks tõi kaasa esimesi suurlinnatundeid. Kuid sellest ei piisa-

nud. Nüüd võime kõnelda vähemalt Tallinnas selgest suurlinnaelust.

Kosmopolitism on alles nüüd saanud oluliseks ideoloogiaks.

Alles nüüd on tekkinud esmakordselt võim ja ideoloogia, mis pole modernismivaenulik või millel pole mingit võimu kirjanduse üle.

Kirjandus pole enam kultuuri keskmes ega ammu mitte rahvusliku ideoloogia ja elu keskmes. Ta saab nüüd esmakordselt tegelda iseendaga. Modernism saab hakata täitma oma ülesannet kultuuris, kirjanduse maksimaalset vabastamist.

Ja *last but not least*, realism eesti kirjanduses on ilmselt jõudnud ka ummikusse kui kirjandusmeetod. Tal pole enam midagi uut pakkuda.

Teine pool

Eelnev oli praegune kirjandussituatsioon modernismitunnuste taustal. Selge on see, et nende tunnuste alla ei mahu mitte kogu kirjandus. Aga ta pole kusagil ega kunagi mahtunud. Olulisem on see, et nagu eelmistes loengutes näidatud, selle mudeli alla ei mahu ka suur hulk olulist kirjandust.

Probleem on kahetine. Esiteks, eelneva mudeli alla ei mahu eelkõige selline proosa, mis näitab pooldokumentaalselt argielu või seob selle muinasjutumaailmaga (nt Kivastik, Kivirähk, Murutar). Teiseks, paljud eelpool modernismi all toodud kirjanikud on meil paigutatud postmodernismi alla (Krull, Kivisildnik jt).

Nende probleemide lahendamiseks oma mudelis pakun veel kord välja

postmodernismi jaotamise kirjanduses kahte suurde harru. Üks neist võiks kanda nime hüpermodernism, teine kontramodernism. Vaatleme nende terminite all postmodernismi eelmistes loengutes väljatoodud tunnuseid.

Hüpermodernism on modernismi teatud joonte arendus absoluuti. Tema tähtsaim joon on liikumine täielikult tekstide ja keele maailma, pastišid, palimpsestid, paroodiad jms. Selle suunaga seostub nii keeletähenduste puudumine kui ka eri žanride tekstistumine, žanritunnuste kadumine. Ka kuulub siia poolde peegeldatava tõelisuse eitamine. Sellega seostuvad registrite sidumatu paljus, tekstisisesed mängud, tähenduse kadumine, tähendusest vaba keelemäng tekstide maailmas. Keel pole keelevälisest asjadest kõnelemise vahend, vaid pidevalt ümberloodavate tähenduste mäng. Tulemuseks on üheste tähenduste (või üldse tähenduse) lammutamine ja võimatuks kuulutamine.

Pole raske näha, et just siia jäävad jooned, mis iseloomustavad eesti uut luulet. Seega, minu terminoloogias ei kuuluks uus luule mitte postmodernismi, vaid hüpermodernismi alla. Proostas kuulub siia alla suhteliselt väike osa.

Kontramodernism on seotud eelkõige hierarhiate ja suurte kõikeseletavate teooriate kadumise ning kõrg- ja popkultuuri ühendamisega, kõrge ja madala vastanduse kadumisega. Kirjanduses tähendab see modernismi allatoomist kõrgetelt koturnidelt ning populaarkirjanduse väärtustamist. Romaanidesse tuleb tagasi palju jooni, mis modernistlik romaanitehnika sealt välja ajas, eelkõige süžeeelus, laiemalt narratiivsus. Sellele lisandub kliendi arvestamine,

kommertsivalitsemine jms. Selle poolega saab tõepoolest siduda eeltoodud proosasuundumust Kivirähuga eesot-
sas. Ainult kommertsiiideaalile ei kirju-
taks neist suurem osa ilmselt alla,
jätkates selles punktis modernismi
ideaale.

Lisaks aga, üks osa sellest suunast,
nimelt modernismile oluliste väärtuste
(sügavus, terviklikkus, originaalsus, au-
tentsus) eitamine, pole mu arust eesti
kirjanduses üldse levinud. Ka sellele
kõige lähema Kivisildniku eesmärgiks
pole mu arust hoopiski ironiseerimine
ehtsuse üle, valimatu pealiskaudsus,
kokkuvõttes tühjade signaalide juhulik
liikumine, vaid lihtsalt uus, kaasaegses-
se maailma sobiv meetod. Ja veel, kogu

tema skandaalsuse alt paistab hirmus
hästi läbi igatsus aktsepteerimise, avaliku
tunnustuse järele. Seega igatsus ter-
viklikkuse, hierarhiate ja korra järele,
nagu modernismis ikka. Ideaalne post-
modernist peaks võtma maailma kaose,
mõtteta korratuse ja absurdi omaks tui-
ma ükskõiksusega, pakkuma teadlikult
sügavuse puudumist ja saatma kuradile
kogu kultuurielu.

Seega pole eesti kirjanduses taas, na-
gu varasematelgi hüppeaegadel, omaks
võetud uue maailma äärmusi, vaid ikka
selle pehmemaid ja vanadele maailma-
osadele sarnanevaid osi. Ka eesti post-
modernismi pinna alt paistab enamasti
modernistlik nägu.

VAATENURK

MART VELSKER

Keel keele asemel

AADU HURT. KIVI LEIVA ASE-
MEL. Huma, 1997. 45 lk. Hind 32
kr.

Mitu kriitikut on "Kivi leiva asemel"
jutuks võtnud ja pööranud eriti soosiva
pilgu raamatu keskosas, Paul Celani tõl-
gete suunas. Algupärast loojat on meil
ikka ja ajuti põhjusetagi tõlkijast kõrge-
malt hinnatud – miks siis nüüd kipub
olema teisiti, eriti veel Aadu Hurda pu-
hul, kelle esimest kogu oodati juba mitu
aastat? Kipub olema teisiti, aga ega pä-
ris pole ka. Eks ka Hurt ise soodustas

tõlketsükli esiletõusu, kui ta selle mo-
numentaalselt "Kivi" keskosas asetis ja
niigi nabi oma osa läbi löikas. Aga see
nappus paneb õigupoolest õlgu kehita-
ma. Hurdalt ajakirjanduses ilmunut läbi
lehitsedes tundus küll, et väljajätmistele
põhjused ei pruugi olla tasemes või kir-
jutamisviisi muutuses. Ju siis ajab autor
mingit väga oma asja.

Asja-ajamine on Hurdal veres, ta mõ-
jub eesti kirjanduses diversandina, kes
on sõnade ilma saabunud kindla mis-
siooniga. Ja vahest kriitikud siiski ei eksi
oletades, et pidev tõlkimine kuulub
Hurda keeldetungivate ülesannete hul-
ka, tähelepanu ja ümberpanekute suh-
tes pole sel juhul seletatav üksnes

kompositsioonilise omapäraga. Vastuväide on kerge tulema, kui muuta tõlkimise metafoor üldisemaks: luuletaja on alati tõlkija, kes vahendab sõnadesse seda, mida seal varem polnud. Siin võiks tõlkimisel olla siiski ka spetsiifilisem tähendus. Tõlkija peab olema keskeltläbi sihikindlam kui kirjanik, ta peab enda jaoks välja töötama meetodid, kuidas kodeerida teksti ühest märgisüsteemist teise, põhimõtteid õgendamata ja võimalikult väheste kadudega. Hurt on sihikindel, ta luuletajaprogrammis ei puudu eesmärk. Paula Sering on oma arvustuses (*Looming* 1997, nr 7) juba tsiteerinud asjakohaseid lauseid Hurda meetodit manifesteerivast kirjatükist "Mäng tähendustega (*fiction*)" (*Kultuurileht* 22. IX 1995), sedasama ütleb esimese tsükli moto: "kretiniseerigem tarbekeel". Leiva asemel antakse kivi, ühe keele asemel teine. Keel säilitab hurdalikus diversiooniaktis oma süsteemsuse, kulunud masinavärk asendatakse teise, arvatavalt nõtkema ja paremaga.

Lihtsaim ja loogilisim on arvata, et luuletaja on Aaviku agent – peetakse ju neologistlik keeletarvitus andumusega välja. Raamatututvustaja Sven Kivisildnik tõdeb, et Volli "Eesti luulekeele sõnastikust" pole "Kivi" lugemisel abi (*Postimees* 16. VI 97). Kole kui oleks – tasub võtta relv autori leerist ja abi tuleb, Aaviku üllitiste kõrval näiteks ka Saagpaku "Sünonüümi-sõnastikust". Hurda suhe aaviklusega on isiklik, kuid arvatavasti hoogu saanud sobivast ümb-rusest – kaheksakümnendate lõpul, mil Hurt kirjandusse hakkas sisenema, tabas eesti luulet teiste raputuste kõrval ka keeleuenduslik rünnak. Kergem ol-

nuks siis olukorda ära kasutada, avaldada raamat tõlkijaile soodsal hetkel, ajal, mil avastati ja hakati õppima erinevaid keeli. Nüüd sattus luulekogu konjunktuurist natuke nihkesse ja on ilus, et ta praegu üksioleku julgelt välja kannab. Üksindus saaks viidata ka sellele, et neologistlik kiht on küll oluline, kuid mitte ainus, mis Hurda stiilisüsteemi kaardistab.

Grammatika ja leksika ühendatakse teatud tüüpi kujundikeelega ning nõnda on teadlikult disainitud keeles, kus luuletaja liigub, kujunenud juba ka väikseid harusid ehk allkeeli. Hurt paigutatakse ilmselt kõige sagedamini ühte lahku Ilmar Laabaniga, kes samuti pole jäänud keeleuenduslikust paatoosest puutumata. Tõepoolest, miks kaheksakümnendate lõpp, kui "Kivi" oleks võinud vabalt ilmuda juba aastal 1946 Stockholmis ning ta oleks mõjunud enamvähem sama ehmatavalt kui "Ankrukett"? Poolsada aastat hiljem tunneb mitmetest Hurda kujunditest ära vana hea radikaalmodernismi teeviidad. Stiilitruult mõjub kalendrilehtede tormine lehitsemine, ajude ja silmade sorkimine nõelte, okaste ning makaronidega, veresooni mööda reisimine, soolikate väljarebimine ja ühtteist muudki. Ma ei taha öelda, et Hurt muudkui toodaks klišeesisid – tõlkija peabki keele omandama süsteemselt ja keeleüksustel on oma maht. Alles siis, kui üks masinavärk on teisega asendatud, saab edasi luuletada ja luulet vaadata.

Kas siis selle maa keel või *selle keti laul / on lõpu algus* (lk 39)? Kas Hurt osutub keeleuendusest huvitunud mit-teteadvuse tõlkijaks? Mõnevõrra ja peaaegu, kuid mitte ainult ja mitte päris.

Hurt on ju ikkagi ka Piibli ümberütaja, Celani sõber ning tähetriibulise õgardi tuttav. Ja tõlkija teadlikkusega luuletaja. Kui minna autori enesetõlgenduse uskumise libedale teele, siis paistab, et sageli transformeerib Hurt plaanipäraselt oma keelde täiesti teadvuslikku ja ideoloogiliselt trakteerivatki ainet. Tsiteerigem lauseid Hurda seletusest luuletuse "Ylal taevas" kohta, kuid öeldut veidi moonutades. Nõnda, et konkreetset näidet oleksid asendatud kurssiivkirjas muutujatega, seda selleks, et tsitaat võiks omandada mudeli tähenduse, võiks muutuda kriitiku keeleks. "Aga ainult see, kes on suuteline sääras-tekst mõttemängudeks, võib tulla selle pääle, et teise luuletuse x on ladinakeele eeskujul a , y on heebreakeele eeskujul b ja z on üks c . Veel natuke mõttetegevust ja šiffer avaneb. Luuletus võtab järgmise kuju: /.../" (*Kultuurileht* 22. IX 95). Nõndaks tuleb lihtsalt x , y ja z asemel lugeda a , b ja c ning me olemegi tõlkinud koos autoriga teksti ühest süsteemist teise ning selle akti läbi arusaanud tähendusest, tähendusest nii suure kui väikse algustähega. Pealekauba paistab tõlkijale tunnuslikult öeldust välja, et teisendusi on rakendatud selle või teise keele eeskujul. Hurt mõõnab küll väärtõlgitsemise arendavat loomust, kuid jätab tähenduste andmise peaõiguse siiski autori kätte: "Nagu vahemärkustest selgus, on just poeedi salakirjasüsteem see puuduv võti, mida mahajääjad nii hädasti vajaksid" (*Kultuurileht* 22. IX 95). Süsteem on lõpuks ikka poeedi oma ja nii võib ta küll olla Aaviku-meese, kuid samas on ta ka iseenda meese, omaenese missiooni looja.

Siinne arvustus tahab vaid osutada

mitmekihilise salakeele olemasolule Hurda luules ning samas jätta endale valesti lugemise vabadus. Kujundite hämaruse tõttu osutuks autorikeskne lugemisviis tihti väheviljakaks, hämaruses hakkab tööle see, mis salakeelte muutkondadesse ära ei mahu. Kui öös on asju, siis kas pole jutt Hurda selgest süsteemsusest ja ideoloogilisusest pisut üle pakutud? Niipalju vahest mitte, kui võrd selle jutu kaudu võiks saada selgemaks erinevus Hurda autorihoiaku ja tekstiga kohtumisel tekkivate lugemisstrateegiatega. Hoiakulised signaalid jõuavad muidugi kohale ühtse stiili kaudu, kuid kas "selge" Hurt võiks kuidagi selgemalt avalduda ka tekstide ja stiili sees, näiteks nondestsamadest Celani luuletustest lahknevalt? Tundub, et ideoloogiliselt laetud autoreil on tihti sõnumlik sisu peidetud tugevasse ideoloogilisse ruumihierarhiasse. Nii kohatu, kui Hurda võrdlemine Doris Kareva või Tõnu Trubetskyga ka ei paistaks, võiks siin leiduda ühendav punkt: neil kõigil on väärtustatud ruumijaotus üsna selgelt esil. Hurdal kahtlemata omamoodi: "Kivis" on mitmeid tekste lahendavaks võtmeks äraliikumine – põhiliselt alla või üles, aga ka horisontaalselt kaugusesse, liikumise jõulisus lisab tekstidele lõõvust. Väärtustatud suundade juures osutuvad arvatavalt kulgemiskõlbulikemateks maast kujutumad ja sellistena algolluslikumad keskkonnad vesi ja õhk: *varisen selga kylmale kalale / kes kihutab minuga tuhatnelja vete / syvadusse* (lk 7); *lendab / haraka seljas barrikaadidele* (lk 8); *syvale tungib mõök, / vett purskub kõrgele yles, / laev tõuseb õhku* (lk 35); *Hoovus kuljetab, päike / pullistab*

purje, silmasadam / jääb selja taha – / n o i s avarusis / rahu ei leita / iialgi (lk 37) – näiteid leiaks veelgi. Sihtpunktid on määratud või määramatud, liikumisvektor ühtib aga igal juhul ideoloogia vektoriaalsusega. Nii on igasuguste ideoloogiatega, võetagu arvesse, et fraas *ja lendab mesipuu poole* (lk 12) on Hurda ühe luuletuse lõpurida. Mis siis ikka teha, kui Hurda mesilased Liivi omadest mürgisemateks osutuvad.

Hurda lähtekohtadest paistab läbi suurejooneline keelelise päästmise programm. Külma kõhuga lugeja jaoks on see poolenisti luhtunud – mida kindlamas stiilis kirjutatakse, seda enam valmis ta saab ja seda enam vajab ta uut kretiniseerimissiooni. Hurda lootus on esiteks selles, et tema nišš on kirjan-duses rõhutatult marginaalne, sellisel viisil eriti palju ei kirjutata. Milles on teine lootus? Selles, et Hurt on võimekas tõlkija ja – luuletaja. Kõnelesin peamiselt luuletaja keelest ja vähem kõnest, mis keele varieerimislõngu ära kasutab. Hurt kasutab. Enamasti pole ta struktuuride vang, vaid vaba mees mustade maal, ölekõrs hambus ja parafras vööl.

JAAN NIILUS

Poliitika või paranoia?

REIN TOOTMAA. TULNUKAD JA KRATID. Virgela, Tallinn. 1997, 199 lk. Hind 74 kr.

Eesti Vabariigi poliitilisel maastikul domineerivad kaks jõudu – kratid ja tulnukad. Esimesed kujutavad endast "endisi", sovjeediaegseid parteigenosse-

sid ja kolhoosiesimehi, teised on kusa-gilt mujalt tulnud, salapärased ja väga rikkad. Suure osa ajast tegutsevad nad koos, et lihtrahvale ära teha, vahel aga sõdivad ka omavahel, et kogu võim riigis enda kätte saada.

1995. aasta Riigikogu valimiste eelsel päeval lähebki ühes Eesti maakonnas (vist Saaremaal) see poliitiline kakelung korralikult käima. Algul varastatakse kõik ühe partei valimisreklaami sisaldavad ajalehed ära, siis selgub, et tulnukate käsutuses on mingi eriti võimas tehnikariist, mille abil saab inimese ühe (või kahe vms) sõrme pikkuseks muuta ja muid ennekuulmatuid imetegusid korda saata. Kohalikud kratid peavad nõu, jooksevad ringi, helistavad, põgenevad, jooivad õlut ja konspireerivad, kuni leiavad kuskil kõrvalises kohas kasvuhooesarnase "ajufarmi", milles juba sadade viisi "jupistatud", st väike-seks tehtud inimesi. Selgub, et tulnukad (kelle partei kannab nime "Säästlik eluviis") kavatsevad Eestis võimu haarata, et siin siis vabalt säästlikku eluviisi katsetada. Sest inimesed on liiga suured ja raiskavad liiga palju loodusressursse – ajudega töötajad võiksid vabalt päkapikud olla, füüsilise töö tegijad aga normaalmõõdus, nii toidaks üks kokk ära terve linna jne...

Siis läheb kõvaks madinaks, varastatakse, valetatakse, tapetakse ja aetakse taga, kuni lõpuks on ajufarmis krati-meelsed ohjad haaranud, tulnukad ähvardavad nad hävitada, tulnukaid omakorda piiravad täismõõdulised kratid, neid jälle tulnukate poolt ära ostetud politseinikud, keda omakorda ümbritseb kratitruude kaitseliitlaste rõngas. Ja nii nad seal üksteist piiravad.

Raamatu põhiosa viimane lause kõlab: "Õhk muutus lämbeks ning püsis sellisena veel aastaid." (Lk 87.)

Orgaanilise koostisosana kuulub selle kõige juurde ohter õlle- ja viskijoomine, "tibidega lustimine" ja lameda jutu ajamine.

Niisugune on "Tulnukate ja krattide" sisu lühikokkuvõte. Žanriliselt on teos autori poolt määratletud ulmelis-realistliku romaania tänapäeva Eesti elu ainetel.

Puhtkirjanduslikus mõttes (vist ikkagi eksisteerib säherdune kriteerium) on tegemist tagasihoidliku kirjatööga, millesarnaseid siinkandis mitu tükki aastas ilmub. Lähimõeldud kompositsioon teosel puudub, algul on suhteliselt kiiresti arenevat teksti päris põnev lugeda, aga ainult selle hetkeni, mil sa mõistad, et ühtegi püstitatud ülesannet ei lahendata, mingit "uut tasandit" ei tulegi. Siis läheb igavaks ja järelsõna read kipuvad juba silme ees virvendama.

Tegelastel puudub igasugune individuaalsus, neid eristavad ainult nimed, nii nagu otsest kõnet eristavad arutlustest-kirjeldustest ainult jutumärgid. Kuna narratiiv on üsna katkendlik ("Jätame nüüd x-i sinnapaika ja vaatame, mis y-ga juhtus, kui ta z-st lahkus"), muutub tegelaste eristamine peagi võimatuks. Ega seal suurt vahet olegi, kes räägib, sest fookuses on kogu aeg krattide tegevus ja mis tähtsust seal enam, milline neist parajasti esiplaanil juhtub olema. Ainult et igavaks läheb ja kuidagi veider tundub lugeda, kuidas mingi keskeakriisis vaevlev naisterahvas hommikul pohmeluses peaga kõõgilaua taga Platoni riigiteooriat selgitab (lk 128).

Märkimisväärne osa raamatust on

pühendatud kõiksugustele klišeedele – alates ulmekirjanduslikest ("tulnukad teevad meie peal katseid" jms) ja lõpetades mõtteavaldustega *à la* "Meeskoad ongi paremad kui naiskoad" (lk 126) või "Kõige parem on suuri kalu püüda sogases vees" (lk 180). Lisaks veel külapoe tasemel kriitika Eesti lähimineküü ja oleviku poliitilise praktika pihta (näit lk 47–53) ja häirivalt ühemõõtmelised tõdemused sugudevahelistest suhetest ("Ei saa mees naist vägisi võtta, kui see ei taha. Ei ole ka ilus naisele ära öelda, kui see tahab. (...) Naist solvata ei tohi, sest naise kättemaks on hirmus. Eelkõige pead sa üles näitama austust tema üsa vastu, ülejäänud on teisejärguline." (Lk 126.)) Lisaks on teosele iseloomulik iga kliše vältamine ja eksponeerimine pikalt-laialt, nagu oleks tegemist mingi iseäranis väärtusliku originaalse ideega. Vägisi jääb mulje, et autori jaoks on oluline ruum millegagi ära täita, sisutu jutt võimalikult pikaks ajada.

Mis toob meid kahtlustuste juurde, mis siinarvustajale lugedes korduvalt pähe kippusid ja mida omnistsientne kuluaar ka lahkesti kinnitas. Nimelt on raamatus Eesti poliitiliselt maastikult täielikult välja jäänud kolmas, raamatu kirjutamise aegu krattide ja tulnukatega ("endiste" ja väliseestlastega) kindlasti võrdvärselt mõjukas kildkond – siinsed nooremad rahvuslik-parempoolsed jõud (peamiselt "Isamaa", mingil määral ka "Parempoolsed" ja "Möödukad"). Mina leidsin T&K-st ainult ühe viite sellele poliitilisele suunale, nimelt lk 68, kus on juttu maavanemaks kandideerinud Aivar Lipust, "ühe rahvusliku erakonna poolt esitatud ja rahva seas

populaarsest noorest arstist, tõesti progressiivsete vaadetega ja aatelisest mehest".

Tahes-tahtmata jääb mulje, et T&K on poliitiliselt angažeeritud raamat. Mitte romaan Eesti poliitilisest elust *à la* Mihkel Muti "Rahvusvaheline mees", vaid selgelt parteilist liini ajav ideoloogiline kirjatükk, mille tegelik eesmärk on lugejas kasvatada veendumust, et oleks aeg plats puhtaks lüüa. Seda enam, et väidetavasti olevat T&K üllitanud kirjastus Virgela otseselt ja lähedalt "Isamaaga" seotud (andmed kontrollimata).

Laimusüüdistuste kartuses ei julge ma siinkohal valjuhäälselt väita, et T&K näol on tegemist suisa parteilise tellimustööga, aga tegelikult oleks tore

küll, kui see nii oleks. Sest siis ei näiks selle raamatu lugemisele kulutatud tunnid mahavisatud ajana. Vastupidi, peaksin T&K-d tõeliseks kirjandus-sündmuseks ja soovitaksin seda kõigil lugeda – nii neil, kes ei usu, et kirjasõna jõud on suur, kui ka neil, kes seda enesestmõistetavaks peavad.

Pealegi sekundeerivad T&K-s kirjasõnale üsna hea tehniline teostus ja Juss Piho suurepärased illustratsioonid. Viimaseid koos ühe kolmeaastase sõbrannaga koos vaadates õpetasin talle selgeks sõnad "lõust", "kääbus", "kaitse-liitlane", "Savisaar", "Vähi".

Loodan siiralt, et need kahtlused pole vaid aluseta paranoia. Äkki eesti kirjanduses ikka toimub midagi põnevat.

Vikerkaar

TOIMETUS:

Peatoimetaja Märt Väljataga 646 4059.

Marika Mikli 646 4054.

Kajar Pruul 44 19 75 (Tartu).

Keeletoimetaja Tiina Lias 646 4054.

Kunstiline toimetaja Jüri Kaarma 646 4062.

Tehniline toimetaja Katrin Mürk 646 4062.

Masinakiri Viivi Tammik 646 4062.

Toimetus käsikirju ei retsenseeri
ega tagasta.

Praaeksemplaride korral
pöörduda trükikoja tehnilise kontrolli
osakonda 68 14 11.

Toimetuse postiaadress:

Pikk 2, EE0001, Tallinn.

Toimetuse asukoht:

Voorimehe 9, EE0001, Tallinn.

Fax: 44 24 84.

E-mail: vikerkaar@teleport.ee

Väljaandja: kirjastus "Perioodika",

Pärnu mnt. 8, EE0001, Tallinn.

Trükk: "Printall".

"Vikerkaar" nr. 9/1997.

Vikerkaar

9/1997

